

A „Mihu-féle nyílt levél” a román nemzeti párt programjának revíziójáról és ennek német nemzetiségi kommentárja¹

A

1902 febr. 23

Ion Mihu román „aktivista” politikus nyílt levele a „Libertatea”-ban az 1881. évi román nemzeti program módosítása tárgyában²

Lapunk egyik alapítójának kérésére, hogy Dr. Ion Mihu is fejezze ki véleményét a politikai helyzetről, Mihu a következő figyelemre méltó levélben válaszolt:

1902. február 15.

Tisztelt Barátom!

Jóllehet nem igénylem, hogy számon tartsanak a hivatásos politikusok között, sőt az utóbbi időben fenntartással éltem közügyeinkkel szemben, szívesen válaszolok az Ön, ez évi január 30-i megtisztelő levelére, mivel nincs okom véka alá rejteni magán véleményemet az Ön által felvetett kérdésekről. A dolog sűrűjébe vágva, szerintem, ha valamennyire is sikerrel járó akcióról van szó, az első dolog, ami reánk hárul: *az 1881. program bizonyos fokú módosítása, revíziója* a mai körülményeknek megfelelően. Figyelembe véve a szerzett tapasztalatokat és az adott helyzetet, mindenekelőtt *a közjogi követeléseket, amelyeket a program 1. és 9. pontja tartalmaz, vagyis Erdély autonómiájának kérdését és visszatérését az 1867. évi kiegyezésre³ ki kell rekeszteni a programból, mivel mindenben az érvényben levő törvényekre kell helyezkednünk.* Mert bármilyen szépek is a követelések, csak eszményi kívánságok maradnak, melyeknek megvalósítása meghaladja erőnket, amellyel rendelkezünk, s amely a mi mostoha múltunk természetes következménye.

Meg vagyok győződve, hogy a *mi* erőnkől az 1881. évi program követeléseit sohasem fogjuk megvalósítani, főleg nem ma, mivelhogy a mai Magyarország nem az 1867. évi Magyarország, s ezt a dolgot a napokban Dr. Körber [osztrák] miniszterelnök maga is elismerte az osztrák Reichsrat plénuma előtt.

¹Mielőtt még bekövetkeznék a román politikai aktivitás bejelentése: Vlad Aurél 1903. évi megválasztása a dobrai kerületben, a román mérsékelt középirtokos szárnyához tartozó Mihu János felveti az 1881. évi szebeni program módosítását. A „Libertatea” című ez idő tájt indított új román nemzetiségi hírlapban közölt nyílt levél (A) egyes megállapításai éles visszatevészt keltettek a román nemzeti párt többségénél, mely azt az aktivitás felé sodródás újabb jelenségének tekintette. A nyílt levél jelentőségét első között ismeri fel, s a magyarországi román–német illetve erdélyi román–szász viszony javulásának zálogaként kommentálja a temesvári német nemzetiségi sajtó. (B).

²A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Scrisoarea d-lui Dr. I[on] Mihu adresata unui fondator al foii „Libertatea”*. – Dr. Ion Mihu nyílt levele a „Libertatea” hírlap egyik alapítójához. – Libertatea 1902. febr. 23/márc. 8; 11. sz.

³Az 1881. évi nagyszebeni program említett két pontja így hangzik:

„A jogok, melyeknek törvényes uton leendő megszerzéséért a nemzeti párt közrehatni kíván, a következők 1) Erdély autonómiájának helyreállítása... 9) A dualizmus kérdése ezuttal napirenden nem lévén, a nemzeti párt fenntartja magának, hogy erről annak idejében nyilatkozzék” – L. *A román választók képviselőinek Nagyszebenben 1881. évi május hó 12–14 között tartott egyetemes értekezletének programja*. Iratok I. 645 – 646. l.

Ebben a tudomásulvételben egyáltalán semmilyen nincs a között, hogy továbbra is a *passzív ellenálláshoz* tartják magukat, vagy átmennek a *parlamentari tevékenységre*, mert az eredmény ugyancsak nulla marad.

Viszont a történetek után hinni még ma is a korona, a hármasszövetség vagy mit tudom én milyen európai tényezők közbenjárásában a mi közjogi követeléseink érdekében, s e tekintetben, hogy is mondjam, *tőlünk idegen segítségre számítani, véleményem szerint több mint politikai naivitás.*

Szüntessük be hát a lehetetlen dolgok melletti kitartást, s adjunk számat *egy reálisabb politika* követelményeinek, amelyek ténylegesen jobb eredményt ígérnek nekünk!

Jól tudom, hogy a program közjogi követelése ki vannak rekesztve, s hogyha az érvényben levő törvényekre helyezkedünk, hiába várjuk karba tett kézzel, hogy a sült galamb a szánkba repüljön, kétségtelenül, hogy hasonló esetben a párt helyzete s különösen a komoly, férfias politikai harc lehetősége nagy részben csökken, éspedig:

Ilyen módon kivesszük az erős fegyvert azoknak a kezéből, akiknek *különös érdekük, hogy úgy tüntessenek fel* minket az uralkodó és a közvélemény *előtt, mint a haza ellenségeit, ami eddig is sok súlyos és keserűen megérett kárt okozott!*

A haza *összes nemzetiségeinek* a nemzeti harcban való összefogása megszűnik üres frázis lenni, *mivel magától adva van a kéz a kézben való együtthaladás lehetősége* a program többi követelése kiharcolásának, amely dolog jelentőségét – úgy hiszem – nem szükséges részletezzem különösképpen. Mivel a mi programbeli követeléseink az ország törvényein alapulnak, és az idő szelleme követeli őket, *idővel már a magyarok között is lesznek a haza javát akaró okos és mélyen érző emberek*, akik miután *meggyőződnek a mi szándékaink tisztességéről*, meg kell, hogy engedjék követeléseink szükségességének beteljesülését, mert hát bármennyire is alakoskodnak, mégis ők is tudják azt, *hogy a mi közös hazánk csak akkor lesz erős s csak akkor érhet el reális haladást, ha a nemzetiségek megbékülnek és szeretettel adják oda segítő kezüket megerősítésére és felvirágoztatására.*

Mindezek az eredmények azonban – amint ezt fentebb is mondtam – csak úgy érhetőek el, ha nem maradunk ölbetett kézzel, és nem szemléljük a dolgok menetét keleti fatalizmussal, hanem *dolgozunk és férfiasan, az újból megkívánt érettséggel harcolunk megsokszorozva ezáltal a ma rendelkezésre álló erőinket.*

Ebben a várakozásban hiányosnak találom az 1881. évi program kiegészítését két irányban, éspedig;

A programot ki kell egészíteni *a gazdasági, agrár- és szociálpolitikai követelésekkel*, amelyek ma az egész művelt nyugatot foglalkoztatják. Valamennyi követelmény arra van hivatva, hogy biztosítsa a kisemberek jólétét és boldogulását, hiszen a mi pártunk nagy többsége ezekből tevődik ki.

Politikai harcokat nem lehet lelkesedés nélkül vívni!

Mi viszont csak akkor tudhatjuk lelkesíteni népünket, ha értelméhez szólunk.

Ilyen vonatkozásban milyen hatást váltana ki, ha a szellemi javak hangsúlyozása mellett, mint amilyenek a nyelv és a nemzetiség, hozzá lehetne tenni, hogy programunk követelje:

a) a minimális vagyont mentesítését a hozzájárulás, a végrehajtás és az eladás alól;

b) a katonai szolgálatnak 2 évre való leszállítását;

c) a progresszív hozzájárulást;

d) a dolgozók segítségét, amikor szükségét látnak stb. – azt hiszem nem kell bővebben kifejteni ezeket, tehát arra szorítkozom [inkább], hogy kihangsúlyozzam: *ezen az úton haladva könnyebben hozzáférhetünk a nép szívéhez*, érdeklődést keltenénk benne az ügy iránt, és megerősítenénk nemzeti öntudatát. Mindezek nagy jelentőségű dolgok a mi jobb jövőnk szempontjából.

Végül nem hiányozhat a programból a tagok sürgős köteleességteljesítése, hogy nagyobb mértékben és nagyobb érdeklődéssel támogassák;

- a) *egyházunkat és nemzeti felekezeti iskoláinkat, nemzetiségünk bevehetetlen bástyáit;*
- b) *gazdasági és kulturális intézményeinket;*
- c) *irodalmi termésünket és különösen eléggé szerény keretek közt mozgó hirlapírásunkat;*
- d) általában a román társadalmi életet.

Ha a programot így állapítjuk meg, és mind munkához látunk, ahogy ez illik, *a program politikai követeléseinek megvalósítása* késhet bizonyos ideig, mert idegen tényezőktől is függ, amelyeknek alá kell vetnünk magunkat.

Ami azonban nemzeti kulturális követeléseinket illeti, amelyeket utoljára említettem, *ezek megvalósítása nem függ csupán a mi szorgalmunktól és lelkesedésünktől*. Nem kétséges, hogy ha e tekintetben férfias munkához látnánk, rövid idő alatt csodákat művelhetnénk és arra kényszerítenénk ellenfeleinket, akik a mi elnemzetlenítésünkön gondolkoznak, hogy így kiáltanak fel: „lasciati ogni speranza!” (hagyjatok fel minden reménnyel), mint ahogy a bajorországi németek vezetője, Dr. Eppinger tett a németek gyűlésén, aki elmondta a gyűlés hallatára, hogy a csehek, akik a múlt század elején gyengék voltak nyelvük és irodalmuk művelésében, valamint kulturális intézményeik tekintetében, ma oly mértékben megerősödtek, hogy gondolni sem lehet elnémetesítésük lehetőségére, – keresni kell tehát nemzeti követeléseik kibékítésének útját.

Ezzel fejezem be jelen levelem, hogy *jussanak egyszer egyetértésre magának a párt programját illetően, s legjobb meggyőződésem szerint, a párt szervezési és taktikai kérdései, mint amilyenek a passzivitás és az aktivitás, nem ütköznek legyőzhetetlen akadályokba*.

Befejezve soraimat, kérem, ne vegye rossz néven kifejtett véleményemet még akkor sem, ha valami nem tetszene, mert bárhogyan is lesz, érdeme, hogy teljes jóhiszeműségből és tiszta szándékból fakadt. Aztán gondoljon arra is, hogy az emberek nem mind és *[nem]* mindig vannak egy véleményen. Kérem őrizze meg irántam változatlan baráti érzéseit. Baráti üdvözléssel

az Ön dr. Mihu Jánosa.

B

1902 ápr. 2

A magyarországi német nemzetiségi sajtó a román nemzetiségi politika irányvonalában észlelt változásról: „A román nemzeti program revíziója”¹

Ha figyelemmel kísérjük a hazai román lapok megnyilatkozásait, gyakran találkozunk a jelenlegi viszonyokkal való legnagyobb fokú elégedetlenségnek és annak a törekvésnek a kifejezésével, hogy a súlyosnak érzett bajokon lehetőleg gyakorlati javaslatokkal segítsenek. Egyszer ezt, másszor am azt javasolják; így végül is, miután már többször adtak hangot román körökben annak a gondolatnak, hogy a passzivitással, minthogy az teljesen célszerűtlennek bizonyult, fel kell hagyni, az a nézet került az előtérbe, hogy az 1881-ben felállított program egyes lényeges követeléseit, minthogy azok teljesen kilátástalanok, ki kell hagyni. Ezt a gondolatot egy népe széles köreiben tisztelt és teljes függetlensége folytán kijelentéseiben semmitől sem befolyásolt férfi, Dr. *Mihu János* fejezte ki egy nyílt levélben, amely a nemrégiben alapított „Libertatea”-ban, a fiatalabb román politikusok egy tekintélyesnek látszó csoportja lapjában jelent meg.²

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Die Revision des rumänischen Nationalprogrammes*. – Deutsches Tagblatt für Ungarn (Temesvár) 1902. ápr. 2; 75. sz.

² L. 42/A. irat.

Dr. Mihó teljes határozottsággal száll síkra azért, hogy az 1881-i program követeléseivel közlő *Erdély autonómiájának* és az 1867-es *kiegyezés revíziójának* követelését *fel kell adni*, mégpedig azért, mert ezek a követelések saját erőből annál kevésbé valósíthatók meg, mert a mai Magyarország már egyáltalán nem az 1867-es Magyarország; a korona, vagy a hármas szövetség, vagy tudj' Isten miféle más európai tényezők intervenciójára számítani pedig több mint politikai naivitás. A parlamentáris tevékenységre való áttérés sem segíthetne ezen semmit.

Ezért a fenti követeléseket szerinte törölni kell a programból, és a fennálló törvények alapján kell állást foglalni. Ezzel hatalmas fegyvert csavarnának ki azoknak a kezéből, akiknek különös érdeke a románokat az uralkodó szemében, valamint a közvélemény előtt a haza ellenségei színében feltüntetni. Akkor az összes hazai nemzetiségek szolidaritása a nemzetiségi harcban szintén megszűnnék üres frázis lenni, mert akkor magától adódnék a lehetőség a közös eljárásra a többi követelés kiharcolásához. Persze nem szabad mindent a program pusztá megváltoztatásától várni, és nem szabad keleti fatalizmussal szemlélni a dolgok folyását, hanem férfiasan és a szükséges érettséggel kell dolgozni és harcolni, szaporítva a meglévő erőket.

Ez utóbbinak lehetővé tételéhez Dr. Mihó szükségesnek tartja a program bizonyos szociálpolitikai, mezőgazdasági és gazdasági követelésekkel való kibővítését, amelyeknek az volna a célja, hogy a kiségzisztenciák jólétét és megélhetését szolgálják, olyan követelések, amelyeknek tartalma annyiban is előnyös, hogy érthetők a nép számára, és szívet hozzáférhetővé teszik a magasabb nemzeti követelések részére is. És végül nem volna szabad hiányoznia a programból a tagok arra való kötelezésének, hogy a nemzeti egyházat és iskolát, a kulturális és gazdasági intézményeket, az irodalmi termékeket, köztük különösen a napisajtót és általában a román társadalmi életet jobban támogassák, mint eddig.

43

*A nemzetiségi kérdés az 1902. évi földművelésügyi költségvetés vitájában*¹

A

1902 márc. 12

*Br. Feilitzsch Artúr beszéde a havasi román lakosság állítólagos erdőpusztításairól és az erdő-kincstár telepítési politikájáról a földművelésügyi tárca 1902. évi költségvetési vitájában*²

¹A telepítési törvényjavaslat 1894 januári költségvetési vitája és törvényerőre emelkedése óta (vö. Iratok II. 9. sz. irat) alig esett szó erről a valójában életbe sem lépő, de a nemzetiségi viszályt annál inkább elmélyítő törvénycikkről. (L. 1894: V. tc., a telepítésről. 1892–97. évi Képv. Ir. XIX. 230–235. l.) Báró *Feilitzsch* Artúr erdélyi földbirtokos felszólalásában viszont ezen a telepítési érdeken s nem a hegyvidéki (móc) lakosság állítólagos „kincstári erdőpusztításain” van a hangsúly. A nemzetiségi ellentéteket felkavaró elfogult felszólalás jó alkalmat adott a román nemzetiségpolitikai körökben általánosan népszerűtlen kormánytámogató *Sierbán* Miklósnak a román–magyar közeledés jegyében elhangzó nyilatkozata elmondására. – A földművelésügyi költségvetés „nemzetiségi” vitájához sorolható még *Baross* János – 1902. márc 14-én elmondott – beszéde is „a nemzetiségek terjeszkedését meggátló birtokpolitika tárgyában”. Felszólalása befejező részében támadta a – szerinte – „internacionális doktrínákat és jakobinus tendenciákat” terjesztő új baloldali pártalakulatot: *Vázsonyi* Vilmos Demokrata Pártját, és annak a véleményének adott kifejezést, hogy „a mai magyar kormányban [é. a Széll-kormány] megvan az érzék ilyen nemzeti birtokpolitika és a jóindulat a végpusztulás előtt álló birtokos osztályok jogos érdekei iránt”. (Vö. *Képv. Napló*, 1901–1906, IV. 265–271. l.)

²Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, IV. 202–206. l.

T. ház! Az 1902-ik évi állami költségelőirányzat általános tárgyalásánál Vertán Endre t. képviselőtársam februárius 5-én tartott felszólalásában egyebek közt az oláh nemzetiségi kérdést is érintőleg (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon*) a saját vármegyéjét illetőleg a következőket mondotta: „Ez a nép a lehető legszorgalmasabb, ennek a népnek igényei nincsenek, hagyman és mamaligán él egész éven keresztül, húsételt nem lát időtlen időki. Hiszen tudom, mikor a katonasághoz bementünk, az oláh fiút meg kellett tanítanunk, hogy egye a húst. Menjünk fel a havasra, ahol a nép tiszta és jobb módban van. Az út mentén véderdők, fenn a havason az államkincstár tulajdonát képező erdők. Innen ki van tiltva a paraszt, itt marhát nem szabad legeltetni, kenyeret nem kereshet. És ez a nép mégis dolgozik, mégis munkálkodik, a magyar hazának mégis hű fia. Pedig, hogy voltak idők, amikor nem volt az, mert az izgatásokra az ő lelke nagyon is fogékony volt, arra nézve például hozhatnám fel, hogy éppen az én vármegyémnek legfelsőbb részéből indult ki az a nagy mozgalom, amely vérrel irta be nevét a magyar nemzet történetébe. És ha odamegy az az izgató, nem azzal áll elő, hogy te román vagy, hanem azzal, hogy te nyomorban vagy. Rámutat arra, hogy a magyar állam segítő kezét nem látják, hanem meglátják a zsandárt, aki szuronnyal jön feléje, a fináncot, az erdőört!”

Legyen szabad nekem, t. képviselőtársammal szemben a t. házat a való tényállással megismertetni (*Halljuk! Halljuk!*), és ezen célból nemcsak Torda-Aranyos, hanem Kolozs vármegye és a szomszéd havasok oláh lakosságának életét feltárni anélkül, hogy az oláh nemzetiségi kérdéssel magával foglalkoznám (*Halljuk! Halljuk!*), mert e tekintetben teljesen elfogadom és magamévá teszem az igen t. miniszterelnök úrnak álláspontját, és mert a nemzetiségi kérdésekben teljesítendő államkormányzati feladatokat illetőleg magának az oláhságnak jelszavát tartom követendőnek, aki azt mondja: „Tace si facse”, vagyis hallgass, de cselekedjél. (*Tetszés a jobb- és baloldalon.*)

Különlegesebb viszonyok – úgy közgazdasági, mint erdőgazdasági szempontból mérlegelve a kérdést – alig léteznek, mint ennek a két vármegyének havasi, oláhlakta községeinek határaiban. A nép maga – megjegyzem félreértések kikerülése végett, hogy mindig csak a havasi oláhságról beszélek –, amennyiben annál műveltségről egyáltalában szólni lehet, annak legalacsonyabb fokán állva, éppen nem a lehető legszorgalmasabb, mintahogy azt t. képviselőtársam állítja (*Úgy van! Úgy van!*), hanem ellenkezőleg tunyaságra, lustaságra hajló természete mellett, csakis a mindennapi megélhetés iránti igényével felbujtogatva, fellázítva, a legféktelenebb és legvadabb, határt nem ismerő erőszakosságra ragadtatható, a törvényes rendnek legveszedelmesebb ellenségévé tehető. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Ez a nép évtizedeken keresztül a magyar kincstár erdeiben hihetetlen erdőpusztításokat eszközölt, ebben határt nem ismert, és nem egy esetben fizette meg egy-egy erdőör életével a kincstár hű szolgálatát és azt, hogy a magyar államot szolgálta. (*Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.*) Nem egy példával tudnék szolgálni a t. háznak, amelyek élénken igazolnák ennek a népnek vadság át, a lelkiismeretlenségig menő bosszúálló természetét és féktelen gyűlöletét minden iránt, ami magyar, vagy a magyar állammal és nemzettel összeköttetésben áll. (*Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.*)

De ez messze vezetne, és olajat a parázsra nem kívánok.

A minden fogalmat felülhaladó erdőpusztítások – és ezt az igazság érdekében hozom fel – magyarázatukat abban lelik, hogy ez a nép, amelynek egyik megélhetési forrását faipari cikkek készítése és árusítása képezi, a megélhetéséhez szükséges faanyaghoz majdnem az 1900. évig a kincstári erdőkből pénz vagyis vétel útján nem juthatott, mert a faanyag elárúsítása a nép nélkülözhetetlen igénye dacára sem nyitott meg. Ezen helyzet mellett, az erdők védelmére sem fordítván kellő gond, természetes, hogy a nép a majdnem prédára bocsátott erdőkben – nem egy egy esetben a védőszemélyzettel is egyetértve – igényeit messze túlhaladó pusztításokat eszközölt. (*Úgy van! a jobb- és baloldalon.*) Hasonló kíméletlenséggel pusztították ki saját erdőiket is, úgyhogy a 80-as évek vége felé már beállott a tarthatatlan helyzet, és gondoskodni kellett a nép faigényeinek kielégítéséről, annál is inkább, mert a foko-

zatosan fejlesztett erdővédelem, az erdőtörvények mind szigorúbb végrehajtása a helyzet visszasságát még tűrhetlenebbé tették. Hogy a rendszertelenség, a nemtörődomség és a szűkkeblűség milyen rengeteg vagyonérték elpusztítására vezetett, fényesen igazolja az, hogy a magyar királyi kincstár által kilenc havasi község volt úrbéreseinek kiadott 26 694 katasztrális hold erdőbirtokokat rövid egy évtized alatt majdnem teljesen kipusztították.

A visszás helyzet megszüntetésére az első intézkedés az 1889. évben tétetett, amikor meg lett engedve, hogy az ún. reketői erdőgondnokság hasonló nevű völgyének felső részeiben a fatolvajok által levágott, de a helyszínen visszahagyott fatömeg bárcázás útján szekerenként 1 Ft ár mellett eladassék.

Ezen engedély az 1890. évben a hulladékfákra is kiterjesztetett, míg az 1891. évben megengedett, hogy ezen erdőgondnokság kerületében a száraz törzseket, a nagy mennyiségben előforduló fekü-fákat, valamint a kipusztított területeken még álló, de beteges törzseket ugyan csak bárcázás útján az eddiginél nagyobb mennyiségben értékesíthesse a hatóság.

Megjegyzem, hogy az ezen erdőgondnokság kezelésére bízott több mint 30 000 katasztrális hold kiterjedésű erdőbirtok Kolozs vármegyében fekszik ugyan, de a Torda-Aranyos vármegyei szomszédos havasi községek lakossága is innen fedezte és fedezi részben faszükségletét.

Ilyen, még mindig tarthatatlan viszonyok között került 1892. év őszén új főnök a kolozsvári erdőigazgatóság élére, aki tudva, látva és ismerve a helyzet visszasságát, saját felelősségére életbeléptette a havasi községek körletébe tartozó többi kincstári erdőgondnokságoknál, tehát a Torda-Aranyos vármegyeiekénél is a bárcázás útján való hasonló faeladást. Hogy ez milyen hatással volt, legvilágosabban a következő adatok igazolják. (*Halljuk! Halljuk!*) Amíg ugyanis a két Kolozs vármegyei erdőgondnokságban 1889-ben az ilyenmű faeladásokból befolyt 1764 Ft, addig 1892-ben már 17 024, 1895-ben 30 320 Ft, 1898-ban 48 121 Ft volt ezen a címen a bevétel. A Torda-Aranyos vármegyei két erdőgondnokságnál volt a bevétel 1891-ben összesen 113 Ft.

B. Solymossy Ödön: Hallatlan!

B. Feilitzsch Artúr: ... 1892-ben befolyt 2557 Ft, 1895-ben 12 017 Ft. Tehát már az 1892. évben közel 20 000 Ft erejéig adatott el olyan faanyag mérsékelt árban a négy kincstári erdőgondnokság erdejéből a havasi oláhság részére, amelyet azelőtt önkényűleg kerítettek tulajdonukba, de emellett elpusztítva legalább még tízszer annyit az ún. kóstolással vagyis a fenyőfák megfejszésével.

Hogy a kép még világosabb legyen a t. ház előtt, legyen szabad egy-két adattal azt is kimutatnom, hogy mennyi volt a lakosság keresete. (*Halljuk! Halljuk!*) Egy kétfogatú szekér lécert fizetett a kincstárnak 2 Ft-tól 2,64 Ft-ig, ezt a piacon értékesítette 12–16 Ft-ért; az elszállítás és a visszajövet igényel mintegy 8 napot, tehát az átlagos napi kereset 1 Ft 68 kr. Éppen így 1 Ft 50 kr az átlagos napi keresete a gerenda- és egyéb közönséges épületfáért. A zszindelynek ezer darabját kapta a kincstártól 60–80 kr-ért; értékesítette 2 Ft 80 kr-tól 4 Ft-ig; egyszerre elszállíthat a piacra 5–6 ezer darabot; ehhez, valamint a visszajövethez négy napra van szüksége. Talán még egy adatot! (*Halljuk! Halljuk!*) A lóterüvel számított donga után, amely megfelel a két lóterü-edénynek, s ez meglehetősen nagy kereseti forrását képezi a havasi oláhságnak, fizetett 80–90 kr-t.

Az előállítás, az elszállítás és a visszajövet igényelt 10–12 napot, és eladja a dongát 8–10, az edényt 16–20 Ft-ért.

Hozhatnék még fel számtalan adatot, de azt hiszem, ezek is eléggé igazolják, hogy a havasi oláh nép olcsón, nyereségét és keresetét teljesen biztosító árak mellett juthatott és jut ma is a kincstár erdejéből a neki szükséges faanyaghoz. (*Úgy van! jobbfelől.*)

A legelők tekintetében az volt a szokás, hogy a kincstári legelők a községeknek, mint olyanoknak adattak bérbe, és ezek értékesítették a lakosággal szemben. Amikor azonban az igazgatóság új főnöke kétségtelen meggyőződést szerzett arról, hogy a községek előljárásgai a dákoromán ligának mintegy megbízott vidéki választmánya, és hogy a kincstári legelőket

nemzetiségi célokra aknázzák ki (*Mozgás jobbfelől*), és hogy ezen célok elérésére pénzgyűjtő forrásul is használják, tehát a népet zsarolják, a kincstári legelőket ugyancsak saját felelősségére az 1895. évtől kezdve a szerződések lejártával fokozatosan a községek kezéből kivette (*Helyeslés jobbfelől*), és ugyancsak bárcázás útján, kellő közhírrététel mellett, közvetlenül értékesítette. (*Élénk helyeslés jobbfelől*.) Ez által a magyar kincstár ezen a téren is a néppel szemben közvetlen kenyéradóvá tétetvén, az eredmény az lett, hogy a nép maga a neki szükséges legelőterületekhez majdnem féláron jutott, és a kincstárnak jövedelme nem apadt; magyar nemzeti szempontból pedig beláthatatlan előnnyel járt ez is, mert a nép, saját anyagi érdekeit látván felkarolva és megvédve, a lelketlen izgatók karmai közül legalább némileg ki volt ragadva. (*Élénk tetszés jobbfelől*.)

Ami végre azt illeti, hogy az oláh nép munkát a kincstár erdeiben nem kapott és nem kap, röviden csak azzal felelek, hogy biztos tudomásom szerint és hiteles adatokkal beigazolhatóan a Kolozs vármegyei és Torda-Aranyos vármegyei kincstári erdőkben évenként és átlag állandóan több, mint kétezer oláh nyer a kincstári erdőkben, az erdei munkáknál, valamint a szállítási munkáknál foglalkozást és kenyeret. A baj csak az, hogy a nép a munkát nem keresi (*Igaz! Úgy van! jobbfelől*), és ha a szükség reá kényszeríti, úgy megbízhatóság, mint szorgalom tekintetében messze elmarad a többi munkások mögött. (*Helyeslés jobbfelől*.) ...

A havasi községek oláh lakosságának tehát nemcsak meg volt, de meg van adva ma is a mód és alkalom a keresetéhez és faipari szükségleteit kielégítő faanyagnak olcsó és becsületes úton való megszerzéséhez, a munkával való keresethez és a szükséges legelőterületek használatához. Ezzel azonban nem akarom azt mondani, hogy összes életszükségeit ezekből fedezhetné; de erre nincs is rászorulva, mert a havasi községek minden egyes lakosának van szántóföldje, van rétje, van azonkívül közös legelőjük, és amint volt szerencsém már kimutatni, meglehetősen nagy kiterjedésű közös erdőbirtokuk is. Csak azt kívántam beigazolni, hogy a magyar kincstár a kellő áldozatok meghozatala mellett megadja ennek a népnek a lehetőséget arra, hogy kellő szorgalommal, kellő munkássággal, a meglévő kereseti források kiaknázásával igényeit is túlhaladó, teljesen biztosított megélhetése legyen. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől*.) És így azt hiszem, hogy t. képviselőtársam meglehetősen régmúlt időkből festett egy képet, amely ma már csak a képzeletnek a szüleménye, de a valóságban fel nem lelhető. (*Úgy van! jobbfelől*.)

Az elmondottakkal kapcsolatban legyen szabad az igen tisztelt földművelésügyi miniszter úrnak figyelmét különösen is kikérnem arra, hogy tiszta meggyőződésem, legjobb tudásom és a gyakorlati életben szerzett tapasztalataim szerint, a magyar erdőkincstárnak legalább is a nemzetiségek lakta vidékeken úgy, amint azt tudásom szerint az igen tisztelt miniszter úr már meg is kezdte, gazdálkodását még fokozottabb mértékben talán teljes egészében a magasabb állami, a magyar nemzeti és kulturális szempontok alapjaira kellene helyezni (*Élénk tetszés és helyeslés jobbfelől*), az anyagi szempontokat pedig csak annyiban kellene figyelembe venni, hogy maga a gazdálkodás pénzügyi veszteséggel ne járjon. (*Helyeslés jobbfelől*.) Ilyen irányú és ilyen alapra helyezett gazdálkodás mellett majdnem kétségtelen, hogy az igen tisztelt földművelésügyi kormányzat egymagára is, ha kellő körültekintéssel és érzékkel bír, amivel pedig az igen t. földművelésügyi miniszter úr teljes mértékben fel van ruházva, egymagában is képes lesz legalább az erdélyi részekben az oláh nemzetiségi kérdést, ha nem is teljesen megszüntetni, de mindenesetre a maga megfelelő medrébe terelve, ártalmatlanná tenni. (*Általános élénk helyeslés*.)

Nemzeti szempontból veszedelmesnek tartja azt a tervet, hogy a síkföldi hitbizományi birtokokat a kincstári erdei birtokokba áthelyezzék, mert a hitbizományok élvezői nem tudják teljesíteni a kincstári erdőbirtokokra háruló fontos „nemzeti feladatokat”.

... Végre még csak egy kérdést és megoldandó feladatot kívánok inkább csak jelzőleg semmint tárgyalólag érinteni, és ez a telepítés kérdése. (*Halljuk! Halljuk!*) T. ház! A telepítés nagy egészében természetesen mindig közgazdasági és állami érdek szempontjából mérlegelve

a kérdést, három fő szempontból indokolt, és pedig először gyér lakosságú vidék benépesítése és ezzel szoros összefüggésben túlnépes vidékek lakosságának apasztása, másodsor: parlagon heverő vagy nem kellően művelt földrészeteknek művelés és belterjesebb gazdálkodás alá vonása, (*Helyeslés a jobboldalon.*) harmadszor nemzetiségi vidékeken, tehát nemzeti érdekből az uralkodó nemzetnek, vagyis nálunk a magyar fajnak megerősítése szempontjából. (*Helyeslés a jobboldalon.*)...

A telepítést nem lehet országosan egységes nézőpont és módszerek szerint végrehajtani, mert akkor többet ártunk, mint használunk.

Úgy vagyunk a telepítés kérdésével is, melynél nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy eredményesen, helyesen és következményeiben üdvösen csakis országreszenként vagy még annál is kisebb körletek alakításával és az összes viszonyok előzetes tanulmányozásával és ezeknek alapján megállapított, minden mellékes és önérdektől teljesen mentes, következetes tervszerűséggel vihető csak keresztül. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Mindenekelőtt feltétlenül szükségesnek tartom tehát, hogy mielőtt bármily irányú törvényhozási intézkedés, avagy a 94. V. tcikk módosítása vagy megváltoztatása, vagy esetleg egy egészen új telepítési szempontból külön, és pedig ahhoz értő és alkalmas szakemberek és társadalmi tényezők közreműködésével, az egyes vidékeken uralkodó különböző viszonyok mérlegelésével a legapróbb részletekig tanulmányoztassék, és ez országos tanulmányok, nem pedig egyeseknek, bármily értékes és becses véleménye alapján állíttassék fel országreszenként vagy vidékenként az egyöntetű érdekek és következmények szerint csoportosítva az országos és messze jövőre kiható, talán csak évtizedek alatt végrehajtható telepítési tervzet (*Helyeslés.*) olyképpen, hogy annak végrehajtása a kormányzati és pártpolitikai változások esélyeitől is függetlenül, tehát azokkal szemben is, biztosítva legyen. (*Helyeslés.*)

B

1902 márc. 17–18

Sierbán Miklós felszólalása a román–magyar nemzetiségi békéről az 1902. évi földművelésügyi költségvetési vitában¹

Sierbán Miklós: T. ház! Jelen felszólalásom alkalmával nem akarok a földművelésügyi tárca költségvetésével bővebben foglalkozni, miután a részletes tárgyalásnál lesz alkalmam álláspontomat jobban precizírozni. Ha mégis szót emelek, teszem ezt azért, mert báró Feilitzsch t. képviselő úr kijelentéseit, melyeket a képviselőház március hó 12-i ülésében tett, rektifikálni akarom. A t. képviselő úr többek közt azt a kijelentést tette: „Ámde méltóztassanak ugyanezeket az állapotokat és viszonyokat az erdélyrészi havasi oláhlakta vidékekre elképzelni, ahol a nép évtizedek óta a legádázabb gyűlölettel van eltelve minden iránt, ami magyar, és ha csak látja a magyar embert, szenvedéllyel kap a tüszőjében rejtett késhez, melyet kéjérettel döfne markolatig szívébe, csak azért, mert magyarok vagyunk, habár életében sohase volt baja velünk, sohase látott.” A t. képviselő úr kijelentésére, mely az igazságnak meg nem felel, csak azt mondom, hogy azt az egész román nép nevében visszautasítom.

Midőn a románok passzivitása ellenére ebben a parlamentben először megjelentem, nem azért léptem át e ház küszöbét, hogy akár a román nép érdekét elhagyjam, sem azért, hogy a magyarokét az ország színe előtt, vagy Európa előtt vádoljam, hanem azért jöttem ide, hogy csekély személyemmel én is hozzájáruljak ahhoz a békéhez, mely békétől függ mindnyájunk

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, IV. 306–307. l.

sorsa és a hazának üdve. Én azt hiszem, hogy 10 éven keresztül csekély személyem hozzájárult ezen békének létesítéséhez. *(Igaz!)* Ezt akarom most is, midőn reflektálok azokra a vádakra, melyeket Sebess t. képviselőtársam felhozott a román egyetemi hallgatókra vonatkozólag. Többek közt az lett mondva, hogy az egyetemi román ifjak az őszkor összejövő diákkongresszuson magukat mint nem Magyarország polgárait akarják tekinteni. *(Halljuk! Halljuk!)* Én, t. ház, saját nemzetiségem reputációja érdekében utánajártam a dolognak, és egész őszinteséggel megvallom, hogy ez az állítás minden alapot nélkülöz.

Ami pedig a román nép politikáját illeti, legyenek meggyőződve, hogy a román nép teljes tudatában van az ő állampolgári kötelességeinek és jogainak; legjobb törekvése oda irányul, hogy azokat a haza üdvére teljesítse. Meg van győződve a román nép arról, hogy az ő sorsa szorosan össze van kapcsolva a magyar nemzet sorsával, egyiknek boldogsága a másiknak boldogságától függ.

Ami pedig engem illet, legyenek meggyőződve t. képviselőtársaim, hogy abban a percben, midőn meg leszek győződve arról, hogy az önök eljárása, legyen az bármiféle, képes lenne a román népet saját nemzetiségéből kivetkőztetni, én felhagynék a küzdelemmel; és viszont abban az esetben, ha tudnám azt, hogy a román nép kebelében akár egyesek, akár egy összesség az állam törvényei ellen intrikál, a nemzet élete ellen törekszik, egy percig sem maradnék ebben a házban. De mert tudom, hogy sem az egyik, sem a másik nem fordul elő, arra kérem t. képviselőtársaimat, hogy a közjó és a béke érdekében a nemzetiségi kérdést több bölcsességgel és kevesebb animozitással tárgyalják. A költségvetést elfogadom. *(Helyeslések.)* ...

Br. Feilitzsch Arthur viszontválaszában kijelenti, hogy nem az egész román néppel, csupán a havasi (móc) románsággal kapcsolatban tartja fenn véleményét mindaddig, míg Sierban meg nem győzi annak ellenkezőjéről.

44.

1902 márc. 18–20

A gör. kel. román püspöki kar 1902. évi emlékirata az uralkodóhoz¹

Császári és apostoli királyi Felség, legkegyelmesebb Urunk!²

A magyarországi görögkeleti román egyház hívei és képviselői, a legmélyebb hódolattal alulírottak, felbátorodva Felséged mindenkor kinyilvánított jóakaratótól és atyai gondoskodásától a görögkeleti vallású román nép iránt, amely rendíthetetlen hűséggel és alázattal viseltetik a felséges Trón és annak egyháza iránt, bátorkodunk Felséged magas színe elé járulni egy mind ez ideig rendezetlenül maradt nagy fontosságú egyházi kérdés végleges szabályozása érdekében.

Amikor Felséged 1864. dec. 24-i magas aláírásával igen kegyesen megkönyörülve jóváhagyta a szebeni gör. kel. újonnan létesült érsekség létesítését, megszervezését és javadalmazását, s egyúttal ennek elszakadását a karlócai érsekségtől, majd pedig ugyanez év december 24-i (8642) I. sz. felséges leiratával szabályozni kegyeskedett az új érsekség hierarchiai közjogi helyzetét, Felséged fennkölt igazságszeretete és atyai gondoskodása kiterjedt az egyházi élet

¹ A gör. kel. román püspöki kar 1902. évi felségfolyamodványa jó áttekintést ad mindazokról a kívánságokról és követelésekről, melyeket a hazai gör. kel. egyház az 1864. évi szétválasztás óta a magyarországi szerb gör. kel. egyházzal szemben támaszt.

² A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Memorandul presintat de episcopatul român gr. or. M. Sale Monarchului Francisc Josif I.* – A gör. kel. román püspöki kar emlékirata Őfelségéhez, az uralkodó I. Ferenc Józsefhez. – *Tribuna Poporului* 1902. 42–45. sz.

minden ágára és megnyilvánulására, s amikor Felséged igen kegyesen megkönyörülve elrendelte, hogy „Magyarország és Erdély számára létesítsenek a szerbekével egyenlő jogú önálló érsekséget” – Felségedet minden bizonytal az a magasztos szándék vezérelte, hogy ennek az új érsekségnek részleges arányosságban meglegyenek mindazok a jogai és javadalmi, amelyek megvoltak a hajdani egységes karlócai érsekségnek, mert ez az egyenjogúság elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az új román érsekség lelkiismeretesen és méltóan teljesíteni tudja szent hivatását.

Hasonlóképp megkönyörülve rajtunk, Felséged elrendelte azt is, hogy az egyházi vagyonok szétoztása kiterjedjen a régi hierarchátus területén található kolostorokra is, és, hogy utasítani kell a szerb egyházi kongresszust, hogy e tárgyban jusson megegyezésre a román egyházzal.

Végtelen sajnálatunkra azonban Felséged e nemes szándéka mindmáig nem valósult meg, éspedig nem a mi hibánkból, mert a közös kolostorok – egy kivételével³ – még ma is mind kizárólag a szerb egyházi közigazgatás és joghatóság alatt állanak.

Ennek az állapotnak mostanig ilyen hosszadalmasan való fenntartása ellenkezik a Felséged által igen kegyesen kinyilvánított nemes szándékkal, s csak annak a körülménynek tulajdonítható, hogy a megegyezési tárgyalások, amelyeket még a boldog emlékezetű Andrei Şaguna, román gör. kel. egyházunk néhai metropolitája és a román egyházi kongresszus küldöttei kezdeményeztek a szerb egyházi kongresszuson és annak küldöttével Karlócán már 1865. márc. 17-én és időközben is felújítottak, eredménytelenül végződtek, mert a szerb egyházi képviselők minden alkalommal kijelentették, hogy ők a kolostorokat kizárólagosan szerb nemzeti vagyonnak tekintik, és e tekintetben nem bocsátkoznak tárgyalásokba.

A szerb egyház e magatartása azonban ellentétben áll mind az e hazában levő görögkeleti egyház évszázados közös fejlődésével és létével, mind az ortodox egyház kánonjaival, sőt az alapítás történetével, s e kolostorok hivatásával, mert a hazánk délkeleti részén, főleg a volt temesi bánóságban lakó románok 1690-ig kizárólagosan a görögkeleti ortodox vallást követték, s ezt legnagyobb részt meg is őrizték a mai napig.

Ennek az ortodox vallású népnek, a történelem tanúsága szerint, már 1690 előtt megvoltak a maga templomai, kolostorai és papjai, amikor is a szerb nép tömege Csernovics Arzén ipeki pátriárka vezetésével hazánkba jött, s a déli, illetve délkeleti részekre letelepedett, ahol is a boldog emlékezetű I. Lipót császár és király olyan kiváltságokat adott nekik, amelyek következtében a pátriárkát, illetve az érsekmetropolitát ideiglenes egyházi joghatósággal ruházták fel az összes görögkeleti vallású papok, templomok és kolostorok fölött; e kiváltsága következményeképpen az egyház közigazgatása alá vette a már meglévő görögkeleti templomokat és kolostorokat, mint ahogy azt az 1690. aug. 20-i királyi diploma és az ezt követő uralkodói leiratok elrendelték; a szerb egyház azonban kizárólagos tulajdonjogot ezek felett soha nem kapott, és nem is kaphatott, mert az egyházi vagyon kezdettől fogva a nemzetiségtől független jelképes ortodox egyházat illette meg, s ez az állapot nem tűrt semmiféle változást az említett kiváltságok terén.

A karlócai pátriárkák ez általános egyházi joghatósága 1864-ig illetve 1865-ig állt fenn, amikor is a fent idézett 1864. dec. 29-i, 1864/I. számú felséges uralkodói leirat magasztos rendelkezésével és ennek kiegészítésével, amelyet Andrei Şaguna szebeni püspökhöz címzett, Felséged elrendelte a független és önálló román görögkeleti érsekség alapítását, amelyet később törvénybe is foglaltak.

E kegyes határozat alapján az elszakadt román gör. kel. püspökségekkel kiegészült szebeni püspöki egyházmegye önálló és a szerbekével egyenlő jogú („koordinierte”) érsekséggé emelkedett; s ugyanakkor elvileg és általában elhatárolták az egyházközségek, illetve a közös templomok és kolostorok feloszlását, s a szerb egyházi kongresszust pedig utasították, hogy igye-

³ Utalás az aradi gör. kel. püspökséghez tartozó hódos-bodrogi kolostorra.

kezzék e téren is megegyezésre jutni. („Bezüglich jenes Antheiles, welcher von dem den Dioecesen der Karloviczer Metropole in Ungarn, Croatien, Slavonien, mit Imbegriff der Militärgrenze gemeinsamen Vermögen den aus dem Verbande dieser Metropole ausgeschiedenen rumänischen Sprengeln zu Gute kommen soll, ferner bezüglich der in den Banater Dioecesen in mitten einer rumänischen Bevölkerung gelegenen Klöster haben Seine k. k. Apostolische Majestät mit weiteren Allerhöchsten Entschliessungen von 24. Dezember 1864 anzuordnen geruht, dass im Nationalcongresse ein Übereinkommen zu vereinbaren getrachtet werden solle.”)

(II.)⁴ Ez az elv később megvalósult törvényes formában is, 1868-ban a IX. törvénycikkbe foglalták (2. §.), hogy a románok részére létesített önálló, s „szerbekével egyenjogú” érsekséget törvénybe kell iktatni és, hogy az 1792. évi X. törvénycikk rendelkezései rájuk is vonatkoznak.

A fentebb említett fenséges utasításokat az akkori szerb egyházi kongresszus részben teljesítette is, amennyiben báró Philippovich József, akkori kormánybiztoshoz intézett fenséges utasításoknak megfelelően, megalakította a kongresszusi „vegyes bizottságot”, amely 1871-ben kidolgozta azokat az alapvető és természetes elveket, amelyek zsinórmértékül szolgáltak a „vegyes községek”, az alapítványok kettéosztásához és az eddig közös egyházi vagyonok megegyezés révén történő baráti felosztására. Ez az egyezség (Vereinbarung) elnyerte Felséged kegyes jóváhagyását, és az ügyet folyamatba is tették, s ennek segítségével a hierarchiai szétválasztást és a vagyonok felosztását számos vegyes egyházközségben sikerrel véghez vitték.

Azon vagyonok közül, amelyek 1868-ig a görögkeleti egyház oszthatatlan tulajdonát képezték, első helyen állnak a „monostorok” vagy „kolostorok” néven ismert, magasztos hivatású intézmények.

Ezeknek a kolostoroknak a létesítése hazánkban igen régi keletű, biztosra vehető, hogy körülbelül a XI–XVI. század közötti időben alakultak, és az akkor már tömegekben itt lakó román nép és a más nemzetiségű ortodox keresztények vallásos érzülete következtében és a környező ortodox keresztény nép szükségletére; kétségtelen és döntő fontosságú tényként megemlítjük azonban, hogy a jelenleg a volt temesi Bánát területén található kolostorok már megvoltak azelőtt is, mielőtt a szerbek nagyobb tömegben hazánkba bevándoroltak és egyházi főhatóságot létesítettek volna, de éppúgy mint régebben, az összes effajta alapítványokat a környező ortodox egyházak terhére létesítették a nemzetiségre való tekintet nélkül.

Ezeknek a kolostoroknak tisztán vallásos, keresztény művelődési és karitatív küldetésük volt, s a kérdésen mit sem változtat az a körülmény, hogy később ezekben a kolostorokban is az ó-egyházi szláv nyelvet honosították meg, mint általános egyházi nyelvet.

A történelmi hűség kedvéért meg kell még említenünk azt aényt is, hogy egyes románlakta részeken található kolostorokban, különösképp Mesiciu és Bezdán kolostoraiban a múltban is alkalmaztak román papokat, akik a környékbeli lakosság számára papi funkciót töltöttek be.

A kolostorok alapító okmányaival kapcsolatban megjegyezzük, hogy állításaink igazolására sem mi, sem pedig a szerbek nem tudunk felhozni semmit, mert a boldog emlékezetű II. József császár idejében (1784) a felszólított kolostorfőnökök – akiknek igazolniuk kellett kolostoruk alapítását és hivatását (az Országos Levéltárban található bizonyítékok alapján) – azt jelentették, hogy nincsen semmiféle erre vonatkozó bizonyítékuk, mert a török hódoltság idején minden elveszett, elkallódott.

Hasonló okból kifolyólag az 1791. évi, Temesvárt tartott szerb kongresszus panaszkodik is a Magas Trónnak, hogy miután a szerb szent kolostorokról nem rendelkeznek semmiféle bizonyítékkal, s így nincs mivel igazolnia jogos tulajdonát, kéri, hogy adjanak ki részére bizonyítékokat. Ez az indokolatlan kérés azonban eredménytelen maradt akkor is, mert Felséged bölcs elődei nem voltak hajlandók ilyen bizonyítékok kiadására.

⁴ Innen a Tribuna Poporului 1902. márc. 9-i, 44. számában.

Az egyház kettéosztása következtében, 1864-ben és a következő években, időszerűvé vált az egyházi vagyonok és azoknak a kolostoroknak a szétosztása, amelyek megszakítás nélkül a görögkeleti egyház és nép közös tulajdonában voltak, s a kegyes emlékü I. Lipót által kiadott 1691. évi diploma értelmében csak ideiglenesen kerültek a pátriárkák igazgatásába, anélkül, hogy akár a pátriárkák, vagy a szerb egyház tulajdonjogot nyert volna a kolostorokra, – de ilyen szándék sohasem is létezett.

Ez az ideiglenesség minden kétséget kizárólag következik a kikényszerített lipóti diplomából, illetve ennek új kiadású szövegéből (1691. aug. 20.), amelyet a m. kir. Kúria adott ki, s amelyben elrendelte: „Gondoskodni fogunk arról, hogy visszavigyük a szerb népet előbbi lakóhelyére.” Ebből következik, hogy a szerbek beköltözése előtt a kolostorok a többi ortodox nép kizárólagos tulajdonai voltak.

1864-ben hasonlóképp csak ideiglenesen hagyták meg ezeket a templomokat és kolostorokat az addigi szerb egyházi joghatóságban, mint ahogyan azt az 1893. dec. 29-én kelt 8642/1. számú felséges uralkodói leirat elrendelte: „Bis zur förmlichen Übergabe der rumänischen Pfarrgemeinden in den gr. or. Diöcesen von Temesvár und Verschetz an die rumänische Metropole, beziehungsweise an die betreffenden Bischöfe haben dieselben unter der bisherigen kirchlichen Leitung erfüllen.”

A szétosztás szükségességét elvileg tehát megállapították, s a román egyháznak azt a jogát, hogy a románlakta területeken levő kolostorok átadását szorgalmazza, a már fent említett felséges leirat is általában elismerte uralkodói aláírásával.

Erre vonatkozó követeléséről annak idején a román egyház, illetve annak küldöttsége értesítette a szerb kongresszust, s javasolt is egy olyan természetes és elfogadható elosztási módozatot, amelynek értelmében – a felséges uralkodói leirat kifejezett szándékának megfelelően – az egyetlen aradi román püspökséghez tartozó kolostor, vagyis a Hodos-Bodrogi kolostorok kivételével megegyezésre javasolták még azt a 3 (három) kolostort is (Bezdán, Sangiorgiu, és Mesiciu), amelyek olyan területen vannak, ahol a lakosság túlnyomó része a román nép által lakott, tehát mind földrajzilag, mind néprajzilag a román püspökség joghatósága körébe tartoznak.

A szerb egyházi hatóság azonban, végtelen sajnálatunkra, e téren teljesen negatív álláspontra helyezkedett, és azt a jogtalan feltevést hangoztatta, hogy mindezeket a kolostorokat a szerbek létesítették, s ellentétben a történelmi tényekkel, s az oly gyakran említett felséges királyi leirat atyai szándékával, amelynek értelmében pedig Felsőged kegyesen utasította a szerb egyházi kongresszust, hogy lépjen megegyezésre a kolostorok tekintetében is, már elvileg is megrémült a kolostorok felosztásától, s így tehát e változatlan ok és változatlanul kifejtett teljesen negatív magatartás, s a testvér szerb egyház hajthatatlansága következtében eredménytelen maradt ennek még a megegyezési kísérlete is, az újabb és legutóbb 1879-ben a szebeni kongresszuson tett kísérlet, amelyet még a néhai boldog emlékezetű Romanul Miron érsek-metropolita kezdeményezett.

A szerb kongresszus nemcsak nem volt hajlandó átengedni a mi egyházunknak egyetlen kolostort sem, hanem még követelni kezdte az egyetlen (Hodos-Bodrog) kolostort is, amely román egyházi joghatóság alatt maradt! Így a mi részünkről az annyira óhajtott és több ízben sürgetett baráti megegyezés, a mai napig eredménytelen maradt.

(III.) 3. Az ország déli részén számos görögkeleti kolostor állott fenn, de ezeknek egy részét elpusztították a törökök, más részét a múlt században szekularizálták, napjainkban csak 25 anya- és néhány leányrendház áll fenn, részben Horvátországban, Szerémségben, részben Bácskában, részben Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyékben; az utóbbi 3 (három) megyében 6 (hat) ilyen kolostor található, mégpedig a bezdáni (Mumáriu község területén), a hodos-bodrogi, az aradi román püspökség területén, a sangiorgiui, a zlatistei, vroilovistei (Starzea község határában) és a mesicilui kolostorok a karánsebesi román gör. kel. egyház-községhez tartozó községek területén. Ide sorolható a Bázias melletti kis leánykolostor is.

Ezekből a román görögkeleti egyház, annak ellenére, hogy jogosan követelhetné az összes ortodox kolostoroknak mint közös egyházi vagyonnak felosztását, mégis – figyelembe véve a Felsőged által zsinórmértékül megszabott kiindulási pontot – csak azokat a kolostorokat és a hozzájuk tartozó földeket követeli, amelyek a Tisza bal oldalán fekszenek, ahol a lakosság nagyobb részt román („inmitten einer rumänischer Bevölkerung gelegenen Klöster”), és éppen ezért ezek mind a dolog természetéből és a kolostorok hivatásából következőleg, s az 1864. évi felséges királyi rendelet céljának megfelelően, mind pedig a karlócai egyezményben a „vegyes községekkel” kapcsolatban meghatározott irányelvek értelmében úgy vannak tekintetbe véve, mint természetes jogai és járandóságai a különválasztott román egyháznak.

Ilyen elsősorban románlakta területen levő kolostorok: a mesiciui, a sangiorgiui és a bezdáni kolostorok, amelyek a verseci, illetve a temesvári szerb püspök egyházi joghatósága és igazgatása alatt állanak.

Lényeges körülmény, hogy Mesiciu és Mumáriu (amelynek határában van a bezdáni kolostor) községek görögkeleti lakossága teljesen román. – Sangiorgiu községé és a környékén levő többi község pedig túlnyomórészt román, ami közismert dolog – mert ezt a hivatalos népszámlálás adatai is bizonyítják.

Az első helyen említett két kolostorra tehát a hozzájuk tartozó teljesen román[nyelvű] vidék alapján a román egyháznak nemcsak jogos igénye van, hanem azok a karánsebesi görögkeleti püspökség elidegeníthetetlen kiegészítő részét kell képezzék, melynek nem lévén egyetlen kolostora sem, nem áll módjában a saját területén keresztényi-emberbaráti küldetését teljesíteni és szerzetespapságot nevelni, akiknek sorából választatnának majd az eparchia püspökei is, s olyan kényszerhelyzetben van, hogy más [egyházmegyei] területen levő kolostorokba kell küldje azokat a híveit, akik a szerzetesi életpályát akarják járni, illetve idegen helyekről kell szerzeteseket hoznia.

Mint a fentebb előadottakból megállapítható, miután a Felsőged által 1864-ben oly atyai módon elgondolt területi elválasztás az egyházi vagyon egy jelentékeny és lényeges része, a kolostorok tekintetében teljesítetlen maradt, hogy Felsőged korszakalkotó hatalmas műve befejezést és nemes céljához méltó végrehajtást nyerjen, feltétlenül szükséges, hogy ez az égető hiány végül is megszűnjék, azaz a kolostorok és az ezekhez tartozó egyházi vagyonok adminisztratív felosztását végrehajtsák.

Ennek a területi felosztásnak a tekintetében azt az utat követjük, melyet Felsőged ismételt említett magas leiratában illetve magas saját kezű elhatározásával kijelölni kegyeskedett, kijelentvén, hogy a román érsekség szervezésével kapcsolatos összes kérdést Felsőged egyidejűleg saját legfelsőbb döntése számára fenntartotta. („Alle sonst mit der Constituirung der gr[iechisch][or[ientalischen] rumänischen Metropole verbundenen Angelegenheiten haben Seine k. k. Apostolische Majestät auszüglich Allerhöchst Ihrer Entscheidung vorzubehalten geruht.”)

Amikor Felsőged elé merészkedünk járulni legalázatosabb kérésünkkel, erre nemcsak a Felsőged által kinyilvánított legmagasabb elhatározás ösztönöz, hanem az a meggyőződés is, hogy az ilyen közjogi kérdések megoldására, amely kapcsolatban áll egyházunk megszervezésével, egyetlen közintézmény sincs felruházva illetékességgel, egyedül Felsőged van hivatva, hogy e rendeleteket kegyesen meghozza. Felsőged dicső elődje, I. Lipót császár és király volt az, aki az uralkodói kiváltságos diplomával felruházta a szerb pátriárkát, hogy az itt található ortodox egyházak és kolostorok feje és adminisztrátora legyen; csak Felsőged, mint a dicső ős utóda, lehet egyedül hivatott és jogosult, aki kegyesen intézkedhetik arra vonatkozólag, hogy megkezdődjék az egyház kétfelé osztásából és a még szét nem választott kolostorok területi felosztásából származó közjogi rendezés.

A felséges rendelkezés hasonlóképp összhangban van a fennálló jogrenddel is, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a kolostorok és ezeknek birtokai kimondottan egyházi *alapítványok*, amelyek-

kel kapcsolatos magasztos rendelkezések különben is fenn vannak tartva Felséged fennkölt személye számára.

E mellett, miután a törvényhozás nem gondoskodott illetékes felsőbb hatóságról, azon vitás kérdések tárgyában, amelyek az egyházi igazgatás és joghatóság tekintetében előadódhatnak – amilyen a kolostorok illetőségének jelen kérdése is – e felsőbb hatóság hiányában az e hazabeli román egyház a még a mai napig is megkárosított kolostorok tekintetében egyenesen létérdekében kényszerítve érzi magát, hogy e régi sérelem igen kegyes felszámolása érdekében hódolatteljes szeretettel és törhetetlen bizalommal forduljon alázatosan felséges Urához, akinek különben is létét köszönheti.

Az itt előadottak alapján tehát a hazai román görögkeleti érsekség nevében: a szebeni román görögkeleti érsek, mint vezető és Arad, s a fenti egyházba tartozó karánsebesi egyházmegyének alulírott képviselő püspökei, a román kongresszusi küldötteknek e tárgyban hozott határozata és utasítása értelmében, átadjuk Felségednek legalázatosabb kérésünket: kegyeskedjék az annyiszor idézett 1864. évi fenséges kézirat értelmében Felséged elrendelni a két görögkeleti egyház és ezzel kapcsolatban az ország déli (volt bánáti) részein levő kolostorok igazgatási felosztásának végrehajtását elrendelni, mert ez a felosztás mind ez ideig függőben maradt, s *annak a három*, ortodox román nép által lakott területen található kolostornak, nevezetesen a bezdáni, sangiorgiui és mesiciui kolostoroknak javadalmazó birtokaikkal együtt a román érsekséghez, illetve az ehhez az érsekséghez tartozó aradi és karánsebesi egyházmegyékhez való bekebelezését, vagyis egyházunk joghatósága alá való áthozatalukat, és kegyeskedjék elrendelni, hogy a kolostori birtokokat adják át igazgatási vonalon a fentemlített görögkeleti román püspököknek.

Egyházunk és a Fenséges trón iránt mindig hű népünk nevében ajánljuk legalázatosabb kérésünket Felséged atyai kegyelmébe, amelyet minden időben kimutatott irántunk, maradtunk hódolatteljes alázattal

Felséged leghűségesebb
alattvalói

Metianu János s. k.
érsek és gör. kel. román metropolita

Popea Miklós s. k.
karánsebesi gör. kel. román püspök

Goldis József s. k.
aradi gör. kel. román püspök

A túrócszentmártoni cellulózzgyár század eleji alapításának ügye¹

A

1902 ápr. 4

Haydin Imre felszólalása a túrócszentmártoni cellulózzgyár és a „csehszlovák egység” propagandája tárgyában a kereskedelemügyi tárca 1902. évi költségvetési vitájában²

Haydin Imre: T. képviselőház! A vita előrehaladott volta miatt csak rövid néhány percre kérem a t. ház becses türelmét. (*Halljuk! Halljuk!*)

Már e költségvetés általános vitája során mondott beszédemben bátor voltam a t. ház figyelmét irányítani a cseh-tót propagandának terjedésére a hazai Felvidéken. Ennek a propagandának veszélye most megnövekedett, amióta nemcsak kultúrai, hanem a sokkal érzékenyebb közgazdasági térre vetette magát, és főleg az ipar anyagi szárnyain igyekezett hatását és befolyását mennél szélesebbre bontani.

Beksics Gusztáv t. képviselőtársam igen helyesen írta meg a „Budapesti Hírlap” hasábjain, hogy a Felvidék azé lesz, aki annak iparát megteremti, mert kétségtelen, hogy amint a boldogulásának jövődjét a silány talaj és a kedvezőtlen éghajlat mezőgazdasági téren szinte elzárják, úgy viszont természeti erőinek bősége, azok könnyű felhasználhatósága, népének olcsó munkaereje, kevéssel való megelégedése és, ami fő, élénk ipari érzéke a Felvidék jövőjét ellenállhatatlanul az ipar jegyébe vonzza. Természetes tehát a következtetés, hogy aki a Felvidék számára ezt a jövőt megnyitja, annak áldoz az majd lelkével és szívével. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Belátták ezt a csehek, felfogták a helyzetet, és csak nemrég jelent meg a hazai lapokban is a hír, hogy a cseh és tót tőkének szövetkezésével egy nagyobb szabású cellulózzgyárat terveznek a Felvidéken. Ezen vállalat prospektusa itt fekszik előttem. Tizenheten írták alá, a tizenhét közül tíz cseh és morva, hét pedig magyarországi tót, amiből világos, hogy a csehek már jó előre a maguk számára foglalták le a túlsúlyt.

Érdekes, hogy kik írták alá ezt a prospektust. Önként érthető és természetes, hogy a tőkepénzesek és üzletemberek aláírták. De mit keres itt dr. Braf Albin prágai egyetemi tanár, mit keres itt Ursini brünni egyetemi tanár, Slama Ferenc orsz. képviselő, báró Pražák Ottokár birodalmi gyűlési és tartománygyűlési képviselő? Azt hiszem, ebből egész világos a politikai tendencia. Úgy tudom, hogy ez a vállalat csak kezdete egy nagyobb stílusú ipari akciónak, amellyel politikai eszmék számára az egész Felvidéket behálózni akarják. Ennek egészen világos kifejezést ad a „Hlas Naroda”, mely vezércikket ír erről a magyarországi vállalatról. Már magába véve az is feltűnő, hogy egy idegenben létesítendő vállalatról egy tekintélyes cseh napilap vezércikket ír. Megmagyarázza azonban a tartalma, amely világosan megmutatja a tendenciát, hogy ez a vállalat merrefelé gravitál és mi a célja cseh szempontból. Azt mondja ez a cikk (*olvassa*): „Eltekintve ezen vállalat nemzeti és társadalmi jelentőségétől, ez a vállalat a mi kezünkben effektív nemzeti vagyon, és pedig sokkal nagyobb jelentőségű, mint más

¹ A századfordulón az északi megyék egyes gazdasági vállalkozásaiban feltűnnek – nyílt vagy burkolt formában – a csehországi tőkeérdekeltségek, s akcióik az osztrák körök részéről olykor támogatásban is részesülnek. A túrócszentmártoni cellulózzgyár alapítási, illetve üzembehelyezési kísérlete körül támadt gazdasági polémia éles világot vet a Széll-kormány szűk látókörű nemzetiségi gazdasági politikájára is, mely a közölt, elfogult főispáni jelentésekre támaszkodva (*B és E*) a gyár üzembehelyezése ellen dönt.

² Közli: Képv. Napló, 1901–1906, V. 88–89. l.

sok probléma, amelyre sok időt, munkát, nemzeti energiát és áldozatot vesznek igénybe. E vállalat közgazdasági sikere lépést tart nemzeti és társadalmi jelentőségben”.

Hát kérem, micsoda egyéb nemzeti érdekről lehet itt szó, mint a csehről? Mi egyéb érdeket propagálhat egy cseh napilap, mint csehet? Csak nem a magyart vagy a tótot? De a csehek nemzeti célt is kergetnek, anyagi érdekeiket is óvják, és úgy látszik, hogy szándékuk mindazokat az ipari termékeket, amelyeket további ipari feldolgozás végett külföldről nyernek, Magyarország Felvidékén állíttatni elő. Erre enged következtetést a „Hlas Naroda” cikkének azon része, melyben elősorolja, hogy milyen és mennyi iparcikk jön be Csehországba évenként a külföldről.

Annál sajnálatosabb ez, t. ház, mert őszintén be kell vallanom, hogy éppen hibáinkból a Felvidék úgyszólván elő van készítve ezen cseh törekvések számára az által, hogy az ipari iskoláknak hiánya miatt a felvidéki gyárak szakmunkásainak legnagyobb része kizárólag cseh és morva, és a kézműiparosok, főleg az ácsok és építők nagy része szintén az. Ezek természetesen társaikra befolyást gyakorolnak, a gyárakban napszámosként dolgozó tót nép pedig egészen ki van nekik szolgáltatva. Ez az igazi nemzeti veszedelem a Felvidéken, t. ház, és ennek nagyságát nem tudom eléggé hangsúlyozni. Hogy a cseh-tót eszme halad a Felvidéken, mutatja ezt leginkább a cseh-tót egység legnagyobb propagátorának, Kálal tanárnak jelentése, amelyet a „Slovanski Prehled” című havi szemle februári számában tett közzé a cseh mozgalomnak Magyarországon való kifejlődéséről. Azt írja (*olvassa*): „A cseh könyvek és hírlapok folyton nagyobb számmal vándorolnak a tótságba. Folyton kapunk leveleket a tótoktól, amelyekben cseh könyveket és hírlapokat kérnek. A tótságra irányuló cseh kultúra folyton növekszik. Ez nagyon örvendetes jelenség. Jelenleg a magyar tótságban a következő tót lapok propagálják cseh-tót egységet: „Hlas”, a fiatal tótok havi szemléje Szakolcán, „Devnica” tót nők lapja Tiszolcon, „Ludové Noviny” Bielek tót népiró lapja Túrócszentmártonban, „Cirkveni Listy”, a tót luteránusok közlönye Liptószentmiklóson. A rózsahégyi „Slovenski Listy” megszűnt és helyébe az Olmützben megjelenő „Slovenski Národní Listy” lépett. „E nemzeti veszedelem elhárításának ipari téren csak két módja van. (*Halljuk! Halljuk!*) Az egyik az, hogy ipari iskolák alapításával adjunk módot a Felvidék népének az ipari szakmunkáknak az elsajátítására, hogy lassankint a cseh és morva munkásokat és iparosokat kiszoríthassa, másfelől, hogy a magyar ipart nagyobb arányokban a Felvidékre tereljük, hogy megelőzzük a cseheket, és elszedjük előlük a talajt. És én bízom a t. kereskedelmügyi miniszter úrban, aki alaposan ismeri a Felvidék viszonyait, hogy a magyar iparfejlődést a Felvidékre is fogja terelni, oda, ahol az általam említett természeti viszonyoknál fogva számára könnyebb haszon kínálkozik, de ahol reá fontos nemzeti misszió is vár.

B

1902 nov. 25

ifj. Justh György Túróc megyei főispán jelentése a cseh és szlovák tőkével épülő túrócszentmártoni cellulózgyár állítólagos politikai háttéréről

ME 1903 – XII – 2948 (185/1902)

Turócz vármegye főispánja

91/el. szám

1902. bizalmas

Nagyméltóságú magyar királyi Miniszterelnök Úr!

Nagyméltóságod szóbeli utasításából kifolyólag a Túrócszentmártonban épülő Cellulose gyárra vonatkozólag a következőket bátorkodom tisztelettel jelenteni:

Ezen gyár építését a túrócszentmártoni Tátra-bank, túlzó tót nemzetiségi vezérebereinek agitálására a cseh-tót egység eszméjéért lelkesülők azon célzattal határozták el, hogy a cseh-tót egység ügyét Túróc vármegye és a szomszédos vármegyék területén előmozdítsák.

A cseh és morva újságok jóval a gyáralapító részvénytársaság megalakulás előtt már azzal izgattak, hogy Magyarország felvidékét cseh szövetkezetekkel és iparvállalatokkal kell behálózni, a csehekkel rokon, tótoklakta Felvidéket cseh tőkével alapított iparvállalatokkal elárasztani, a Felvidék elhanyagolt közgazdasági helyzetét előnyükre kihasználva közgazdaságilag érvényesülni, s ezen közgazdasági akció révén ott lábukat megvetve a tótságot a csehekkel érdekközösségbe vonni, a magyarságot pedig ilyenképpen teljesen megsemmisíteni.

Ilyen hírlapi izgatásokkal sikerült a részvények jegyzését biztosítaniok, amennyiben a kibocsátott részvények mind jegyezve lettek, s a részvénytársaság egy millió korona alaptőkével megalakult.

Megjegyezni bátorkodom, hogy a részvényesek legnagyobb része csehek és morvák, kisebb része túlzó tót nemzetiségiekből áll, kik leginkább a túrócszentmártoni Tátra-bank vezető emberei és részvényesei sorából kerülnek ki; hazafias érzelű magyar intelligens ember egy sincs a részvényesek között.

Midőn a részvények mind jegyezve voltak, a részvénytársaság megalakult s az igazgatóságba valamint a felügyelő bizottságba mind a saját embereiket választották be.

Ennek megtörténtével a folyó év kora tavaszán megkezdé a részvénytársaság a Cellulose gyárépület alapozási munkálatait; amidőn ezen munkálatok már jó előre haladtak, s az alapítványok körülbelül egy méternyire kiemelkedtek a földből, az építők jónak látták telepengedélyért folyamodni.

Ezen a szentmárton-blatnicai járás főszolgabírója mint elsőfokú iparhatóság közbejöttével eszközölt telepengedélyezési eljárás alkalmával az érdekelt felek mind meghívatván, a Túrócszentmárton mellett levő Túróc folyó partján épülő Cellulose gyár felépítése ellen az országos halászati felügyelője kifogást tett, mert szerinte a szulfiddal telített folyadék, amelyben a cellulóze gyártására használt faanyagot főzik, nemcsak a Túróc folyó alsó részének becses halállományát, hanem a Vágét is, s ebben annak kiváló különlegességét a galócát kipusztítaná.

E szakvélemény alapján az eljáró főszolgabíró a telepengedélyt mindaddig megtagadta, míg a társaság a gyár említett mérges anyagának megfelelő módon való levezetéséről nem gondoskodik; de megtagandó volt az engedély már azon körülménynél fogva is, mivel vízhasználati engedélyért ezen cellulózegyár egyáltalában nem folyamodott, hanem egy előbb a Tátra-bank által ugyanazon helyen építeni szándékolt papírgyár számára kért és nyert vízhasználatot akar a Cellulose gyár részére minden további hatósági közbenjárás nélkül egyszerűen átruházni.

Ezek következtében a telepengedély az eljárás elsőfokú hatóság részéről megtagadtatott ugyan, de a főszolgabíró – tekintettel arra, hogy az ipartelep a várostól elég távol van, s így közérdeket nem sért – az építést a tulajdonos részvénytársaság felelősségére, kárára és veszélyére megengedte.

A társaság a feltételeknek nem tett eleget, amennyiben vízhasználati engedélyért nem folyamodott, sem a szennyvizek megfelelő levezetése iránti tervezetet be nem mutatott, azonban magát a gyárat s az ahhoz tartozó melléképületeket mind felépítette, úgyhogy most már csak a belső berendezkedés körüli munkálatok vannak hátra.

Megjegyzendőnek tartom még, hogy időközben a társaság iparvágány engedélyezése iránt is folyamodott a Kereskedelemügyi Minisztériumhoz, ez iránti kérelmével azonban tekintettel arra, hogy telepengedélye nincs, elutasított.

Ekként áll jelenben a nevezett gyár ügye; a vezetők, akik a hatóságot mind ez ideig számba sem vették, hanem úgy látszik arra számítottak, hogy a gyár gyors felépítése és berendezésével mintegy kényszerhelyzetet teremtenek s annak üzembehelyezését ekképp kieroszakolják, sőt nem átalították a vármegye alulírt főispánját a Földművelésügyi Minisztérium egyik osztálytanácsosa előtt azzal gyanúsítani, hogy azért haragszik rájuk, s akadályozza őket a gyár építése, illetve üzembehelyezésében, mivel tőle egy földterületet drágán megvásárolni vonakodtak, s így indirekt úton megvesztegethető egyén gyanánt tüntették fel, most látván azt, hogy a hatóságnak az ő illetén fellépésük nem imponál, szorult helyzetükben fűhöz-fához kapkodnak, ígérnek eget-földet, s váltig erősítik, hogy távol állanak minden politikától, s csakis az üzleti szempontok előttük az irányadók: ígérték a többi között, hogy Dula Máté túrócszentmártoni ügyvédet, akit a részvénytársaság jogtanácsosaként alkalmaztak, készek elbocsátani az igazgatóság kötelékéből, csak ne támasszon a hatóság nekik több nehézséget, s engedje meg, hogy a gyár úgy ahogy azt contemplálták, jövő, 1903. évi február havában üzembe helyezhető legyen.

Ámde mindezen ígéretek most már későiek és csak a kétségbeesés által sugallottak, mert nézetem szerint az épülő gyár még gazdasági szempontból sem válnék hasznára a Felvidéknek, tekintve a részvénytőke aránylag csekély voltát, mely a vállalat felvirágzását amúgy is kizárja; e mellett tekintve azt, hogy a részvények mind idegen, hazaellenes kézben vannak, s hogy a gyárnak tisztviselői is kivétel nélkül csehek és morvák, megokolt az aggodalom, hogy ily nagyarányú ipartelep éppen Túrócszentmártonban, a nemzetiségi agitáció központjában politikai tekintetben veszedelmes kihatással bíró leend.

Dula Máté ügyvédnek az igazgatóságból való kilépése pedig tekintettel nevezettnek vajmi szerény befolyású egyéniségére, biztosítékul egyáltalában nem szolgálhat.

Mindezeknél fogva a gyár üzembehelyezését mindaddig megengedhetőnek nem tartom, amíg a fent körvonalazott s törvényben gyökerező kívánalmaknak, melyek teljesítése valószínűleg igen hosszú időt veendő igénybe, a gyár részéről elég nem tétetik.

Ezen eljárás által vélem a részvénytársaságot olyan kényszerhelyzetbe hozni, hogy részvényein, ha mindjárt tetemes veszteséggel is túladván, azoknak hazafias elemek által leendő megvásárlását lehetővé tegye.

Amennyiben a részvények legalább *kétharmad része* hazafias kezekbe jut, s ebből kifolyólag mint az igazgatóság, úgy a felügyelő bizottság többsége ezek számára biztosítatik, az üzembehelyezés ellen további akadályok gördítendőek nem volnának.

Tisztelettel megjegyzem azonban, hogy a részvények megszerzése, tekintettel a felvidéki hazafias társadalom szűk anyagi viszonyaira, csakis megfelelő állami támogatás mellett volna eszközölhető.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi november hó 25-én

ifj. Justh György s. k.

C

1902 nov. 27

*Bubela Károly osztrák birodalmi gyűlési képviselő levele Széll Kálmán miniszterelnökhöz a túróc-szentmártoni cellulózegyár működésének engedélyezése ügyében*¹

Kegyelmes Uram,
Mélyen tisztelt Miniszterelnök Úr!

A túrócszentmártoni Cellulózegyár Rt. igazgató tanácsa tisztelettel alulírott elnökének volt szerencséje f. évi október 10-én Nagyméltóságod elé járulni, és felkérte Nagyméltóságodat a vállalat támogatására és a csatolt kérvények mielőbbi elintézésére.

Nagyméltóságod ez alkalommal szíves volt tisztelettel alulírottal közölni, hogy Dula M. túrócszentmártoni ügyvédnek az igazgatóságban való részvétele kifogás alá esik, és hogy el kell érni az ő kiválását az igazgatóságból.

Ez a megbízás teljesedett, Dula M. kivált az igazgató tanácsból, és a nevezett cégjegyzésének a kereskedelmi cégjegyzékből való törlésére irányuló kérvény már négy héttel ezelőtt benyújtott a besztercebányai bíróságnál, amiért alulírott becsületszavával kezekedik.

Alulírott becsületszavával kezekedik tovább, hivatkozva br. Chlumecky Öngyméltósága ajánlására is, azért, hogy a cellulózegyár igazgatósága távol áll mindenféle politikai irányzattól, távol tartja magát és fogja tartani magát mindenféle politikai agitációtól, továbbá, hogy, a részvények többsége Csehországban, Morvaországban és Stájerországban van elhelyezve amelyeknek csak a vállalat gazdasági prosperitása áll érdekében.

Kérem azonban Nagyméltóságodat a magam nevében is a függő ügyek szíves és kedvező elintézésére, minthogy nevemmel és becsületemmel is érdekelve vagyok az ügyben. Annak idején tanulmányoztam a tervet, és csak az én ajánlatomra sikerült a részvénykibocsátást az idej, iparvállalatok alapítására nézve kedvezőtlen évben sikerrel keresztülvinni, s ezáltal Felsőmagyarország és a szegény túróci vidék számára egy nagy vállalatot létrehozni, amely 300–400 embernek foglalkozást fog biztosítani, sőt Magyarország nevét és megbecsülését is emelni fogja.

Az ügy azonban máris sürgős, mert az építkezés csaknem be van fejezve, a gépi berendezés szerelés alatt áll, és a további késedelem nagy kárral járna a vállalatra nézve.

Erre való tekintettel kéri tisztelettel alulírott, szíveskedjék Nagyméltóságod a vállalatot kegyesen pártfogolni, és a kérvényeket, amelyek a magas m. kir. Minisztériumnál elfeküsznek, mielőbbi elintézéshez juttatni, és pedig:

I. Kérvény az iparvágány ügyében, a kir. Vasútügyi Minisztériumnál 66 495/V. sz. a. benyújtva.

II. Kérvény az üzemengedély ügyében, található a Földművelésügyi Minisztériumban, Krisztinkovics m. kir. miniszteri tanácsos úrnál.

III. Kérvény a kedvezmények engedélyezéséért, amely állítólag a m. kir. Miniszterelnökségen van.

Maradok illő tiszteletem kifejezésével Nagyméltóságodnak

Budapest, 1902. november 27.

alázatos szolgálja
Bubela Károly s. k.

¹ A kérdésben egyidejűleg br. Chlumetzky osztrák titkos tanácsos és Koerber osztrák miniszterelnök is interveniáltak Széllnél, előbbi 1902. nov. 21-én, utóbbi 1902. nov. 23-án intézi az irathoz mellékelt támogató levelét a magyar miniszterelnökhöz, akinek válaszfogalmazványait közöljük. – Az irathoz mell. még Bubela, Vladimir Makovicky és Tomaš Nečas 1903. jan. 18-án Túrócszentmártonban kelt együttes levelének másolatát ifj. Justh György Túróc megyei [főispánhoz, valamint Bubela 1903. jan. 20-án Vsetínből Széll miniszterelnökhöz intézett levelét.

D

[1902 nov. 29]

Széll Kálmán miniszterelnök két levele a túrócszentmártoni cellulózgyár ügyében történt osztrák félhivatalos közbenjárásra

1

Széll Kálmán miniszterelnök válasza br. Chlumetzky osztrák titkos tanácsosnak a túrócszentmártoni cellulózgyár ügyében hozzá intézett magánlevelére

ME 1903 – XII – 2948 (185/1902)
(Fogalmazvány)

[Tisztelt Barátom!]

Örömmel vettem szíves leveledet, mert minden életjelnek amely tőled jön, mindenkör örülök.

A túrócszentmártoni gyár érdekében, közbenjárásod folytán, igen szívesen tennék valamit, de fájdalom nagyon keveset tehetek.

Nem tagadhatom, hogy ezen gyár létesítése ellen ott tényleg igen sok akadály van.

Bubela egy ízben már volt nálam, én rá sem tett rossz benyomást, és természetes, hogy teljesen hitelt adok azon állításodnak, hogy ő egy teljesen korrekt és kifogástalan ember, aki ezen vállalattal semmiféle meg nem engedett nemzetiségi célt nem akar elérni.

Kétségtelen azonban, hogy az ottani körök, a helyi hatóságok ezen egész dolog iránt a legnagyobb mértékben bizalmatlanok. Át vannak hatva azon meggyőződéstől, hogy ezen vállalat alapítása által a csehek az ottani tót lakosságot akarják politikai befolyásuk alatt tartani, hogy az egésznek pánszlávisztikus tendenciája van, és azért a maguk részéről ezen vállalatot egyáltalában nem támogatják, sőt az ellen lehetőleg akadályokat gördítenek.

Ezen meggyőződés ott úgy látszik kipusztíthatatlan, és azért legnagyobb sajnálatomra konstatálnom kell, hogy bármennyire szívesen tenném, a szóban forgó gyár érdekében alig tehetek valamit.

Kiváló tisztelettel

2

Széll Kálmán miniszterelnök válasza Koerber osztrák miniszterelnök félhivatalos támogató levelére a túrócszentmártoni cellulózgyár működése engedélyezésének politikai feltétele tárgyában

ME 1903 – XII – 2948 (185/1902)
(Fogalmazvány)

Tisztelt Barátom!

Folyó évi november hó 23-án kelt becses soraidra értesítelek, hogy a túrócszentmártoni Cellulose-gyár igazgatótanácsának elnökét, Bubela képviselő urat igen szívesen elfogadom, hogy vele ezen gyár ügyében konferáljak.

Bubela úr egy ízben már volt nálam, megismerkedtem vele, és teljesen meg vagyok győződve, hogy ő teljesen korrekt és kifogástalan, és hogy ő semmiféle meg nem engedett nemzeti-ségpolitikai agitációra nem adná oda magát.

Nem tagadhatom azonban, hogy az ottani helyi hatóságok ezen vállalattal szemben a legnagyobb mértékben bizalmatlanok, mert kipusztíthatlannak látszik az a meggyőződésük, hogy ezen vállalatnak panszlavisztikus tendenciája van.

Azt tanácsoltam Bubelának, hogy iparkodjék szabadulni egy néhány embertől, akik a vállalatnak ily színezetet adhatnak, ő azonban csak egy embertől nyilatkozott hajlandónak szabadulni; aminek nem nagy hatása volna.

Kiváló tisztelettel

E

1903 ápr. 11

ifj. Justh György Túróc megyei főispán újabb jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a túrócszentmártoni cseh és szlovák tőkével épülő cellulózgyár üzembehelyezésének politikai okokból kívánatos megtagadása tárgyában

ME 1903 – XII – 2948 alapsz.

Túróc vármegye főispánja

25/el. szám

1903. bizalmas

Nagyméltóságú magyar királyi
Miniszterelnök Úr!

Múlt évi november hó 25-én kelt 91 /eln./1902. biz. számú előterjesztésem kapcsán Nagyméltóságod előtt részletesen elsorolni bátorkodtam azon indokaimat, melyek a Túrócszentmártonban cseh-tót tőke igénybevételével épülő Cellulose-gyár üzembehelyezésének megtagadását politikai szempontokból szükségessé teszik) s fejtegetéseim során azon következtetésre jutottam, hogy fent nevezett gyár részére csak abban az esetben volna az üzembehelyezés megengedhető, ha a gyártulajdonos részvénytársaság a telepengedélyezés illetve a vízhasználati engedélyezési eljárás körül eddig mulasztottakat pótolná, s az idegen kézen levő részvényeknek legalább *kétharmad* részét megbízható, hazafias szellemű belföldi egyénekre átruházná.

Jelzett idő óta azonban annak tapasztalatára jutottam, hogy a részvényeknek ilyen átruházása felettébb nagy nehézségekbe ütközik, sőt a külföldi részvényesek ellenkezése folytán majdnem kivihetlenné válik; minélfogva keresnem kellett a módját annak, miként lehetne ezen hazaellenes célzattal alakult részvénytársaság feloszlását a lehető legkisebb zaj és fel-tűnés nélkül előidézni.

Ennek módját ejteni úgy vélném legalkalmasabbnak, ha ezen részvénytársaság a birtoká-ban levő és már csaknem egészen elkészült gyárat egy teljesen megbízható hazai cégnek vagy vállalatnak, esetleg egyes egyéneknek örök áron eladná.–

Puhatolódzásaim során sikerült is ily vevőt találnom a hermándi papírgyár tulajdonosai-nak: Hüttner testvéreknek személyében, kik hajlandóknak mutatkoznak a részvénytársaság egész részvénytőkéjét képező egymillió korona értékű részvényt 15 évi részletben 2½% kamat-fizetési kötelezettség mellett átvenni, s ekként ezen vállalatot a hazai ipar számára nemcsak megmenteni, de egyszersmind felvirágoztatni.

A jelenlegi cseh-tót részvénytársaság kényszerhelyzetéből szabadulni óhajtván, mivel tudja azt, hogy gyárat a fennforgó nehézségek miatt s a megoldásra váró telepengedélyezési

és vízjogi kérdések lebonyolításának valószínűleg hosszú időre való elnyúlása folytán egyhamar üzembe amúgy sem helyezheti, nem idegenkedik ugyan a gyár eladásának eszméjétől, mindazonáltal a Hüttner cég által ajánlott vételt csak abban az esetben volna hajlandó elfogadni, ha a fentebb hivatkozott egy millió korona vételár az ajánlatba hozottnál rövidebb időköz alatt, vagyis legfeljebb 2–3 éven belül megfizettetnék, hogy így az egyes részvényesek rövid idő alatt ismét pénzükhöz juthassanak. –

Miután azonban a fent említett Hüttner cég ilyen magas vételárnak aránylag oly rövid időn át való lerovását saját vállalatának veszélyeztetése nélkül nem kockáztathatja, s mivel továbbá igen kívánatosnak mutatkozik, hogy a már többször hivatkozott s politikailag nagyon is veszedelmesnek jelentkező Cellulose gyár részvénytársaság ipartelepét itt üzembe ne helyezhesse, azon tiszteletteljes véleményemnek vagyok bátor kifejezést adni, hogy a kiválóan megbízható, hazafias szempontokból teljesen kifogástalan s minden tekintetben szolid hazai Hüttner cég számára ezen vétel állami támogatás igénybevételével is biztosíttassék.

Ennek lehetővé tételével nemcsak a hazai ipar fellendítése fog eredményeztetni, hanem a fennforgó politikai aggályok is teljesen megszűnnek és eloszlának.

Hogy azonban az egész Felföldre rendkívüli fontossággal bíró eme vétel tényleg s mielőbb megtörténhessék, mély tisztelettel arra kell kérnem Nagyméltóságodat, kegyeskedjék lehetővé tenni, hogy a szóban forgó egymillió korona az állami pénztári készletek terhére, vagy esetleg a beruházási kölcsönből a Hüttner cég számára akképp előlegeztessék, hogy ez annak az állam részére való visszafizetését a Cellulose-gyár részvénytársaságnak felajánlott módozatok illetve részletfizetési feltételek mellett eszközölhesse.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem nyilváníását.

Túrócszentmárton, 1903. évi április hó 11-én

ifj. Justh György s. k.

A nemzetiségi iskolaiügy az 1902. évi közoktatási költségvetési vitában¹

A

1902 ápr. 10

Szivák Imre beszéde a nemzetiségi kultúrpolitika és oktatásügy tárgyában az 1902. évi közoktatási költségvetés vitájában²

... Hogy vagyunk ma a nemzetiségi vidékekkel? Ezt is közéről ismerem, ezzel is a gyakorlati életből számolok le. Méltóztassék venni egy területet, amely a Maros-Tisza szögétől le, elterül, s az ún. Délvidék fogalma alatt ismeretes, közel három millió lakossal, akik között meglehetősen egyforma egyensúlyban vannak a különböző nemzetiségek. Ezen a nagy területen egyetlenegy felsőbb iskola nem létezik. Nincsen sem jogi, sem gazdasági, sem erdészeti, sem bányászati főiskola.

Engedelmet kérek, de joggal kérheti kiki tőlünk azt, hogyan akarjuk mi a nemzetiségeket magunkkal összeforrasztani, ha nem a legmagasabb kultúra világában és eszközeivel? Azelőtt ezekből a nemzetiségi zónákból, sőt a Balkán-tartományokból is csapatosan jöttek ifjak a délvidéki magasabb magyar tanintézetekbe. Ez ma megszűnt, sőt a hazai nemzetiségek felsőbb iskolát látogató ifjainak arányszáma sokkal kisebb ma, mint amilyen számban ezek az össznépeséghez viszonyulnak.

Mi ennek az oka? Elsősorban az a szerencsétlen centralizáció, amellyel beszédem elején foglalkoztam és amely, mint láttuk, teljesen csődöt mondott. Ez az ok – mert Budapest drága volt, mert Budapest nem gyakorolhatott elég vonzerőt azon szegény nemzetiségi vidékek gyermekeire, akiknek megélhetési módja is sokkal kevésbé volt itt biztosítva – idézte elő a hanyatlást ezeknek a nemzetiségeknek bizonyos elégtelensége, mely nemzetiségek joggal mondhatják, hogy a sokszor hangoztatott nemzeti állam a maga kiépítését kezdje elsősorban azzal, hogy azt a magyar nemzeti nevelést vigye oda közel a nemzetiségi vidékekhez.

... Én tehát azt gondolnám, hogy e tekintetben a mi felső oktatásunk állama alkotó nemzeti missziójáról nem szabad megfélekedni. Hiszen én a nemzetiségi kérdésben is két egészen különböző kategóriát különböztetek meg.

Az egyik csoportot – a felszólaló szerint – azok a „nemzetiségi agitátorok alkotják, akik a magyar nemzet politikai léte, a magyar állam rendje ellen – külföldi ösztönzésre működnek. Ezekkel nem szabad alkudozni, törekvéseiket meg kell semmisíteni.”

¹ Az 1902. évi közoktatási költségvetési vita nemzetiségi tárgyu, felszólalásai az erdélyi szász középiskolákban használatos tankönyvek kérdése és az 1868. évi nemzetiségi törvény iskolai (17. és 18. §§) szakaszai kapcsán a rendezetlen szlovák iskolaügy körül zajlik. A nemzetiségi képviselők: az erdélyi szász Melczer Vilmos (D) valamint Kollár Márton (G) és Ružiák János (I.) szlovák nemzetiségi képviselők felszólalásai egyre nagyobb vihart támasztanak, holott ezek a felszólalások az 1868. évi nemzetiségi törvény iskolai szakaszai által is biztosított jogok körében mozognak illetve – szlovák középiskolai viszonylatban – azok érvényesítését célozzák. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza ismét elodazza a szlovák középiskolák alapításának ügyét, melyet a szlovák képviselők határozati javaslata – a szlovák középiskolák engedélyezése ügyéért folytatott küzdelem újabb fontos állomása – az 1868. évi nemzetiségi törvény betűjére és szellemére hivatkozva követel. Míg 1897–1899 között a túrócszentmártoni szlovák iskolaegyesület alapszabályainak elismeréséért folyó küzdelem (l. *Iratok* II. 91. sz. irat) aránylag szűk körben vált ismeretessé, az 1902. évi közoktatási költségvetési vita országos visszhangot keltett.

² Közli: Képv. Napló, 1901–1906, V. 250–252. l.

... Más kérdés azonban az, hogy igenis a kultúra alapján találkozhatunk azokkal, akik a mi közjogunknak keretében hajlandók velünk együtt a magyar politikai és kultúréletnek munkásai lenni. Ha mi a nemzetiségi kérdést ilyen alapon, ti. tisztán kulturális alapon tekintjük és kívánjuk megoldani, akkor azt hiszem, hogy jogosult az a törekvés, amelynek politikáját az imént kifejtettem, hogy igenis kontingentálni kell ezeket a legmagasabb tanintézeteket, és pedig úgy kell ezeket kontingentálni, hogy az államnak e tekintetben szegényül és mostohán kezelt részei a magyar felsőbb közoktatás áldásaiban is részesüljenek. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Mert én azt hiszem, hogy két dolog történhetik. Vagy jönnek ezek az elemek velünk lélekben is és akkor nincs ok előlük elzárni a magyar kulturális vagy államélet jótéteményeit, (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon*), vagy pedig nem jönnek velünk, és akkor másképpen fogunk azokkal elbánni.

De fel kell azt tennünk, mert hiszen más mód nincs, hogy ha van egy összeforrasztó erő, az csak a kulturális fölény lehet, fel kell tehát azt a magyar felsőbb kultúráról tenni, amely kétségtelenül felülhaladja ma a nemzetiségek kulturális színvonalát, hogy az bír azzal a vonzóerővel, hogy a magyar állam kizárólagos fennhatóságának körében vonzza ezen inferiorisabb elemeket, és mi képesek leszünk azokat állami életünk jótéteményeinek alkalmazásával, ha ehhez az egész vonalon egy tudatos állami adminisztráció is járul, ott meg is tartani. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) Ezt annyival is inkább helyeselni kell, mert a felsőbb oktatás az a határvonal, amelyen nekünk a lelkek átgyúrására, a lelkek megnyerésére leginkább kell törekednünk, mert itt rivális nélkül állunk, míg az alsóbb és a középoktatás terén ott áll velünk szemben a felekezeti és a nemzetiségi iskola; ott áll velünk szemben a családi élet, amelyek mind könnyen paralizálják azt a hatást, amit mi állami iskoláinkkal a lelkekben talán itt-ott létrehozunk. A felsőbb oktatás terén ma még monopóliumot élvezünk; ott a kizárólagos uralmat biztosíthatjuk a magyar nemzeti szellemnek. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Az a kérdés mármost, hogy vajon odalent vannak-e olyan centrumok, amelyek érettek arra, hogy a magyar nemzeti kultúra ezen legmagasabb gócpontjait befogadják? Óh igen; erre azután már a hazafias meggyőződés megnyugvás-örömeivel felelhetjük azt, hogy Temesvár, Nagybecskerek, Versec, Szeged, Lugos, Fehértemplom – hogy csak ezeket soroljam fel első-sorban – megfelelnek erre a célra. Hiszen nem akarok a harmadik egyetem kérdéssel foglalkozni, mert megmondtam, hogy az egyetemi decentralizációt miképpen értem; nem beszélek arról, hogy egy teljes egyetemet hogyan kreálunk, mert annak létrehozatalát mostani közgazdasági és pénzügyi viszonyaink között nem is tartom kivihetőnek, de ha arról van szó, hogy p.o. egy csonka egyetemet, hogy egy egyetemi színvonalon álló jogi főtanodát állítsunk fel Temesváron, akkor méltóztassék csak egy pár adatot figyelembe venni. (*Halljuk! Halljuk!*) Ez igenis létezett 1848 előtt és virágzott is, de akkor, amikor az a főtanoda ifjainak 90%-át odaküldte a magyar szabadságharc mezejére elvérezni a katonai regimnek első dolga volt ezen főiskolát bezáratni. (*Úgy van! jobbfelől.*) Azóta hogy állunk Temesvárott pl. a magyarosodás ügyével? Ma már a lakosság 63%-a beszél magyarul, a municipiumnak hivatalos és jegyzőkönyvi nyelve a magyar, az iskoláknak nyelve kizárólag a magyar, hát kérdem, vajon egy ilyen helyen, amelynek mégis nemzetiségi megbízhatósága iránt kétség többé nem foroghat fenn, vajon egy ilyen helyen nem kell-e feltennünk, hogy a magyar kultúra vonzerőt fog gyakorolni azokra a nemzetiségekre, vagy ha kell, a Balkán-tartományok ifjaira is, miként a múltban, amikor egy olyan morális milieu-be jönnek, amely kevésbé kizárólagosan soviniztikus, mint a budapesti egyetem szelleme, de ahol viszont az ifjak nem lesznek arra kénytelenítve, hogy nemzetiségi ideájuknak titkos és tiltott gyülekezetekben vagy egyletekben adjanak kifejezést, hanem az a józan tolerancia, amely századokon át együttélve, ezen nemzetiségeket az egymás iránti tiszteletre utasította, igenis vonzóerővel fog bírni, hogy azok a nemzetiségi ifjak, akik részint nem járnak felsőbb iskolába, nem vesznek részt a felsőbb oktatás jótéteményeiben, vagy ha igen, akkor a külföldre mennek és ott a legperniciózusabb tanokkal telnek meg, és itt a nosztrifikációnak csekély kis vizsgálója és ellenőrzése nem fogja az ő szellemüket átalakí-

tani, míg ellenben ott, ezen hazafiúi szempontból megbízható légkörben való komolyabb neveltetésük, azt hiszem, biztosítani fogja részünkre azt, hogy ezek az ifjak, a mi magyar nemzeti lelkünk verésének, lüktetésének és a mi magyar magasabb kultúránknak komoly, őszinte részesei lesznek. Én tehát azt gondolom, hogy a decentralizáció ilyen értelemben az, amely nekünk kulturális nemzeti állami szükségletünk (*Helyeslés a jobboldalon*), és ezek után azt hiszem, gondolom, talán rámutattam arra, hogy a mi ifjaink törekvésében mennyi az ideális és az ideálisban mennyi az őszinte. Most talán ezen témát lezárhatom azzal, hogy csődöt mondott a centralizáció, de csődöt mondott a tanszabadság eddigi formája is...

B

1902 ápr. 16

*Melczer Vilmos beszéde a nemzetiségi iskolákról az 1902. évi közoktatásügyi költségvetési vitában*¹

Melczer Vilmos: T. képviselőház! Nem volt szándékom e vitában részt venni, amelynek iránya és tartalma bennem azt az érzelmet kelti fel, hogy e ház tanácskozásaiban mindjobban válik elszigeteltté azoknak álláspontja, akik ez ország közoktatásügyének intézésénél is annak a szellemnek érvényesülését óhajtják, amely 1868-ban a népoktatási törvény és a nemzetiségi törvény közoktatásügyi részeit megalkotta.

E törvények, amelyek az állami jogrendben ma is fennállanak, az iskolai intézetek tan nyelvére vonatkozólag nem ismerik azt az egyoldalú nyelvi irányt, amelynek itt annyi szószólója akadt, és nemcsak nem tekintik az állam érdekével ellentétben állónak, hanem egyenesen állami érdeknek jelentik ki a gondoskodást arról, – és itt a törvény szavait idézem – hogy „a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, ahol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.” De én ezúttal ennek a kérdésnek a további fejtegetésébe belemenni nem akarok. Engem ezúttal egy egészen rövid felszólalásra csakis az a körülmény készített, hogy Werner Gyula képviselő úr a háznak tegnapelőtti ülésén jónak látta nagy kedvteléssel megint végigsuhintani rajtunk és azon német tannyelvű középiskolák működésén, amelyeket az erdélyrészi evangélikus-lutheránus országos egyház tart fenn. A támadás ugyanazon a nyomon halad, és ugyanazt a modort követi, amellyel a képviselő úrnál egy egészen hasonló alkalommal ezelőtt két-három évvel már találkoztam: egy tankönyvnek kiszaggatott és bizonyos szónoki kiszínezéssel előadott egyes szemelvényeire alapítja vádjait. S valamint a korábbi esetről éppen nekem volt alkalmam és kötelességem a képviselő úrnak válaszolni és vádjait visszautasítani, ugyanezt teszem ma is, lényegében hasonló tartalmú állításával szemben.

Az a tankönyv, amelyből a képviselő úr kiszaggatott szemelvényeket idézett, átment annak az állami hatóságnak a felülvizsgálatán,...

Szederkényi Nándor: Elég szégyen!

Melczer Vilmos:.... amely erre törvény szerint hivatva van, a vallás- és közoktatásügyi miniszter felülbírálatán, és már 1886-ban 10 266 szám alatt nyerte meg ennek jóváhagyását az iskolákban való használhatásához.

És ha a képviselő úr ily tényleges alapon állva, vádat emel a mi iskoláink történelmi tanításának szelleme és terjedelme ellen, kiterjeszti azt a földrajz tanítására is, hozzáfűzi minden bizonyíték nélkül a magyar nyelv tanításának elégtelenségére irányuló vádat, és tetézi azzal a váddal, hogy a mi középiskoláinkban, amelyek nemcsak német anyanyelvű tanítványo-

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, V. 354–355. l.

kat, hanem ezek mellett számos magyar és más anyanyelvű ifjakat is nevelnek, oly nemzedék nő fel, amelyet nem tölt el a hazaszeretet érzelme: én mindezeket a vádakat egyszerűen alaptalanoknak és indokolatlanoknak jelentem ki.

Nessi Pál: Bár úgy volna!

Melczér Vilmos: Én azt hiszem, hogy helytelen és elítélendő eljárás az, a képviselő úr módjára kötelességmulasztással vádolni mindazon tanárokat, akik ama tanintézetekben működnek, mindazon egyházi hatóságokat, amelyek hivatásuk szerint azokat a tanintézeteket vezetik, igazgatják és fenntartják, és súlyos kötelességmulasztással vádolni azokat az állami közegeket is, amelyek törvény alapján a tanintézetek fölött a felügyeletet és az ellenőrzést gyakorolják.

És minthogy én ilyként a képviselő úr előadásában nélkülözöm a szükséges tárgyilagosságot és elfogulatlanságot, én előadásának valódi politikai jelentőséget nem tulajdoníthatok, és azzal tovább foglalkozni nem is akarok.

Egyetlen észrevételt akarok tenni. A képviselő úr azt mondja előadásában, hogy ő a békét akarja a polgárok között felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül. Hát én erre arról az állásponttól, amelyen én állok, azt válaszolom a képviselő úrnak, hogy a képviselő úr beszéde ennek a célnak elérésére nem alkalmas, sőt inkább arra alkalmas, hogy megnehezítse és elkeserítse azoknak törekvéseit, akik a nemzetiségi ellentétek közt a megértést keresik és nem a viszályt.

És ha már felszólaltam, engedje meg a t. ház, hogy pár rövid szóval áttérjek azon kérdésre is, amely körül a vitának nagy része forgott: az 1848 : XX. tc. végrehajtásának kérdésére, és hogy lényegében hozzájáruljak azon felfogáshoz, amelyet Szentiványi Árpád t. képviselő úr és vele összhangzásban még többen nyilvánítottak, hogy ne ama törvény szó szerinti végrehajtásáról legyen szó, ami a felekezetek önkormányzatának megsemmisítését vonná maga után, ...

Thaly Kálmán: Azt senki sem akarja, nemcsak Szentiványi!

Melczér Vilmos: ... hanem olyan végrehajtásról, amely a törvény szellemében és a törvény alapján a felekezetek önkormányzatának teljes megóvása mellett, törvény útján biztosítja a segítyt és e tekintetben a jogegyenlőség elvénél fogva egyenlő elbánásban részesíti ez ország összes egyházait. Minthogy ezzel a felfogással összhangzásban áll az az álláspont, amelyet az igen t. miniszter úr ebben a kérdésben nyilvánított, én a magam részéről is eltekinthetek azon külön határozati javaslat elfogadásától, amelyet e tárgyban benyújtottak.

Ezek előrebocsátása után kijelentem, hogy a költségvetési tételt elfogadom. (*Helyeslés jobbfelől.*)

C

1902 ápr. 16

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter felszólalása a nemzetiségi iskolákban használt tankönyvek felülvizsgálata tárgyában az 1902. évi közoktatási költségvetés tárgyalásakor*¹

T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Előbbeni beszédemben csak általánosságban szóltam ezekről a kérdésekről, és mondtam azt, hogy a kormánynak minden rendelkezésére álló eszközzel kötelessége örködni afelett, hogy az iskolákban a magyar állam, a magyar alkotmány és a magyar törvények ellenében semmiféle módon, tehát tankönyvekkel se követtessék el valamely bűn. Nehogy úgy méltóztassanak ama kijelentéseimet venni, mintha azt a szép, magas színvonalú hazafias érzéstől duzzadt beszédet, melyet Werner Gyula igen t. barátom tegnapelőtt² a ház általános helyeslése között elmondott, a legnagyobb figyelemben ne részesíteném, kijelentem, hogy annak azzal az irányával, hogy iparkodjunk kiküszöböltetni minden olyan nem magyar

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, V. 369–371. 1.

² 1902. ápr. 14-én. L. Képv. Napló, 1901–1906. V. 296–302. 1.

nyelvű iskolából, amely különböző, a magyar állam szellemével ellentétben álló könyveket használ, ezeket a tankönyveket, teljesen rokonszenvezek. (*Halljuk! Halljuk!*) Természetes, a törvény meghatározza azt, hogy mely könyvek azok, amelyek elkobozhatók. (*Mozgás a bal- és a szélső baloldalon. Helyeslés jobbfelől.*)

Ha jól emlékszem, már két éve írtam az erdélyi szász konzisztóriumnak arra nézve, hogy a magyar történelem, nyelv és irodalom tanításának mértékével és eredményével nem vagyok megelégedve, és e tekintetben újra és újra intézkedtem, hogy úgy miniszteri biztosom, mint az érettségi vizsgálatra kiküldött biztosok és a szakfelügyelettel megbízott közoktatásügyi tanácsi biztosok is figyeljenek, hogy lehetőleg a lehető legnagyobb diligenciával ellenőrizzék ott a szellemet és a magyar történelem- és irodalomban elért eredményt. És legyen róla meggyőződve a t. ház, hogy első kötelességemnek fogom tartani azt is, hogy mindezen tankönyveket újra és újra gondosan átvizsgáltsam (*Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon*), és minden törvényes, rendelkezésre álló eszközzel oda fogok hatni, hogy oly tankönyveket használjanak, amelyek a magyar szellemnek és egyáltalában a hazafiságnak minden tekintetben megfeleljenek. (*Élénk helyeslés.*)

T. ház! Én a nemzetiségi iskolák számára tankönyveket íratok; tankönyveket íratok a román, a szerb és a többi iskolák számára. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: De nem használják!*) Azt akarom éppen konstatálni, hogy sajnálom, hogy ezekből a tankönyvekből a szász iskolák egyáltalában nem recipiálnak úgy, mint a szerb, román stb. iskolák. (*Nagy zaj és felkiáltások balról: Hol a hatalom? Hol a kormány? Ezekkel szemben kell éreztetni a magyar állam hatalmát!*) Bocsánatot kérek, nekem annál, amit a törvény előír, meg kell maradnom, (*Úgy van! Úgy van! jobbról. Zaj balról.*) Én nem oktrojálhatok tankönyvet, ha a tankönyvválasztás joga az autonóm felekezeti iskoláké, hanem igenis mindent el kell követni arra nézve, hogy oly tankönyveket használjanak, amelyek megfelelnek a törvénynek és a jogosult kívánalomnak. De hogy én törvényt sértsek, arra nem vállalkozom. (*Helyeslés jobbról. Zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Hát most lehet és előbb nem lehetett!*)

Elnök: Kérem ne tessék minduntalan félbeszakítani. (*Halljuk! Halljuk!*)

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter: Revízió alá fogom újra vétetni a tankönyveket, mint már kijelentettem, és ha találok olyant, amelyet a rendelkezésemre álló törvényes hatalmi eszközökkel elkoboztathatok, úgy ezt teljesíteni fogom, és a legerélyesebb rendszabályoktól sem idegenkedem, de talán nem is lesz erre szükség, hanem egyszerű figyelmeztetésem elég lesz. Mert, mint az előbb is mondtam, midőn a magyar állam annyi lojalitással viseltetik a nemzetiségek iránt, aminővel sehol a világon nem viseltetnek, bizvást elvárhatjuk a hasonló lojalitást. De ha ilyennel nem találkozunk, ha kell kényszereszközöket is alkalmazni fogunk, hogy egyszer végre valahára szakítsanak azzal az egyes túlzók, hogy a magyar állam- eszmét bármely tekintetben is megsértsék. Ezt kötelességem volt kijelenteni. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobb- és a baloldalon.*)

D

1902 ápr. 16

Bartal Aurél beszéde egyes Pozsony megyei szlovák papok és tanítók „pánszláv agitációjáról” az 1902. évi közoktatásügyi költségvetés vitájában¹.

A népoktatásra vonatkozólag van törvényünk, amely a magyar nyelvnek kötelező tanítását elrendeli. A tanfelügyelők ellenőrzik, hogy a törvénynek ezen rendelkezése betartassék, és havonként megkapjuk a tanfelügyelőktől a jelentést, amelyben a magyar nyelvnek oktatása tekintetében kitűnő, de legalább is kielégítő eredményekről számolnak be, és ennek dacára a

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, V. 368–369. l.

Felvidéken nemcsak hogy nem hódít teret a magyarosodás, hanem igenis terjed a tótság, és pedig nemcsak nyelvben, hanem érületben is. Hogy e részben rosszabbul nem állunk, mint ahogy állunk, abban tagadhatatlanul fő érdeme van azon hazafias papoknak, akik azon a vidéken a tanítókkal karöltve teljes erejükből igyekeznek a népet a pánszlávizmus mételyétől megóvni. (*Helyeslés a jobboldalon.*) De sajnos, hogy a pánszlávizmus apostolai közt igen nagy számmal találjuk a felekezetek papjait és tanítóit és az államhatalomnak nincs módjában, hogy ezeknek hazaellenes agitációját lehetetlenné tegye. Az iskolákban még tűrik, sőt tanítják is a magyar nyelvet, nehogy a törvénnyel egyenes konfliktusba keveredjenek, sőt még a Szózatot is elszavaltatják a tanulókkal a vizsgáló tanfelügyelő előtt, de az iskolán kívül gondoskodnak arról, nehogy a magyar nyelvnek csak némileg való elsajátításával is a magyar nemzeti érzés a tót nemzetiségi érzés fölé emelkedjék. (*Zaj a jobboldalon.*)

Vészi József: Ruzsiák majd mindjárt eltagadja, hogy így van!

Bartal Aurél: Az egyházi hatóság a kánoni vétséget bünteti, és ha az ügyesség hozzáfér és néha elítélnék egy papot vagy tanítót, az visszatér mint mártír, és annál nagyobb hévvel, annál nagyobb eredménnyel folytatja üzemét.

Hogy egy-két ilyen érzelmű ember egy egész vidéket miképp képes inficiálni, a tekintetben hivatkozom Pozsony vármegyének példájára. (*Halljuk! Halljuk!*) Habár ezen vármegye lakosságának nagy része tót ajkú, az mindig jó, igaz magyar érzelmű volt, és egyes ismert alakoktól eltekintve, mi ebben a megyében a pánszlávizmusról nem tudunk semmit; de az utóbbi időben sajnos tapasztaljuk, hogy a különféle alakokban fellépő agitátoroknak sikerült hazaellenes eszméiket beoltani a népbe, és ma szégyenkezve kell bevallanom, hogy Pozsony-vármegye hegyentúli és nagyszombati járásának Nyitra vármegyével ütköző részeiben a pánszláv eszméknek hódol a nép nagy része.

Hogy ez, t. ház, nem egy falra festett rémkép, azt láttuk a nagyszombati választókerületben a legutóbbi választás alkalmával, amikor a kerületnek hazafias és igen nagy számban tősgyökeres magyar papjai és tanítói nem voltak képesek a különben papjához ragaszkodó vallásos tót népet, még a par excellence katolikus keresztény néppárt zászlaja mellett sem megtartani, elpártolt e zászlótól, elfordultak papjuktól, és csatlakoztak a tót nemzetiségi jelölt pártjához.

Hogy ez az úr, aki éppen katolikus pap, mi módon tett szert oly nagy népszerűsége, és miképp készítette elő a talajt arra a győzelemre, amelyet a járás hazafias papsága és tanítósága felett aratott, arra nézve legyen elég arra rámutatnom, hogy ő csendes falusi magányában tót irodalmi munkálkodással foglalkozik, és különösen népies irányú irodalmi termékekkel árasztja el a vidéket. (*Felkiáltások: Ki az!*) Hogy milyen szellemű e téren való munkálkodása, annak fényes bizonyítékát szolgáltatja egyik kezembe került műve. (*Halljuk! Halljuk!*) Ennek címe, magyarra fordítva: Szent Adalbert zarándoka, naptár a magyarországi tótok számára, kiadja a Szent Adalbert Egyesület. Szerkesztette 1901. évre Kollár Márton nádosi plébános, most pedig Misik István szepesi püspökmegyei áldozár. Nyomatott Nagyszombatban. E naptár 165. lapján az 1900/1. évről írt szemlében szó szerint ez fordul elő: „Nekünk tótoknak elég szomorú év jutott osztályrészül. Amidőn Pietor a budapesti törvényszék által elítéltetett, Túrócszentmártonba visszajövetelkor több barátja várta. Rossz emberek azt mondták, hogy ez demonstráció. A mieinket a törvényszékhez kergették, amíg a Curia 1900. augusztus 30-án kimondta ítéletét, amely örök emlékül itt álljon. El lett ítélve...” és itt fel vannak sorolva az elítélt tüntető. Ezen közlemény világosan rávall a naptár egész tendenciájára, amelyet az esztergomi érsekség védnöksége alatt álló szent Adalbert Egylet ad ki, pedig ennek az egyesületnek bevallott célja a hitélet fejlesztése, vallásos tárgyú könyvek terjesztése, elnöke pedig Kollár Márton nádosi plébános és országgyűlési képviselő. (*Élénk mozgás.*)

Hogy mily kevés körütekintéssel járnak el az egyes plébánosi és kápláni állások betöltésénél a nemzetiségi vidékeken, hivatkozhatom több, megyémbeli plébánosra, akik keservesen panaszkodtak, hogy évek hosszú során át a magyarság érdekében kifejtett tevékenységük gyümölcsét miképp teszi tönkre egy-egy melléje rendelt pánszláv érzelmű káplán. Hivatkozha-

tom több hazafias tanító keserű kifakadására, akiknek az iskolában a magyarosítás érdekében kifejtett működését az iskolán kívül a pánszláv érzelmű plébános, vagy káplán ellensúlyozza. És, t. ház, a magyar államnak nincsen fegyver a kezében, nem áll módjában, hogy ezen hazafiatlan vezetőktől, hazafiatlan oktatóktól a népet megszabadítsa. (*Egy hang a jobboldalon: Jó erős közigazgatás kell hozzá!*) Igenis, t. ház, a magyar nemzet érdeke követeli, hogy a felekezetekkel egyetértőleg intézkedések tétessenek arra, hogy az ilyen nemzetellenes érzelmű papok és tanítók stallumot ne kaphassanak, vagy ha már benne vannak, onnét eltávolíthatók legyenek. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

E

1902 ápr. 16

Kollár Márton válasza Bartal Aurélnak a Pozsony megyei „pánszláv agitáció” tárgyában elhangzott felszólalására az 1902. évi közoktatási költségvetési vitában¹

Kollár Márton: T. képviselőház! Végtelenül fájlalom, hogy utcai gyanúsítások e t. házban is hangzottak el akkor, amikor a tót nép katolikus papjairól és kulturális egyesületeiről volt szó. Amint valamikor hittek az emberek a boszorkányokban, úgy beszélnek most, hogy vannak pánszlávok. Ez pánszláv, amaz pánszláv – mondják. (*Mozgás és zaj.*)

Barta Ödön: Úgy kellene megégetni őket, mint hajdan a boszorkányokat!

Kollár Márton: Ha ez így van: akkor fogja pörbe és ítéltesse el őket a kir. ügyész.

Nem volna szabad így visszaélni ezzel a kifejezéssel. Mi katolikus papok nem lehetünk pánszlávok. Mi az a pánszlávizmus? (*Halljuk! Halljuk!*) A pánszlávizmus csak mint pánrussizmus fogható fel, márpedig annak a katolikus papnak, aki pánszláv volna, el kellene árulnia hitét, egyházát, hazáját (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), de még nemzetiségét is...

... Mi t. ház, oktatjuk a tót népet. Ámde hogyan oktassuk, ha nem tótul? És ezért, mert én a tót népet szóval, írásban oktatom, művelem, azért én hazaáruló vagyok, azért én pánszláv vagyok? Huszonöt esztendeje működöm már, szívem vérével írtam és írok lapot, imakönyveket, a szentírást fordítottam tót nyelvre, lefordítottam Kempis Tamást, Fabiolát stb. Hát kérem ez pánszláv működés? Én magyarul nevelkedtem, és megtanultam a tót nép nyelvét azért, mert láttam, hogy azt a népet senki sem műveli, elhanyagolják a papok is, és éppen az ún. hazafias papjai. Hogyha valaki a Miatyánk parafrázisát megírja tótul, már ráfogják, hogy pánszláv, és ha egyszer ráfogják, még a Duna vize sem mossa le róla, abban a hírben kell még a sírba szállnia is az illetőnek.

Sajnos, hogy magyar testvéreink nem tanulmányozzák a Felvidék viszonyait. Hazánk dicsőségére válik, ha művelt a tót nép, de nem ha buta.

Van ennek a szegény katolikus tót népnek egyetlenegy kulturális egyesülete, az ún. Szent Adalbert vagy Béla egyesület. Ezt boldogult Simor hercegprímás erősítette meg azért, mert azt mondta: én nem bírom a tót nyelvet, tehát ez a társulat apostolkodjék az én nevemben a jó tót nép közt. Ez a társulat imakönyveket, katekizmusokat, ábécés, kat. oktatókönyveket ad ki, és a többi közt kiad minden évben egy naptárt is, amelyből Bartal Aurél képviselő úr valamit idézett. Én idehozom, t. ház ezt a naptárt, és ha abban pánszlávvisztikus, vagy hazaellenes, vagy magyarellenés csak egy mondat is, akkor vegyék el a nyakamat! Ez tisztán katolikus egyesület, nem törődik politikával, meg akarja tartani a katolikus népben a hitet és erkölcsöt.

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, V. 373–374. l.

Rólunk, akik a tót népet könyvekkel és lapokkal látjuk el, azt mondják, hogy pánszlávok vagyunk. Én ezt a rágalmat a legerélyesebben visszautasítom, és felkérem Bartal Aurél képviselőtársamat, aki szintén pozsonymegyei képviselő, bizonyítsa be, hogy én pánszláv vagyok, mutasson nekem csak egyetlenegy tettet, amely hazám avagy a magyar nemzet ellen irányulna, amelynek én tisztelője vagyok, és amelyet én úgy szeretek, mint senki jobban. *(Általános, élénk helyeslés és éljenzés.)*

Várady Károly: Tagja is!

Kollár Márton: A papnak nem szabad különbséget tennie nyelv és nyelv közt, nemzet és nemzet közt, annak iparkodnia kell valamennyit Krisztushoz vezetni, valamennyinek lelkét megmenteni. Erre törekedtem mindig egész életemben. Én a világot nem Krivány-hegyéről és nem Hortobágyról nézem hanem Sion hegyéről, vagy ha jobban tetszik, Pannonhalmáról, a Gellérthegyről vagy a Zoborhegyről. Én azt akarom, hogy az én tót népem művelődjék, művelődjék a keresztény szellemben. *(Egy hang a jobboldalon: És magyar szellemben!)* Én azok nevében szólaltam fel itt az ország színe előtt, akik annyi áldozattal művelik a tót népet. Még egyszer visszautasítom Bartal Aurél képviselő úr gyanúsítását és rágalmazását. *(Helyeslések a néppárton.)*

A közoktatási költségvetés keretében zajló nemzetiségi vita újabb felszólalója *Artim Mihály* is a Kollár Mártonéhoz hasonló hangvételel szól a maga nemzetisége, a kárpátukránok (ruszinok) kultrúális elmaradottságáról, elmaradottságuk okairól, a társadalmi okok között említve az itteni gör. kat. alsópapság elszegényedését. (1902 ápr. 17-én. *Képv. Napló*, 1901 – 1906, V. 378 – 383. 1.)

F

1902 ápr. 17

*Ružiák János beszéde, a szlovák nemzetiségi képviselők határozati javaslata és Wlassics Gyula válasza az 1902. évi közoktatási költségvetési vitában az 1868 : XLIV. tc. 17. és 18. §-ának (a nemzetiségek anyanyelvi oktatása) életbeléptetése tárgyában*¹

Ružiák János: T. ház! Azon programnak, melynek alapján én megválasztattam és megbízatásomat kaptam, egyik legfőbb pontja az, hogy itt az illetékes fórum előtt, az országházban, az 1868 : XLIV. t. cikknek, az ún. nemzetiségi törvénynek lojális életbeléptetését kérem. Ezen törvényeknek a leghatározottabb és legvilágosabb pontjai azok, melyek a tanintézetekre vonatkoznak. Ezek a 17., 18. és 26. §-ok.

Mielőtt én ezekre a törvényes intézkedésekre vonatkozólag határozati javaslatot terjesztenék be, legyen nekem megengedve, hogy a költségvetés általános tárgyalása alkalmával elhangzott egy-két beszédnek némely részére csakis nagyon röviden reflektáljak.

Az igen t. miniszterelnök úr február 28-án, midőn a nemzetiségi kérdéstről beszélt, azt jelentette ki, hogy ő hazánkban megoldandó nemzetiségi kérdést nem ismer, azt tárgyalni sem akarja. Én a miniszterelnök úrnak ezen nézetét meg tudom magyarázni. A nemzetiségek hosszú idő óta hallgattak ezen házban, a törvényen alapuló igényeiket nem érvényesítették, vagy hogy helyesebben beszéljek, a terrorisztikus kormányrendszer és az „összetiporni” jelszó uralma alatt nem érvényesíthették. Nem is csoda, ha az egész hazában az a vélemény terjedt el, hogy nálunk nemzetiségi kérdés többé nem létezik és hogy az itt lakó nemzetiségeknek egyáltalában igényeik többé nincsenek. Egész természetesnek találom, ha a t. miniszterelnök úr szintén ezen álláspontra helyezkedett velük szemben. Én azonban ezen állásponttal szemben kötelességszerűen a következőket vagyok bátor kijelenteni.

¹ Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, V. 383–386, 398–399. 1.

Alig múlt el még két esztendő, hogy hazánkban a népszámlálás fogatosított. Ennek eredményeképp ki lett mutatva, hogy hazánk lakosságának majdnem felerészét képezik a nem magyar ajkú állampolgárok. Tény továbbá az is, hogy ezek a nem magyar ajkú polgárok e hazában ezer évet meghaladó idő óta laknak, és jogaikról, igényeikről soha nem mondtak le. Ezzel a tényállással be van bizonyítva az, hogy nálunk nemzetiségi kérdés létezik és hogy azt végre-valahára tisztába kell hozni.

A miniszterelnök úr azt jelentette ki, hogy ő ezt a kérdést tárgyalni nem akarja. A mi erőnk nagyon kicsiny, hogy őt alkotmányos eszközökkel ezen kérdésnek tárgyalására kényszerítsük. De azon reményünkről nem mondunk le soha, hogy vagy az ő miniszterelnöksége alatt, vagy utóda alatt ezen kérdés alkotmányos törvényeinken belül és a nemzetiségek javára mégis meg fog oldatni. Dacára azonban a miniszterelnök úr ezen kijelentésének, beszéde további folyamában mégis azt mondja nekünk, hogy itt adjuk elő bajainkat, ne másutt, sem Túróc-szentmártonban, sem Prágában, sem Bukarestben, hogy itt beszéljük meg mindazt, ami jogos bajunk.

Én ezeket a szavakat és azoknak valódi tartalmát nem értem. Azt hiszem, hogy minden pártnak szabad tanácskozni Magyarország határain belül akárhol. Akár Túróc-szentmártonban akár más városban, az különbséget nem tesz.

Kubinyi György: Akár Kijevben!

Ruzsiák János: Kijevben nem!

Förster Ottó: Ne beszélj, nincs most árverés! (*Derültség a néppárton.*)

Ruzsiák János: De a miniszterelnök úr azt mondja, hogy ne menjünk mi Prágába, és ott ne tanácskozzunk, ott a mi követeléseinket és bajainkat ne adjuk elő. Ebben a mondatban implicite az van foglalva, mintha mi odamentünk, ott tanácskoztunk, tárgyaltunk és onnan utasításokat kaptunk volna. Én ezen állítással szemben kérve felszólítom a miniszterelnök urat, hogy nevezze meg azon személyeket, akik ilyen ügyben valaha Prágában jártak.

Rákosi Viktor: Akik a cseh-tót bankot megcsinálták! (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Ruzsiák János: Ez nem létezik, én legalább nem ismerek olyant!

Rákosi Viktor: Most alakult meg!

Ruzsiák János: Híre sincs!

Vészi József: Cellulose-gyár az!

Ruzsiák János: Mondja meg a t. miniszterelnök azt az időt, mikor történt az? És ha tudomása van róla, hogy ott valami törvényteleniséget követtek el, akkor éljen velük szemben a törvény szigorával, mert ha nem teszi, akkor ő is bűnrészesévé válik az ott elkövetett dolgoknak. Ha pedig nincs alapos tudomása, akkor ilyen híreket velünk szemben ne terjesszen. (*Mozgás jobbfelől.*)

Az igen t. miniszterelnök úr nem ugyan hozzánk, hanem az itt ülő szász képviselőkhez beszéde folyamán azt a kérdést intézte, hogy hát nektek az 1868 : XLIV. t. cikk sem elég? Nagyon sajnálom, hogy ezt a kérdést nem hozzánk intézte, mert én erre a kérdésre határozottan azt feleltem volna, hogy igenis a törvénnyel meg vagyunk elégedve, ámde úgy, hogy ez fogatosítatlanul ne maradjon az Országos Törvénytárban, ne heverjen a minisztériumban és a megyeháza termeiben vagy a bíróságoknál, hanem léptessék életbe lojálisan, úgy, hogy mi annak a hatását is érezzük, mert ha fogatosítva nincs, akkor csak írott malaszt marad és a kormánynak és az uralkodó pártnak arra szolgál, hogy az egész világgal szemben azt mondhassák, hogy ime ilyen szabadelvűen rendeztük mi a nemzetiségi kérdést. (*Mozgás jobbfelől.*)

... Hódossy Imre t. képviselő úr azt mondta, hogy a tót népnek intelligenciája nincsen. Miért nincsen? Azért, mert iskolái nincsenek; azért, mert a nemzetiségi törvény szakaszai végrehajtva nincsenek.

Kubinyi György: Miért nincsen? Hol nincsen? (*Zaj.*)

Cáfolja Hódossy Imre tudatlan vélekedését, mely szerint a szlovákok részben a huszita háborúk, illetve a Rákóczi-szabadságharc után költöztek mai lakóhelyükre.

Ruzsiák János: A nemzetiségi törvénynek a tanodákra és tanintézetekre vonatkozó paragrafusai a következőképp szólnak (*olvassa*): „Az állam, illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, amennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatásügyi miniszter teendői közé tartozik; de a közoktatás sikere, közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja lévén, köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármily nemzetiségű nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat, egészen addig, ahol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.”

18. § pedig ezt mondja (*olvassa*): „Azon területeken létező, vagy felállítandó állami közép és felső tanodákban, amelyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv és irodalmi tanszékek állítandók.”

Vészi József: Meg is történt.

Ruzsiák János: Én ennek a törvénynek a szükségességéről, igazságosságáról és célszerűségéről most tárgyalni nem akarok. Kijelentem azonban azt, hogy ezen törvény megállapítja a kormánynak azt a jogát, hogy ő az általa felállított vagy felállítandó intézetekben a tanítási nyelvet meghatározza, de egyszersmind határozottan és világosan köteletségévé teszi, hogy a nem magyar ajkú polgároknak módot nyújtson azon vidékeken, ahol ők laknak, hogy saját anyanyelvükön kiképezhessék magukat.

Én azt állítom, t. ház, és ezt mindnyájuknak be kell ismerni, hogy a törvénynek ezen világos paragrafusai ma még életbe léptetve nincsenek, és életbe léptetve nem voltak soha. Dacára annak, hogy ezen törvény már az 1868-ik évben hozatott, dacára annak, hogy ezen idő óta az országgyűlés folyton gyűlésezett minden megszakítás nélkül, nem találkozott olyan kormány, amely ezt a törvényt végrehajtotta volna, és nem találkozott egyetlenegy képviselő sem, aki itt nyilvánosan felszólította volna a kormányt, hogy ezt a törvényt végrehajtsa.² Be kell ismerni, és tény az, t. ház, hogy a tótoknak nincsen egyetlenegy tót ajkú tanonciskolájuk, nincsen egyetlenegy tót ajkú tanítóképezdőjük, nincsen egyetlenegy gimnáziumuk vagy reáliskolájuk. Be kell ismerni nemcsak azt, hogy nincsen tót tannyelvű intézetük, hanem be kell ismerni még azt is és az is tény, hogy a tót vidékeken létező iskolák között nincsen egyetlenegy iskola, amelyben a tót nyelv, mint köteles tantárgy taníttatnék; de tovább megyek, nincsen egyetlenegy iskola, amelyben a tót nyelvet, mint rendkívüli tantárgyat, tanítanak, vagy adatnak elő az egyes középiskolákban.

A mi középiskoláinkon vannak az angol, valamint a francia nyelvnek tanárai, tehát ezen idegen nyelveket a mi vidékünkön levő középiskolákban el lehet sajátítani; de annak a nyelvnek elsajátítására, amelyet majdnem 2 milliónyi nép beszél, és amely nyelven szükséges, hogy az ifjúság szintén képeztesse, amelyet el kell sajátítania, mert hiszen hivatva lesz arra, hogy ezen a vidéken hivatalt viseljen és a néppel érintkezze úgy a közigazgatásban, mint az igazságszolgáltatásban, nincs megadva a mód. Pedig az 1868. évi törvényhozás nem úgy kon-

² A felszólaló nyilvánvaló tévedése, félreértése. *Jókaitól* és *Simonyi* Ernőtől kezdve, akik már 1869-ben rendkívüli hitelt javasolnak a kultuszárca számára „a tudományos hazai társulatok segélyezésére nyelvi és nemzeti különbség nélkül” (Képv. Napló, 1869, VI. 247. l., – Iratok I. 223. l.), *Deák* Ferencig, aki 1872 jan. 23-i, az újvidéki szerb gimnázium állandó támogatása ügyében mondott beszédében (Képv. Napló, 1869 – 72, XX. 388 – 389. l., – Iratok I. 293. l.) a nemzetiségi törvény szellemében követeli a középfokú anyanyelvi iskolázás teljes biztosítását és *Mocsáry* Lajosig, neves magyar közéleti szereplők egész sora nyilatkozik ebben az értelemben. *Mocsáry*val kapcsolatban, akinek politikai pályafutása éppen a nemzetiségi törvény következetes és rendíthetetlen bátorságú országgyűlési védelme miatt tört derékba, ez alkalommal csupán a jelentősebb ezirányú megnyilatkozásaira hivatkozunk. Ilyenek 1879 ápr. 30-i: a Trefort-féle kötelező magyar nyelvoktatásról szóló törvényjavaslat ellen; 1886 febr. 8-i: a hazai tanintézetek tanítási nyelve ügyében; 1887 febr. 15-i: a Tisza-kormány nemzetiségi iskolapolitikájáról, s 1891 jan. 20-i és 23-i (az ún. kisdedővő-törvényjavaslat vitájában mondott) beszéde az erőszakos nyelvi asszimiláció ellen. (Képv. Napló, 1878–81, V, 261–262.; 1884–87, IX, 33–36. és XV., 210–214.; 1887–92, XXI, 235–239. és 306–307. l.)

templálta ezen törvényeket. Az akkori többség arra gondolt hogy a törvényt végre fogja hajtani, de nemcsak a többség, hanem az ellenzék is azon véleményben volt és erősen azt állította, hogy e törvény végrehajtása és életbeléptetése szükséges. Én e tekintetben egyesegyedül Tisza Kálmánnak az 1868. november 28-i ülésen elmondott beszéde következő részére hivatkozom (*olvassa*): „Ami a legfőbb kívánat, illetőleg legfőbb vád volt, az arra vonatkozik, hogy a nemzetiségek qua nemzetek a törvénybe iktattassanak; vonatkozik arra, hogy ennek megtagadása a nemzetiségek halálát okozná.” Ez utóbbira felelek először. Bármely elfogulatlan ember ítéletére bízom, lehet-e azt mondani, hogy egy nemzetiségnek halála, habár csak szellemi halála is, készítettik elő akkor, vagy szándékoltatik akkor, midőn a törvényhozás csak néhány napja mondotta ki, hogy az iskolákban mindenki anyanyelvén oktattassék; midőn egészen az akadémiai legfelsőbb intézetekig intézkedett arról, hogy mindenki a legfelsőbb iskolákban is saját anyanyelvén vehessen oktatást, midőn intézkedik arról, hogy minden, e hazában levő nemzetiség számára még a legfelsőbb intézeteknél is tanszékek rendeztessenek stb.

Ezen szándék nem teljesült. A törvény soha sem hajtattott végre, hanem a múlt kormányok még tovább mentek. Volt a tót népnek három középiskolája, három gimnáziuma, azokat a kormány minden elfogadható indok nélkül bezáratta. (*Ellentmondások a jobb- és a szélsőbaloldalon.*)

Kubinyi György: Volt rá indok elég! (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*)

Ruzsiák János: Van a nemzetiségi törvénynek még egy másik szakasza is, ez pedig a 26. §, amely így szól (*olvassa*): „Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak éppen úgy, mint községeknek, egyházaknak, egyházközségeknek; úgy ezentúl is jogában áll saját erejökkel vagy társulás útján alsó, közép- és felső tanodákat felállítani. E végből, s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az állam törvény szabta felügyelete alatt társulatokba, vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénz-alapot gyűjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött művelődési és egyéb intézetek – az iskolák azonban a közoktatást szabályozó törvény rendeleteinek megtartása mellett – az állam hasonló természetű s ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak.”

A tót népnek javát szíven viselő férfiak nemrégiben, pár évvel ezelőtt egyletet akartak alakítani abból a célból, hogy tót nyelvű középiskolát állítsanak fel. E végből a magas kormányhoz a megszerkesztett alapszabályokat jóváhagyás végett fel is terjesztették, de ezeket az alapszabályokat a kormány nem hagyta jóvá, és nem engedte, hogy tót tannyelvű iskola felállíttassék. Tehát a kormány nemcsak a törvényt nem hajtja végre, nemcsak hogy államköltségen a tót nép számára iskolákat nem állít, nemcsak hogy meglévő iskoláik bezárattak, hanem még azt is megakadályozza, hogy azok, akik a tót nép érdekében dolgoznak, ilyen iskolákat felállíthassanak. Én a kormány ezen eljárása felett ítéletet nem mondok, maga ez az eljárás hordja magában az igazságos ítéletet.³

³ A *Ruzsiák* János által említett turócszentmártoni szlovák középiskola-akció ügye 1897-re, illetve 1899 végére nyúlik vissza. Története: a szlovák nemzeti párt vezetői még 1895-ben iskolaegyletet alapítottak Turócszentmártonban a tervezett szlovák középiskola alapjának megteremtése érdekében. Ennek az iskolaegyletnek alapszabályait terjesztette fel Pavel *Mudroň* itteni ügyvéd, a szlovák nemzeti párt egyik vezetője – a *Wlassics* kultuszminiszter választásában felsorolt egyleti vezetők megbízásából – 1897 januárjában *Perczel* Dezső belügyminiszterhez, majd 1899 novemberében a belügyminisztérium vezetésével megbízott *Széll* Kálmán miniszterelnökhöz. A kormányzat azonban mindkét esetben, 1897 ápr. 9-én, ill. 1899 dec. 5-én elutasította a szlovák tanítási nyelvű „felekezeti középiskola felállítása céljából megalakult egyesület” alapszabályait, s így a turócszentmártoni szlovák tanítási nyelvű középiskola engedélyezéséért indított akció eredménytelenül zárult. (Vö. Iratok I. 575–579. l.)

A költségvetést azért, mert a tót közművelődés céljaira egyetlenegy fillér sincs benne előirányozva, nem fogadom el, hanem magam és társaim nevében a következő határozati javaslatot terjesztem be (*olvassa*): „A képviselőház utasítja a kormányt, de különösen a vallás- és a közoktatásügyi minisztert, hogy az 1868 : XLIV. t. c. 17. és 18. §-ait lojálisan léptesse életbe, és gondoskodjék arról, hogy a Felvidéken nagyobb tömegekben együtt élő tót nyelvű polgáraink az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön művelhessék magukat, egész addig, amíg a magasabb akadémiai képzés kezdődik.”

Ajánlom a t. háznak ezen határozati javaslatot elfogadásra. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Kik vannak aláírva?*) Ruzsiák János, Kollár Márton, Valasek János, Veszolovszky Ferenc.

Wlassics Gyula: ... Áttérek mármost a ma benyújtott határozati javaslatra, bocsánatot kérve, hogy több felszólalt képviselő úr beszédére nem reflektálok az idő rövidege miatt, de többnyire oly tételeket fejtegettek, melyekre bőven válaszoltam előbbi beszédemben. Az a határozati javaslat, amelyet Ruzsiák képviselő úr ma benyújtott, az 1868 : LXIV. t. cikk 17. és 18. §-ainak végrehajtásáról szól, és az volna a célja, hogy a Felvidéken tót nyelvű középiskolák állíttassanak fel. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. képviselőház! Arra vonatkozólag, amit a t. képviselő úr a nemzetiségi törvény végrehajtásáról mondott, s ebben a tekintetben Hódossy Imre t. képviselőtársamra is hivatkozott, kijelentem a háznak, hogy oly szépen és pregnánsan a nemzetiségi törvényt interpretálni régen hallottam, mint ahogy azt Hódossy t. képviselőtársunk itt az általános tárgyalás alkalmával megtette. (*Úgy van! jobbfelől.*) Az ő fejtegetéseihez teljesen ragaszkodom, azokhoz nem akarok egy szót sem hozzátenni. (*Helyeslés jobbfelől.*) A t. ház osztatlan helyeslése mellett mondta el Hódossy t. barátom az ő beszédét, és kiváló jogászi elmével fényesen kifejtette nézeteit. Azt hiszem, hogy azok a ház nagy többségének teljes helyeslésével találkoztak. (*Helyeslés.*)

De egyre figyelmeztetem a t. képviselő urat. (*Halljuk! Halljuk!*) Annak a törvénynek nemcsak szavai vannak, hanem szelleme is van, és ez mindjárt a bevezetésben jut kifejezésre, amikor azt mondja, hogy az államnak összes honpolgárai az alkotmány alapelve szerint politikai tekintetben egy nemzetet képeznek: az osztatlan egységes magyar nemzetet. Ezt az elvet tekintem mintegy devizül, amelynek szövétneke mellett kell a törvény minden egyes szakaszát magyarázni (*Élénk helyeslés.*) és ott, ahol az osztatlan egységes magyar nemzet veszélyeztetve van, a törvény szavát sem tudom végrehajtani, mert különben a törvény ellentétbe jönne magának a törvénynek szellemével. (*Általános, élénk helyeslés.*)

Ami különben a t. képviselő úr óhaját illeti, hogy új tót gimnáziumok állíttassanak fel, megemlítem, hogy ezen a téren van már elég szomorú tapasztalatunk. (*Úgy van! jobbfelől.*) Hiszen volt ily tót gimnáziumunk, és amikor észrevettük, hogy a tót középiskolákban minden történik, csak az nem, hogy a magyar nemzeti szellem ápoltságát (*Igaz! Úgy van!*), és amikor be kellett azt az iskolát zárni (*Úgy van! jobbfelől.*), bocsánatot kérek, akkor nemcsak csodálkozom azon, hogy az előző kormányok is minden olyan kérvényt, mely a határozati javaslatban idézett szakaszokra vonatkozólag beterveztetett, kedvezőtlenül intéztek el. (*Helyeslés.*) Úgy tudom, hogy Mudrony Pál, Hodzsa, Dachler⁴ Samu és Iván, Dula Máté, Halassa András túrócszentmártoni lakosok már régebben kérvényeztek vagy közvetítettek ilyen kérvényt. Semmiféle garanciát sem nyújtott az ő magatartásuk, hogy amennyiben a tót gimnázium felállíttatnék, az a magyar haza javára szolgálna. (*Igaz! Úgy van!*)

Baria Ödön: Magyarországon csak magyar iskola legyen. A németeket is be kell csukni.

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter: Objektív és konkrét adatokat sorolok fel. (*Halljuk! Halljuk!*) A Felvidéken 16 megyének összes lakossága 3 737 552, ebből tót ajkú 1 654 000. Ezek ugyan már régibb adatok – újabb e pillanatban nincsen kezeimben –,

⁴ Értsd: Daxner.

de csak keveset változtak a legújabb időkig. A 16 megyében esik körülbelül 78 000 lakosra és ezek közt 47 000 tót ajkúra, egy-egy középiskola, azaz gimnázium, vagy reáliskola, nem számítva a 16 polgári iskolát és a hat felsőkereskedelmi iskolát. Ha pedig a statisztikát úgy veszem, hogy a magyar állam egész lakosságára legyen tekintettel, 100 000 lakosra jut egy középiskola. Ebből tehát eléggé látható, hogy a Felvidék kulturális szükséglete ki van elégítve. *(Igaz! Úgy van!)* Csak fel kell keresni azokat az intézeteket, amelyekben magyar szellemen és a hazafiság ápolása mellett oktatják az ifjúságot. *(Igaz! Úgy van!)*

Arra vonatkozólag sem osztozom a t. képviselő úr nézetében, hogy a tót nyelvre semmi figyelem nincs, hisz pl. a tresztinai iskolában még előkészítő tanfolyam is van. Az igen természetes, hogy azon iskolákban, melyekben a tannyelv magyar, ugyanazon tannyelv éppúgy érvényesül nyelvi szempontból, mint ahogy ezt az általános törvény előírja, de segédeszközül használtatik a tót nyelv is. De még egy dologra vagyok bátor figyelmeztetni a t. képviselőházat akkor, mikor arról van szó, hogy egy tót nyelvű gimnázium állíttassék fel. Én azt hiszem, van a t. háznak tudomása arról, hogy Prágában van egy ún. cseh–tót egység című egyesület, melynek bevallott célja a csehek és a magyarországi tótok közt a faji, nyelvi és kulturális közösséget ápolni, és a tót nemzetiségi törekvéseket támogatni. Ha egy tót gimnázium nyílik meg, minthogy tót iskolai könyvek nem igen léteznek, Csehországból importálják ezen iskolai könyveket, és így ápolják ezt a cseh–tót közösséget és egységet, amint ahogy szomorú tapasztalataim vannak a liturgiai könyvek tekintetében is. Én azt gondolom, hogy egy magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter addig, míg teljes garanciával nem bír az iránt, hogy az ilyen intézetek kizárólag a magyar hazafias szellem ápolására szolgáljanak, a nemzetiségi törvény szelleméből folyó jog alapján áll, midőn ilyen iskola felállítására az engedélyt meg nem adja. Kérem a tétel elfogadását. *(Élénk és hosszantartó éljenzés és taps jobbfelől és a szélsőbaloldalon.)*

47

A magyar munkássajtó bírálata a nemzetiségi elnyomás politikájáról

A

1902 ápr. 24

A „Népszava” közleménye a dualizmus magyarországi kormányrendszerének nemzetiségellenes politikájáról¹

Ha jól meggondoljuk a dolgot, a magyarországi nemzetiségi kérdéssel egyelőre kevés okunk van foglalkozni. Hisz tudja mindenki, hogy mi „hazátlanok” vagyunk, vagyis „ellenségei a hazának, a nemzetnek” s minden egyéb szentnek, mit érdekel hát minket olyan vitatkozás, amely éppen ezen kérdések körül forog? Nem is foglalkoznánk mi e kérdéssel mindaddig, amíg Magyarországon is nem sikerült a nemzeti gyűlölet métegyét a nép közé bevinni. Az a nézetünk, hogy a nemzeti kérdés tisztán a vagyonos osztálynak a problémája, amely – szűknek érezvén a gazdasági verseny korában maga körül a világot, amelyen terjeszkedhessék – kimarni igyekszik versenytársait. Ilyen hasznat nem lehet csak egyénekenként vinni, az egy-érdekűek csoportosulnak a többiek csoportja ellen – a csoportosulás legalkalmasabb alapjának az egyenlő nyelv látszik. Innen a nemzeti kérdés!

¹ Megjelent a Népszava 1902. 46. sz.-ban. – A hírlapi közlemény címe: „A nemzetiségi kérdés.” – Hasonló kérdéssel foglalkozik a lap „Sovinizmus” (Népszava 1900. jan. 9. sz.) és „A magyar nyelv a népiskolában” (Népszava 1902. jún. 21. sz.) című közleménye is (B).

Amíg az urak megmaradnak a maguk portáján, addig nem bánjuk, bármit tesznek. De mihelyt azon kezdik, hogy a népet is belevonják az ő kenyérharcukba, van hozzá szavunk. Mert hamar belátják őket, hogy nem lehet az idegen ellen harcolni, amíg itthon a maguk nemzetiségű osztályellenfelük is szorongatja. Ezt az utóbbi ellenséget kell leszerelni előbb, és ezt elérni akarják azzal, hogy a nemzeti szeretet és gyűlölet tanát beleviszik a népbe, elterelvén így a figyelmét a saját érdekétől, a saját gyűlöleteiről. Egy csapással két legyet ütnek: az idegen nyelvű versenytárs ellen segítőt nyernek, és a saját nyelvű ellenfeleket elaltatják. Magyarországon ez a két törekvés megnyilvánul a nemzeti függetlenség és a nemzeti állam jelszávaiban.

Az elsővel – amely közönséges nyelven szólva az önálló vámterület, vagyis az osztrák ipari versenytárs kiszorításának a kérdése – ma nem foglalkozunk. A másodikról, a nemzeti kérdéstről azonban ejtünk néhány szót abból az alkalomból, hogy a Pesti Hírlap időszerűnek látja hármas cikksorozatban egész nemzetiségi programot állítani föl.

A Pesti Hírlap mondja, hogy a „magyar nemzeti állam kiépítésének nagy célját csak az állam van hivatva minden részében kezdeményezni.” Éspedig azért, mert sem a társadalom magyarosító hivatását nem teljesíti, sem a magyar fajnak nincsen propagatív és asszimiláló képessége és „nincs oly kultúrája sem, amely a magyar fajhoz nem tartozókra nézve az asszimilálást kívánatosná teszi.”

Ez az utolsó vallomása a Pesti Hírlapnak elintézné számunkra a kérdést, ha a Pesti Hírlap is következetes volna, s ebből folyólag – az igazság és szabadság elvei szerint – el is temetné a magyar nemzeti állam eszméjét. Mert mi „hazátlanok” azt tartjuk, hogy a nemzetiségi terjeszkedésnek csakis ott van jogosultsága, ahol a kulturális felsőség a maga belső erejével hódít, egyébként pedig minden nemzetiség szabadon fejleszthesse nemzeti műveltségét.

De a Pesti Hírlap – és hát erre el lehetünk készülve – éppen ezekért az államot rendeli a nemzetiségi kérdés megoldására hivatottnak. Három irányban kell intézkednie, úgymond: gazdasági, politikai és közművelődési téren.

Gazdasági javaslatai a fokozatos adó és a létminimum adómentessége behozatalának és a nemzetiségi pénzügyek rendszabályozásának követelésében csúcsosodnak ki. Az első kettő ellen persze nincs kifogásunk, a harmadik ellen a törvény előtti egyenlőség nevében tiltakozunk. Nem mulaszthatjuk el azonban, hogy rámutassunk a Pesti Hírlap irányváltására, amely még két év előtt is lelkes híve volt Beksics gonosz örültségének, aki szerint a magyarság érdekében az alföldi nagybirtokokat parcellázni kell, mert jobbágyi viszonyba súlylyesztik az államfenntartó magyar fajt és ezt a viszonyt a nagybirtok átplántálásával, a nemzetiségi vidéken kell létesíteni, a nemzetiségek meggyöngítésére. Igaz, hogy a Pesti Hírlap csak a gyakorlati kivihetlenség szempontjából veti el most Beksics programját, nem elvi okokból.

Sokkal fontosabb a mi számunkra a Pesti Hírlap nemzeti politikai programja. Ezt két részre kell osztanunk: vallomásokra és követelésekre.

A vallomás nagy fontosságú. Bevallja nyíltan, kifejezetten, hogy a nemzetiségi törvény „nem ment át az életbe; nem respektálja azt sem törvényhozás, sem a kormány, sem a bíróságok sem a többi közhatóságok. A hazafias gyakorlat megkorrigálta, sőt hatályon kívül helyezte a törvényt.”

Amit mi olyan sokszor mondtunk, azt íme, most bevallja maga a liberális lap: hogy Magyarországon azért alkotnak törvényt, hogy be lehessen tartani, ha tetszik; hogy van egy csomó törvény, amelyet nemcsak figyelembe nem vesznek, de melyet egyszerűen hatályon kívül helyeznek, szellemével ellenkező alkalmazásával; hogy e tekintetben nincs különbség a fej (a törvényhozás, a kormány) és a tagok (a bíróságok, s hatóságok) közt. Hányszor ítélték el börtönre, pénzbüntetésre, amiért ezt mondtuk! Hogy a törvényhozás fitymálja a saját alkotta törvényeket (a Népszava-pör még mindig függ!), hogy a kormány törvényessége

képmutató, hogy a hatóságok kevés kivétellel szemszedetett jograblók, és hogy a bíróságok, a független, pártatlan bíróságok szemfényvesztés!

Most bevallja erre az egy esetre a liberális lap is ezt. Hát ami ez esetben igaz, az ne volna igaz más esetekben, amikor a vagyonos osztály érdekképviselőinek még nagyobb érdekeket kell megvédeniök: a munkásság követeléseit leverniök! A mi bíróságunk a „logika örök törvényei” szerint is szokott ítélni. Nem tényekre, csak ezekre utalunk most mi is.

A „Pesti Hírlap” persze nem azt kívánja, hogy a törvényt betartsák, hanem, hogy egy önfeledt pillanat tévedését új, a nemzetiségek „törvényes” elnyomására alkalmas törvénnyel korrigálják. Ehhez pedig még egy-két apróságot.

Elsőbb „a nemzetiségi sajtó erélyes megrendszabályozását”, másodsor „a nemzetiségi pártok szervezetének megbontását”, s végül „az egyesülés és gyülekezés nemzetiségi alapon szigorúan tiltandó volna.”

Kell-e ezekkel szemben álláspontunkat kifejttenünk? E követelések csak így magukban, a nemzetiségekre szorítva, határozott ellenkezésünkre számíthatnak. Ám ha csak ebben a keretben maradnának! Az után a jellemzés után, amelyben maga a „Pesti Hírlap” a magyar törvényhozást és hatóságokat részesítette, nem látnók-e már másnap a törvények alkotása után, hogy a munkásságra alkalmazzák. Lehet erről kétség?

A „Pesti Hírlap” nemzeti programja nemcsak a nemzetiségekkel szemben kegyetlen, bűnös, hanem általában és részleteiben reakciós, a munkásmozgalom minden érdeke ellen való. Minden ilyen szellemű nemzetiségi politika és törvényhozás a szocialista munkásságot ellenségei közt fogja találni.

B

1902 jún. 21

A magyar munkássajtó az 1879 : XVIII. tc. (a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról) erélyes végrehajtását követelő kultuszminiszteri rendeletről: „A magyar nyelv a népiskolában”¹

Mi az elemi oktatásnak a célja olyan országban, amelyben először is: a tanköteles gyermekek egy harmada egyáltalán nem látogatja a népiskolát, s amelyben másodsor a népiskolát elvégző gyermekeknek kilenc tizede semmi további oktatásban nem részesül?

Az elemi oktatás célja világszerte azon szükségletekhez alkalmazkodik, amelyek a csak elemi oktatásban részesülő néprétegek életében az uralkodók. Azok, akiknek másban mint elemi oktatásban részük nincs, főképp a munkásosztály gyermekei, vagyis olyanok, akiknek sorsuk a testi munkával járó hivatások. Az elemi oktatásnak célja ennek megfelelően, őket oly gyakorlati ismeretekkel felruházni, amelyeket az életben értékesíthetnek, hogy a termelésnek minél jobb eszközei legyenek.

A kapitalisztikus termelési rendszerben, amelyben az ember mint munkás: áru, a jövőbeli munkást sem tekintik, nem tekinthetik másnak, mint termelési eszköznek, amelyet idejekorán kell arra nevelni, miként a csikót is idejekorán kell a rúd mellé fogni. A burzsoázia gazdasági érdeke követeli tehát, hogy a munkásosztály gyermekei elemi oktatásban részesüljenek; követeli azután, hogy ez az oktatás túlnyomó részben csak arra szorítkozzék, ami a testi munka minél eredményesebb kiviteléhez szükséges, és ne terjedjen olyan tárgyra, amelyek a munkásosztály gyermekeinek lelkében a magasabbra törekvés, a békétlenség csírát elvethetnék, azokat a társadalmi tagozatoknak felbontására ösztönöznék; viszont, hogy bizonyos komplikáltabb technikai műveletek, általában bonyolultabb munkafolyamatok végzésére egyes magasab-

¹ Megjelent a Népszava 1902. 69. sz.-ban.

ban képzett munkaerők is rendelkezésre álljanak, akiknek azonban egyrészt az olcsóság szempontjából, másrészt ugyancsak a társadalmi tagozatok megóvása érdekében szintén nem szabad általános műveltségben részesülniök.

Mi csupán az elemi oktatással foglalkozunk most.

A tisztán gyakorlati ismeretek (mint amilyenek: az írás, olvasás és elemi számolás, kevés földrajz és természettan) szerzésére szervezett elemi oktatásba idővel benyomulni látjuk a vallást, az erkölcsant, a történelmet, vagyis inkább szellemi ismereteket. Ez arra való, hogy a jövő munkás már korán alávesse szellemét az istenség, a törvények, a tulajdon, a hazaszereget szentségeinek, vagyis oly intézményeknek és eszméknek, amelyek kizárólag az uralkodó osztály érdekében valók.

Azt látjuk, hogy amikor az uralkodó osztály nem tart az alávetettek lázadó szellemének felébredésétől – tehát rendesen uralkodása elején – az előbb említett gyakorlati ismeretek nyomulnak az elemi oktatásban előtérbe; mihelyt azonban az elégedetlenség, vagyis a szolgáló helyzet lealázó voltának tudata és az alóla való fölszabadulás utáni törekvés kezdi a munkásosztály szellemét mozgásba hozni, előnyomul az elemi oktatás másik eleme: a történelem, a hazaszereget, a vallás és egyéb, nem közvetlenül gyakorlati célú, de azért, hogy a szellemet rabságba verik, gyakorlati hasznukat annál jobban érvényesítő szellemi és erkölcsi tanok.

Ezt a folyamatot látjuk Magyarországon is.

1848 óta – amely évből datálódnak Magyarországon a kapitalisztikus termelési rendszer első szárnypróbálgatásai – az elemi oktatás célja nem volt egyéb, mint az ipari és kereskedelmi munkában szükségelt emberi munkaerő kikészítése. Ezért hevert parlagon a népoktatás ügye a tisztán földművelő vidékeken, fejlődött rendszeresebben a városokban és egyéb ipari központok körül. Azon föladatait pedig, amelyeket imitt-amott az őszinte hazaszereget, vagy a vak sovinizmus, vagy végre az ultramontanizmus igyekezett utalni a népiskolai oktatásnak (a magyarosítást, a vallásosság ápolását stb.) a népiskola nem teljesítette: különösen a magyarosítás egyáltalán nem haladt előre a népiskolákban. Tisztán a gyakorlati szükségleteknek igyekezett eleget tenni. Ezért maradt végrehajthatlan az 1879. évi XVIII. t.c. is, amely a népiskolákban a magyar nyelv kötelező tanítását rendelte el.

Most Wlassics miniszter szigorú rendeletben meghagyta az összes népoktatási közegeknek e törvény végrehajtását.

E rendeletben többet kell látunk, mint pusztán magyarosítási törekvést.

A gazdasági kizsákmányolás nyomán kellő elkeseredést az uralkodó osztályok tudvalevőleg szeretik a nemzeti gyűlölet és szeretet csatornájába terelni. Remélik, hogy a kizsákmányolásnak, amelynek áldozata a munkásosztály, így csak saját gazdasági osztályérdekük vet majd gátat, mert a munkásosztály természetes ellenállását sikerült félrevezetniök.

A magyar uralkodó osztály, a földbirtokosok és a nagybirtokosok egyaránt, látják hogy a növekvő elnyomás szerte az országban megszülte immár az elégedetlenséget és az állapotok változtatására irányuló törekvést, azt is látják, hogy ott, ahol ez az elégedetlenség az egyedül célravezető útra, a szocialisztikus osztályharc útjára nem tért, az ezeknél kedvezőbb helyzetben küzdő nemzetiségi agitátorok szabják meg irányát. Látják, hogy a nemzetiségi kérdés, mely még igen röviddel ezelőtt tényleg csak maroknyi szász, román, tót ügyvéd és pap kérdése volt (ez az oka úgynevezett „passzivitásuknak” is) ma széles néprétegeket kezd hatalmába keríteni. S azt látják (Herczeg Ferenc és a rutén akció vezetői egyenesen meg is mondják), hogy a most a nép közt terjedő nemzetiségi mozgalom tisztán gazdasági okoknak: az elszegényedésnek köszöni létét.

Nosza olajat a tűzre! Mit kívánhatnak maguknak a magyar urak jobbat, minthogy innen is, túlhan is elterelődnék a szegényedők figyelme bajaik igazi okáról! Mi lehet hasznosabb, mint hogy a magyar nép nemzeti léte föltételének nem a gazdasági jólétet, hanem a szász, a román, a tót, a szerb nép elnyomását tekintse, hogy a szász, a román, a tót, a szerb nép viszont ne jöjjön rá, hogy a gazdasági rendszer megváltoztatásában van a menekvése és nem abban,

hogy a magyar népet gyűlöli! Rajta, rajta, szítani a tüzet! Itt azt mondjuk, kiáltjuk, bögjük, hogy veszélyben a magyar haza, a magyar nemzet, ott pedig ha eddig nem történt, erőszakkal is belekergetjük a nemzeti elnyomatás tudatába!

Így biztosan nem jön rá sem a magyar nép, sem a szász nép, sem a román nép, sem a tót nép, hogy az ellenségek: az úri nép és a munkásnép! Olajat a tűzre!

Ez az igazi jelentősége a Wlassics-féle rendeletnek!

Mert mik lesznek a következményei, ha tényleg végrehajtják?

Arról az elkeseredésről, amely szükségképp fakad azon kegyetlenség nyomán, hogy milli-ónyi kisgyermeket kényszerítenek magyar nyelven – nem beszélni, de tanulni, holott saját anyanyelvén is nehezen veszi be a száraz tananyagot, erről az elkeseredésről és ebből fakadó magyargyűlöletről és általa felszított szláv- és németgyűlöletről nem is beszélünk. De gondoljuk meg, hogy azokra a gyakorlati ismeretekre, amelyeket a népiskoláknak nyújtaniok kellene, nemcsak a munkaadóknak, hanem maguknak a munkásoknak is van szükségük a megélhetésre. Az új oktatási rendben azok a gyakorlati ismeretek kétségtelenül a semminél is kevesebbet érnek majd. Ha most, amikor többé-kevésbé saját nyelvén tanulhatja, az írás, olvasás és számolás művészete oly kezdetleges ez országban, mint amilyenek az éppen idején jött új népszámlálás mutatja, milyen lesz majd akkor, amikor harmadrész annyi energia áll majd ezek elsajátítására rendelkezésre? Mert hogy a magyar nyelv és történelem tanítására rendelt órák teljesen kárba-vesznek, ki vonná kétségbe! A nép híjával lesz annak a legelemibb műveltségnek is, amely ipari és kereskedelmi munkára és ebben helyzete javítására képesíti: mi természetesebb, mint hogy a megélhetés lehetőségeinek fogyásaért azt fogják első sorban okolni, ami ennek tényezőjeként mindenkinek szemléletre kínálkozik: a magyar oktatás! És tüzesebben lángol föl a népek kölcsönös gyűlöletének tüze, melynek melege mellett vigan dörzsölik kezeiket azok, akik a tüzet rakták. A tűz ugyan elhamvasztotta a továbbfejlődés útjait, de legalább a meglévőből sikerült a vágyó szemek figyelmét a lobogó tűzre irányítaniok.

Az élet és az igazság minden erejével tiltakozunk a munkásosztály nevében a magyar nemzetiségi politika és annak legújabb hajtása ellen.

C

1902 júl. 18

A „Typographia” vezércikke a nemzetiségek és a magyar munkásosztály helyzete közötti párhuzamról: „A nemzetiségi kérdés”¹

Az utóbbi időben Európa-szerte foglalkoztatja a komoly politikusokat éppúgy, mint a kevésbé komolyakat: a nemzetiségi kérdés.

Mint tudjuk, nincs Európában, de a föld kerekéségén sem olyan állam, melynek területén többféle nemzetiség ne volna. Akár az elszigetelten álló Angolországot, akár a nemzetiségektől hemzsegő Ausztria-Magyarországot tekintjük, mindenütt rábukkanunk arra a szomorú jelenségre, hogy az államhatalom és így természetesen a gazdasági fejlődés is, a nemzetiségek erőszakos elnyomásával akar érvényesülni.

Magától értetődő dolog, hogy erőszakosan, mesterséges úton egészséges politikát üzni merő lehetetlenség. De különösen lehetetlenség egy állam gazdasági viszonyait rendezni akkor, ha a nemzetiségek létét tönkre akarjuk tenni és a nemzetiségi viszályt az ország lakosságába beleoltjuk.

Így gondolkodott a XIX. század egyik legerőszakosabb embere, Bismarck is, aki az 1866-iki és 1870/71-i háborúk után a nemzetiségeknek bizonyos szabadságot ígért. És miért tette? Azért,

¹ Megjelent a Typographia 1902. évi 29. sz.-ban.

mert tisztában volt azzal, hogy a nemzetiségek még a nagy német birodalomban is számottevő tényezők.

II. Vilmos császár trónralépése és Bismarck bukása után azonban az ígéretből nem lett semmi, sőt az ígért szabadság helyett a teljes elnyomatás jutott osztályrészükül, amelynek csúcspontja a marienburgi beszédben érte el betetőzését.

És ahogy II. Vilmos és kormánya gondolkodik és cselekszik, ugyanúgy gondolkodik és cselekszik Európa valamennyi kormánya. Hasztalan a nemzetiségek tiltakozása, hasztalan a hivatkozás az eddigi jogszokásra, hasztalan idézik a királyi adományleveleket, sőt törvényben is biztosított jogokat, az áramlat ma olyan, hogy mindez figyelmen kívül hagyatik, s a nemzetiségek minden kigondolható módon elnyomatnak és lehetetlenné tételnek.

A mi tejjel-mézzel folyó Magyarországon sincs ez másképp. Politikai tényezők, gazdasági és tudományos ismereteket terjesztő intézmények, iskolák, a vallás hirdetői és képviselői mind ezzel a kérdéssel vannak elfoglalva, természetesen pro és kontra; de mivel a hivatalos statisztika szerint is kisebbségben levő elem kezében van a hatalom, a törvények végrehajtása, a puska és ágyú, természetesen a többség háttérbe szoríttatik.

A nemzetiségek Magyarországon határozott többségben vannak, mert a birodalom 19 254 559 lakosa közül csak 8 742 301 a magyar anyanyelvű, vagyis 45,4 %. És mégis a nemzetiségek részesülnek a legkisebb megbecsülésben, ezeknek a szabadsága van legjobban megnyirbálva. Alig múlik el hét, hogy egy-két „nemzetiségi izgatás” napirendre ne kerülne, és ebből kifolyólag egy-két elítéltetés is meg ne történne. Mi ez, ha nem az egyéni szabadság korlátozása? Hiszen ilyenformán nem szabad valakinek még anyanyelvén sem beszélni!?

A nemzetiségek sorsa Magyarországon hasonló a kizsákmányolt munkások sorsához. A munkás adja a munkaadó kezébe a kenyeret, a munkás tartja el, a munkás keserves keresményét dorbézolja el munkaadója, és mégis a munkás a legszánandóbb pária, akinek még föl-szisszenni sem szabad a folytonos és kegyetlen kiszipolyozás miatt.

Így vannak a nemzetiségek is. Az ő – adó útján – befolyt pénzükből szerzik be az ellenük fordítandó puskákat, az ő adójukból fedezik az országgyűlési képviselők és miniszterek fizetésének költségeit, hogy ellenük igazságtalan és erőszakos törvényeket alkossanak; az ő pénzükből tartják ki a hadsereget, hogy azzal lehetetlenné tegyék és végül az ő saját vérük árán kell megvédelmeznük azt a hazát, amelyben ők semmibe sem vétetnek.

Szomorú jelenség ez nagyon. Ahelyett, hogy a magyar államhatalom egészséges gazdasági politikát követne, ahelyett, hogy igyekezne a munkás és munkaadó közti viszonyt szabályozni, a szociális bajokat orvosolni, olyan munkát végez, amely a védetlen államfönntartó elem lét-érdekét veszélyezteti, egyben pedig az állam gazdasági egyensúlyát teszi kockára.

Hogy az államhatalmat a társadalom és sajtó teljes erejével támogatja, az természetes, mert a társadalom a fönnálló gyalázatos irány miatt a teljes és visszatartóztathatatlan züllésbe ment át, a sajtónak pedig ez a kenyere. Csak a napokban esett meg, hogy egy parlamenti képviselő az arcába vágta a hirlapíróknak, hogy megfizettetik magukat, és szubvenció fejében elhallgatják az ország igazi bajait.

Ilyen körülmények között nem szabad csodálkoznunk azon, hogy Magyarországon nem történik semmi a munkásokért, mert a kormányhatalom, a sajtó és társadalom délibábok után szalad, tehát nincs ideje ilyesmire. A munkásság magára van hagyva, és ha nem törődik önmagával, ha érdekeit saját erejéből meg nem védi, el van veszve.

Venkovits Károly

1902 ápr. 17

Báró Bánffy Dezső cikke a nemzetiségi kérdés külpolitikai vonatkozásairól: „A magyar nemzetiségi politika és a hármas szövetség”¹

A Magyar Közélet című szemlébe² cikket írt báró Bánffy Dezső volt miniszterelnök. A cikket kefelevonaton megkaptuk, s érdekességénél fogva egész terjedelmében közreadjuk.

*

A magyar nemzetiségi politika és a hármas szövetség

A hármas szövetség megújítása céljából Bülow, Prinetti és Goluchowski közt folytatott tárgyalások eredményeként biztosan lehet reményelni, hogy a hármas szövetség meg fog újittatni. Bárha az eddigi tárgyalások úgy látszik kizárólag a kérdésnek csak politikai részével foglalkoztak, nemcsak remélni, de óhajtani is kell, hogy az előtérbe lépett gazdasági nehézségek dacára a szövetség létrejöjjön. Létre is kell jönnie, mert az érdekelt három nagyhatalom békés törekvéseinek biztosítása céljából szükség van erre; szüksége van rá egész Európának, ha azon kulturális és gazdasági fejlődést, melyet a múlt század utolsó negyede bevezetett, megzavarva látni nem akarjuk.

De a hármas szövetség értéke s a tőle remélt eredmény csak akkor lesz jelentékeny, ha a szövetségbe lépett három nagyhatalom belső alakulása és fejlődése kellő biztosítékot nyújt arra, hogy adandó alkalommal, a szükséges pillanatban, az erő és annak érvényesíthetése teljes súlyával lesz képes a kitűzött cél érdekében közre is működni.

A hármas szövetség kérdését és annak értékét tisztán osztrák–magyar, vagy mondjuk: tisztán magyar szempontból, kívánván ez alkalommal tárgyalni, – tekintsünk el Olaszország belügyi helyzetétől; de tekintsünk el Németország belső politikai helyzetétől is, és egyelőre, maradjunk meg az osztrák–magyar monarchia határain belül.

Azt olvastuk egy lapban, hogy a német császár egy alkalommal egy lakomán úgy nyilatkozott volna, hogy „a birodalom politikájának a lengyelekkel szemben továbbra is a legerélyesebbnek kell lennie.” Ha ezt a német császár mondta volna, vagy ha nem mondta is, – tényleg úgy van, hogy a nagy német állam ereje tudatának dacára tisztában van azzal, hogy erejének biztosítására és fokozására egységesen németnek kell lennie. Mennyivel inkább áll ez reánk, azt vitatni nem is lehet. A hármas szövetségre nézve az Osztrák–Magyar Monarchia értékkel csak akkor bírhat, ha gátat tud vetni azon széthúzó törekvéseknek, melyek naponta gyengítik s létalapját ingatják meg. Itt, általánosságban tekintve a dolgokat, úgy, miként a viszonyok ma Ausztriában alakulnak – ahol a széthúzó nemzetiségi harcok az állami egységet támadják meg, és autonomikus jelszavak alatt federalisztikus alakulás felé törekednek: ahol némely elemek kifelé gravitáló, sőt elszakadással fenyegető törekvései napról napra erősebben nyilvánulnak; – szinte azt lehetne mondani, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia a hármas szövetségnek nem erőt, hanem csak gyengéséget hozhat. Magyarország volna csakis azon rész, mely a hármas

¹ Megjelent az Egyetértés 1902. 105. sz.-ban. – A közleményt „Báró Bánffy cikke” címen az Egyetértés a következő megjegyzéssel közölte: „A Magyar Közélet című szemlébe cikket írt báró Bánffy Dezső volt miniszterelnök. A cikket kefelevonaton megkaptuk, s érdekességénél fogva egész terjedelmében közreadjuk”. A későbbi újpárti (vagy Bánffy-párti) orgánium cikkének a függetlenségi sajtóban való közlése kifejezően példázza a szélsőséges álláspontok találkozását a nemzetiségi kérdésben. – Bánffy fenti cikkét a következő évben kiadott „Magyar nemzetiségi politika” című munkája publicisztikai előszavának tekinthetjük.

² Magyar Közélet 1902. I. évf. 4. sz. 265–269. l.

szövetség erejét fokozhatná; illetőleg az Osztrák–Magyar Monarchia részvéte a hármasszövetségben – ezt ma már bátran kimondhatjuk: – csak akkor bír értékkel, ha Magyarország egységes nemzeti jellegét nemcsak megtartani, de öntudatos, céltudatos, határozott politikával azt fejleszteni is tudja. Nem lehet kétségbe vonni, hogy ha Németország tudatában van annak, hogy egységes német jellege és föltétlen németesítő törekvése – ahol szükséges – képezi alapját és biztosítékát erejének: úgy ez még inkább áll Magyarországra nézve, amely ha élni akar, egységesen magyar nemzetinek kell lennie, és magyarosító törekvéseinek szembe kell szállania mindazon nyílt és titkos aspirációkkal, melyek nemzetiségi jogok követelése címén az egységes nemzeti alakulás ellen irányulnak, és burkoltan vagy burkolatlanul kifelé gravitálnak, sőt „a magyar föld területén kívül elhelyezkedett” erőkkel való egyesülésre egy másik korona szuverenitása alá törekednek.”

Nem kétséges, hogy az 1867. XII. törvény alkotói a két állam között létrehozott dualizmus alap gondolataként a németek hegemoniáját Ausztriában és a teljes magyar jelleget Magyarországon kontemplálták. Kétségtelen az is, hogy Ausztriának szétagoltsága és nemzetiségi területekre osztottsága következtében a németek hegemoniájának biztosítása Ausztriában nehezen volt elérhető; de kétségtelen az is, hogy Ausztria államférfiai, mondhatni, szinte öntudatos tervszerűséggel dolgoztak azon, hogy a német befolyás és felsőbbség leszorításával Ausztria egységes fejlődése ne csak meggátoltassék, de ezzel szemben épen a széthúzás magvai hintetvén el, ma már a némettség szükséges vezérszerepe teljesen lehetetlenné is lett téve. Kétségtelen továbbá az is, hogy Magyarország államférfiai több körültekintéssel ugyan, de nem mindig kellő céltudattal és eréllyel a magyar állam egységes nemzet jellegének fenntartására és biztosítására törekedtek. Nem kellő céltudatossággal, mert 35 éves alkotmányos életünk alatt alkotott törvényeink sorozata mutatja, hogy ha szóban az egységes nemzetiségi jellegre való törekvést hirdettük is, az alkalmazásban sokszor a helyesen alkotott törvények végrehajtásánál, – vagy a cél felismerésének hiánya, vagy talán, mondhatjuk: a kellő bátorság hiánya – csökkentette a kilátásba vett eredményt.

Pedig a mi viszonyainkra alkalmazva a német császárnak a lengyelekre vonatkozó állítólagos kijelentését, a magyar politikának a nemzetiségekkel szemben a legerélyesebbnek kell lennie. Ha akár a törvényalkotás, akár a törvény alkalmazása terén a legerélyesebben nem járunk el, úgy az 1867-ben megalkotott alapon nyugvó problémát – hogy tud-e és képes-e a magyar állam igazi nemzeti állammá alakulni? – nem oldjuk meg. Ha nem oldjuk meg, nem tudunk állandóan, mint állam, fennmaradni, és nem tudjuk kielégíteni azon reményeket sem, melyeket a hármasszövetség joggal vár és követel tőlünk.

Kétségtelen, hogy Magyarországnak csak úgy lehet politikai jelentősége, ha nemzeti és magyar; de viszont: – csak akkor lehet magyar és egységes, ha magyar nemzeti állammá lesz. Ha nem tud nemzetivé lenni, úgy csak szláv és román alakulásnak nyújthat anyagot, sőt területi integritását sem biztosíthatja örök időkre.

Úgy, ahogy a viszonyok állanak és különösen tekintettel az osztrák, nemcsak zilált, de reménytelen helyzetre, Magyarországnak nemzeti állammá való alakulása a dinasztia számára is föltétlen érdeke és csakis egy legszélsőbb sovinsztikus alapon nyugvó és fejlődő Magyarország képes az Ausztriában jelentkező federalisztikus és nemzetiségi ábrándoktól metelyezett széthúzó irányzatnak Magyarországra való áttérjedésével szemben gátat vetni. Ezért a magyar nemzeti állam fejlesztése – külpolitikai szempontból – magának a hármasszövetségnek is fontos érdeke.

Úgy ahogy a viszonyok ma állanak, dinasztiainknak politikailag csak egy egységes állama van és ez a magyar. Ez a nyugvópont a monarchiában, amelyet egységes nemzeti törekvésben fejleszteni és föntartani föltétlenül szükséges, mert Magyarországot Kelet és Dél felől mindeütt agresszív nemzeti politikai irányú, nemzeti államok veszik körül. A nemzetileg szervezett Kelet és Nyugat között csak oly magyar állam állhat meg, melynek alapját szintén a nemzeti eszme képezi. Ha már az osztrák viszonyok alakulása következtében Ausztriában nemzeti

eszméről, nemzeti alakulásról szó nem lehet, éppen a monarchia és a dinasztia imminens érdeke az, hogy a nemzeti magyar állam, melynek érdeke mindenütt párhuzamosan halad a monarchia érdekével, melynek magyar vagy magyarrá teendő polgárai sehol sem bírhatnak rokon elemekkel – s így nehézkedési pontjuk az ország határain kívül egy irányban sem lehet – tovább fejlődhessék és alakulhasson.

De ha a dinasztia érdeke, a monarchia érdeke, a magyar állam érdeke egységesen csak az lehet, hogy a magyar állam egységesen nemzeti legyen, ez adván meg a nagyhatalmi álláshoz szükséges erőt és tekintélyt: úgy a Német Birodalom érdeke is csak egy egységes erős, magyar nemzeti állam fejlődésének örömmel való szemlélése és elősegítése lehet. Tehát a hármas szövetség érdekeire való tekintettel, ha annak békés irányzatú, komoly és őszinte céljai vannak, a hivatalos Németország nem nézheti nyugodtan az újabb időben az eddigénél sokkal erősebben és határozottabb tervszerűséggel dolgozó pángermán mozgalmak megindulását Magyarországon. Nem lehet a hivatalos Németország érdekében megengedni, hogy illetéktelen tényezők akár az „Alldeutscher Verband” zászlója alatt, akár az erdélyi szászok siránkozó panaszai következtében gyöngítsék azon, Magyarországon csak egyedül helyes és jogosult politikát, mely az egységes nemzeti állam megalkotását tűzte ki célul; nem lehet a hivatalos Németországnak helyeselnie – de nem szabad a nem hivatalos, de pángermán ábrándok után futó német közvéleménynek sem elősegítenie – a magyarországi németek jogai védelmének ürügye alatt, azon irányzatot, mely minden okos magyar államférfit és az általános magyar nemzeti közérzületet át kell hogy hassa a nemzetiségekkel szemben akkor, midőn arra törekszik, hogy az egységes magyar nemzeti államot megalkossa és magyar, vagy magyarrá teendő állampolgárainak egységesítésével minden széthúzást és érdekeiknek, vagy aspirációiknak a magyar állam határain kívül való keresését megszüntesse.

A hármas szövetségnek nem egy poliglott Magyarország, hanem csak egy egységes magyar, nemzeti Magyarország lehet értékes: – és igaza volt egy nagy német államférfiúnak, aki midőn egy alkalommal beszélgettem vele az osztrák és a magyar viszonyokról, azt mondotta nekem:

„Szívesebben áldozom föl az úgysis naponta apadó erdélyi szászokat az egységes magyar nemzeti állam megalkotása érdekében, semmint hogy a szászokkal együtt a többi, kifelé gravitáló nemzetiségek jogos és jogtalan igényei kielégítésével az egységes magyar állam megalakulásának gát vettessék.”

Báró Bánffy Dezső

Az 1902. évi igazságügyi költségvetési és appropriációs¹ vita nemzetiségi vonatkozásai²

A

1902 ápr. 25

Szivák Imre beszéde és Plósz Sándor igazságügyminiszter válasza a délvidéki német sajtó nemzetiségi propagandája tárgyában az 1902. évi igazságügyi költségvetés tárgyalásakor³

... Engedje meg a t. ház, hogy a délvidéki nemzetiségi sajtóból, különösen annak német termékeiből néhány szemelvényt mutathassak fel arra nézve, hogy ez a sajtó mennyi cinizmus-sal, mennyi frivolitással, a valóságnak tudatos sárbatiprásával úz folytonosan gúnyt a mi leg-szentebb hazai és nemzeti érzelmeinkkel, és hogy ezt az ellenünk való működését folytatja a rendszeres szervezkedésig, sőt a hazaárulásig anélkül, hogy a magyar államhatalom megtorló ereje egyetlenegy esetben is nyilvánulna vele szemben.

Én megnéztem a statisztikát. Olyképp van bevezetve ezen évi jelentésbe, hogy határozottan konstatálni nem tudom, hogy az állam ellen elkövetett ezen politikai büntett kategóriáiban mennyi lett megtorlás tárgyává téve, és mennyi nem. Hanem ezen esetek, amelyeket be fogok mutatni, állíthatom, mind olyanok, amelyeknek egyike sem toroltatott meg. (*Halljuk! Halljuk!*)

Itt van mindjárt az első cikk. Ez Baross Gábort szlováknak nevezi azért, mert azt a bátorságot vette magának, hogy egy kiállítás alkalmával rendreutasította a rendőrségnek azt a tagját, aki őt németül üdvözölte. Ugyanez megtörtént különben a mostani földművelésügyi miniszter úrral is, aki, természetesen, szintén azonnal érvényt tudott szerezni a magyar államot megillető követelményeknek. (*Helyeslés.*)

Herczeg Ferencről csak azért, mert az „Ocskai brigadéros”-át írta, és ott ilyenek adott kifejezést: „Ne higgy bátyám a németnek, akármivel hitegetnek”, a következőleg írt (*olvassa*): Herczeg Ferenc ist nämlich ein gebürtiger Werschetzer und stammt, wie die meisten „geistigen Grössen” unseres geliebten Vaterlandes, von deutschen Eltern ab.” Tehát Herczeg, mint a szerintük gúnyosan „szeretett hazá”-nak nevezett ország legtöbb szellemi nagyságai, mind német földről származnak, és természetesen a legdurvább módon megtámadják őket, figyelmeztetik honfitársaikat, a mi németül beszélő polgártársainkat, hogy az ily cselekedetekkel, ha német szülők gyermekei a magyar literatúra szolgálatába állanak, azt követik el, amit németül úgy mondanak: „sich selbst Orfeigen geben”, hogy önmagát pofozza; ezek a német Volkstumra nézve elvesznek, és ez bizony nem egyéb, mint egy nagy patriotikus blamázs. Figyelmezteti a versecieket: „Wach’ auf und gedenke, dass du ein Deutscher bist. Ugyancsak megtámadja azt, hogy iskoláinkban, főként Budapesten, kötelezőleg behoztuk a magyar nyelvet. Ez neki fáj és azt mondja: „Auch die geistige Verkümmerng ist ein Opfer, das die Nicht-magyarren »auf den Altar des Wahren Patriotismus« darbringen sollen.”

¹ Értsd: felhatalmazási.

² Az 1902. évi igazságügyi költségvetési és felhatalmazási vitában először merül fel a magyarországi német nemzetiségi sajtó és szerkesztőinek éles bírálata, mely a későbbiekben a kormányzat egyik azévi legnagyobb arányú nemzetiségpolitikai akciójának kiindulópontja lesz. Ugyanakkor az igazságügyi költségvetési vitában felszólaló Veselovský Ferenc (*B*) szlovák nemzetiségi képviselő – a képviselőház többségének zajos közbeszólásai közepette – kéri az 1868. évi nemzetiségi törvényben biztosított közigazgatási, bíraskodási és törvény előtti nemzetiségi jogok érvényesítését. Az igazságügyi költségvetési vita feszült légköréből kiemelkedik Kristóffy József (*C*) fejlett politikai érzékről tanúskodó felszólalása a hazai nemzetiségi kérdések meg-értőbb kezelésének szükségességéről.

³ Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, VI. 75–78. és 90. l.

Azt mondja, mindenütt, ahol a magyarosítás tért foglalt, tudományban, művészetben, általában az életben, az visszaesést és hanyatlást von maga után a kultúrában és a szellemi fejlődés terén. Vajjon mikor fognak a munkálkodó és félrevezetett nép szemei kinyílni, hogy belássák, hogy a magyar sovinizmus igazgatói és kiabálói mily veszedelmeket idéznek elő?

Rákosi Viktor: Az ilyen embert a szegedi esküdtszék felmenti.

Szivák Imre: Azt mondja, hogy Magyarországon csak az számíthat elismerésre, aki nemzeti-ségét megtagadja, és a magyar sovinizmusnak rabszolgái közé szegődik, és azt mondja, szégyen, gyalázat a német fajra, hogy ily egykedvűséggel nézi ezt a rablást, mert hisz a néplélek kirablása az, amit a magyar politika követ.

Állíthatom általában, hogy nemzeti életünkben nincs egyetlen mozzanat, amelyet ezek az urak nem igyekeztek volna a legnagyobb gúnnyal, a legnagyobb megvetéssel honfitársaik előtt gyűlölet tárgyává tenni. Itt van pl. Budapest utcaneveinek megmagyarosítása, a régi német elnevezéseknek mellőzése. Itt van egy eset, ha nem csalódom, a mellettem ülő képviselő-társam kerületéből, amikor is a pizkei svábok templomában felváltva akarták behozni a magyar istentiszteletet. Ezt természetesen oly merényletnek tekintették, amely ellen a dél-vidéki német sajtó rögtön állást foglalt, és kifejtette, hogy igenis, tökéletesen érti, hogy az a nép, amely ez ellen tüntet, nem akarja belátni, „dass sie auch magyarisch fühlen müssen, wenn sie auf magyarischen Boden magyarisches Brot essen. Die kriegerischen alten Schwaben und Schwäbinnen in der Kirche zischen also die magyarische Litanei nieder, fingen laut an zu murren und schrien endlich gegen das Chor.” Majd azt mondja: „Empörend an diesen Vorfall ist nicht das Verhalten der geduldigen Schwaben; empörend ist, dass die Magyarisierungswuth unserer Magyaromänen nicht einmal an der Schwelle des Gotteshauses Halt macht.”

László Mihály: Ki a szerkesztője?

Szivák Imre: Ezek különböző lapok és röpiratok.

Pap Zoltán: Büntetlenül jelentek meg! Szidnák csak az osztrákokat, majd megindítanák a sajtópert.

Szivák Imre: Ha valamely közigazgatási hatóság akad, amely beavatkozik, eljárását „empörendnek”, felháborítónak mondják.

Rákosi Viktor: Az erdélyi szászok táplálják őket!

Szivák Imre: Akadt egy szolgabíró Sátoraljaújhelyen, aki Josephsdorfot meg akarta magyarosítani Józseffalvára. Természetesen ezt is rögtön észrevették, és elnevezték azokat, akik különben szerintük „anständig” emberek – a lap szerint „für verächtlich geltende nationale Renegatentum so überaus schön zu finden. Glückauf zum edlen Zuwachs, den das Deutsche Volk als schädlichen Krankheitskörper gern von sich abstösst.” Tehát azt mondja, hogy az a legmegvetendőbb renegátság, amelyet mint beteg testrészt dob el magától a németiség.

Megkezdték az izgatást a pozsonyi színház esetéből, főképpen a helynevek magyarosításáról szóló törvény végrehajtása alkalmából, és azt mondja az egyik cikkük, hogy hiszen Magyarországot Savojai Eugen és a bádeni herceg szabadították meg, és akkor telepítették oda a németeket, tehát mi joggal kívánhatjuk mi azt, hogy Fehértemplomnak és ne Weisskirchennek neveztessek. Engedelmet kérek, itt csak egy kis történelmi korrekciót mondok, hogy ti. lehet, hogy azokat a németeket a bádeni örgróf telepítette annak idején a Bánságba, de azt már történelmi szempontból reklamálom magunknak, hogy 1848–49-ben, midőn a Szerbiából és máshonnan összesereglett hordák ezeket a délvidéki németeket létükben támadták meg és a megsemmisülés veszélye előtt álltak, akkor nem a bádeni örgróf, sem Savojai Eugen, hanem Damjanich, Bem és Kiss Ernő honvédei innen Pest vidékéről mentették meg őket. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Azt mondja, hogy nyomorult stréberek és egoisták vannak itt Magyarországon nagyszámban a Délvidéken még a hivatali elem közt is, akik az ő látszólagos patriotizmusokat mutogatandó, beállnak a magyarosító és magyar nyelvterjesztő egyesületek tagjai közé.

Azt mondja egy másik cikkében: „Die Magyaren, welche den preussischen Siegen im Jahre 1867 den Ausgleich zu danken hatten”, azt mondja, hogy mi alkotmányunknak visszaszerzését a németeknek köszönhetjük, és azt mondja, hogy nemcsak a Vogézek felé tekint bánatosan Germánia, hanem itt is álmódzik a nagy német hegemoniáról.

Azt mondja, hogy a németiség telepítő és civilizáló hatását a magyar faj nem lesz képes pótolni, és ő úgy értesült, hogy felsőbb körökben is mutatkozik egy törekvés, hogy Szent István koronájának országaiból egy egységes „Magyarischen Nationalen Racenstaat zu bilden”. Itt üdvözli egyik képviselőtársunkat, Lutz Korodit, akinek választása ötletéből írta ezt a cikket, aki szerinte alkalmas lesz arra, mint a németiségnek egyik legrettenthetőbb előharcosa, hogy ezen törekvéssel szemben egy ellenmozgalmat fog szervezni. Ide tartozik, azt mondja, hogy a szász képviselők külön klubját megalapították, és hogy azok a magyar képviselőkkel nem érintkeznek. „Wir Deutsche fühlen, dass man uns im schönen Ungarlande schon den Hals umdreht, wir fühlen, dass es hier mit unserem Leben als Deutsche, wenn sich die Verhältnisse nicht anders gestalten, bald zu Ende geht.”

Azt mondja továbbá, hogy már az ő egészséges vérük végleg meg van mérgezve a magyarosítási törekvések által: „erstanden uns Männer voll Muth und Überzeugung, welche sich trotz Hölle, Tod und Teufel bestreben, das irregleitete Volk zur Treue an sich selbst zurückzurufen, es aus der nationalen Betäubung aufzurütteln. Aber noch laufen viele den falschen Leithämmeln nach und wollen viele nicht begreifen, dass man unser Volksthum auf die Schlachtbank führt. O Volk! Wo bleibt deine Erkenntniss? Fühlst Du nicht den unschätzbaren Werth dessen, ein Glied der vollendetsten Nation der Erde zu sein? Ist dir schon Alles feil?” Azt mondja: Nem érzi a német faj, hogy ő a világ legtökéletesebb népéhez tartozik, és mégis ezeket a magyarosítási törekvéseket annyi indifferenciával veszi? És akkor megalkották a szász sajtóban a szerves összeköttetést, továbbá a német ajkú felsőbb iskolák hallgatóival, ide érte az ausztriai felső iskolákba járó német fiúkat is, az állandó kapcsolatot. És akkor azt mondják: Most már nem lehet többé ezt a német mozgalmat ignorálni. Méltóztassék figyelni, hogy hol keresik őket a megoldást. Ők azt mondják: mi tartozunk Ausztriához, annak kiegészítő része vagyunk, Ausztria pedig tartozik a nagy német birodalomhoz: „Ein wie fester Kitt des Bündnisses die historische Tradition der Zugehörigkeit Österreichs zum Deutschen Reiche ist und wie tief diese Tradition selbst in den eingewanderten ungarländischen Deutschen wurzelt.”

Az a nagy ragaszkodás, mely Ausztriában a nagy Német Birodalom iránt mutatkozik, ez gyökerezik Magyarországon a délvidéki németek lelkeiben.

Nessi Pál: Miért nem vándorolnak ki? Megszabadulnánk tőlük.

Szivák Imre: Azt mondja: „Kann der Staat es uns gegenüber verantworten, wenn er unseren Kindern ihre deutsche Sprache und damit den Zusammenhang mit einer 81 Millionen-Nation raubt?”

Ezt megint az óvodai törvényünk alkalmából mondja, hogy mikor a magyar állam ezeket az óvodákat létesíti, megfosztja őket a hozzátartozóság kapcsától, amely őket 81 milliós nemzettel egybefűzi és jogait elrabolja. „Wenn er unsere deutschen Kinder verdummt und nicht in ihrer Muttersprache unterrichten lässt.” Ez valótlanság is, hanem azt mondja, hogy ahol kötelezővé tétetett a magyar nyelv, ott az állam elbutítja a gyermekeket.

Pap Zoltán: Hol az ügyész?

Szivák Imre: Ezek az urak gyakorlatilag is formulázzák a követeléseiket. Méltóztassék figyelembe venni a következő kifejezést: „Das lose Band, welches zwischen den Bürgern unseres Glücklichen Staates noch besteht, zu festigen, zum glühenden Verlangen werden muss, solcher Staatsbänder um jeden Preis los zu werden und sie werden in Zukunft unsere Deutschvölkischen nicht verdammen.”

Nem fogják őket elítélni, mert ők attól az állami kötelektől, mely ma őket nemzetiségüktől rabolja meg, „um jeden Preis” mindenáron akarnak megszabadulni.

László Mihály: Posenben mind felakasztották volna őket!

Krasznay Ferenc: Magyarországi Wolfok!...

Kimutatja, hogy az idézett helyek a Btk 171., 172. és 173. §-a értelmében kimerítik az „izgatás” tény-álladékát. Véleménye szerint a német nemzetiségi sajtó idézett cikkei a magyar állam alapját, a nemzetiségi békét és szolidaritást ássák alá. Önvédelmünk megköveteli, hogy az ilyen célzatú támadásokat megtoroljuk.

... Nem tudom, nem volna-e szükség olyan intézkedésekre, hogy a világ csúfjára az ilyen lázító és önérzetünket mélyen sértő nyomtatványokat legalább ne a magyar királyi és állami intézetek továbbítsák. Ezeket pedig ma türelmesen szállítja el a posta az ország minden részére. Lehetünk mi türelmesek, önfeláldozók, lemondók, de legalább állami intézményeink ne álljanak egyszerűen a nemzetellenes üzemek szolgálatára. (*Tetszés és helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

És most röviden befejezem beszédemet. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nessi Pál: Csak sok ilyen beszédet hallanánk a másik oldalról!

Szivák Imre: Láttam sokszor azt, hogy azok ellen, akik maguk, családjuk, éhező gyermekeik részére egy darab kenyeret ellopnak, mozgósítatik az államhatalom egész apparátusa. De kérdem, a magyar állam fenségének megtorló erejét mikor éreztetik ezekkel a királyi ügyész és a közbíró, akik átalusznak egész korszakokat, és türelemmel, nyugalommal, közönnyel nézik azt, hogy a lelkek megmérgezése rendszeresen folytattassék. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

László Mihály: A közigazgatás hogyan tűrheti az ilyen csavargókat?

Molnár Jenő: Ha valaki egy kétkrajcáros bicskát ellop egy zárt helyről, akkor azt üldözi az ügyészség!

Szivák Imre: T. ház! Meggyőződésemm az, hogy igazságügyi kormányunk sokkal hazafiasabb, sokkal nemzetiebb, hazafisága és ezen célok iránti érzéke sokkal magasabban áll, semhogy részemről még csak egy figyelmeztető szóra is rászorulna. De állítom azt, hogy az igazságügyi kormányzatnak, tehát a magasabb értelemben vett államrendészetnek bírósági közegei sokszor önfeledten nézik az ilyen üzemeket. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Azt tehát igenis szükségesnek tartom, hogy az igazságügyminiszter úr hivatalból is tegye kötelességükké ezeknek az állami közegeknek azt a Wacht an der Donau-t, azt a mi magyar törvényeink fölött való örökösödést, amelyet eddig mi társadalmi vagy politikai úton gyakoroltunk és gyakorolni fogunk ezután is, de arra nekünk hatalmunk nincs, hogy a megtorló törvényeknek is érvényt szerezzünk. Én pedig ezeknek a törvényeknek érvényt akarok szerezni, mert azt látom, hogy az államkötelékünk és nemzetiségeink közötti béke egy rendszeres, kíméletlen, hazafiatlan izgatással a legvégső veszély elébe vitetik olyan fajokkal szemben, akikkel különben eddig a legjobb békekességben és egyetértésben éltünk. (*Élénk tetszés és helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Itt én visszaesést, itt én mulasztást láttam, és ezért bocsánatot kérek, hogy a vitának ilyen előrehaladott stádiumában is kénytelen voltam a t. házat ezzel fárasztani.

Különben a költségvetést elfogadom. (*Zajos helyeslés és éljenzés a jobboldalon. A szónokot számosan üdvözlik.*)

*Plósz Sándor igazságügyminiszter*⁴: ... Felhozta azután még Szivák képviselő úr a délvidéki német nemzetiségi sajtóban elkövetett izgatásoknak egész sorát. Hát első hallásra azt mondhatom, hogy azok között, amiket a képviselő úr szíves volt felolvasni, több olyan cikk van, amely kilátással nem üldözhető sajtó útján. Azt pedig, hogy kilátás nélkül, eredményre való kilátás nélkül üldözzük a sajtót, én nem tartom helyesnek nemcsak igazságügyi, hanem politikai szempontokból sem. (*Úgy van! Helyeslés a jobboldalon.*) Mert nem helyes, hogy a bíróság ilyenkor kimondja, hogy ezt szabad tenni. Azt mondja többek között a képviselő úr – ez képezi beszédének súlypontját –, hogy az ügyészség és én ennél az egész dolognál aludtunk.

Pedig bizony történt valami, mert pl. a „Nagykikindaer Zeitung” szerkesztője, dr. Korn Artúr ellen volt esküdtszéki tárgyalás folyó évi februárban, és az esküdtszék, a szegedi sajtó-

⁴ Képv. Napló, VI, 1901–1906, 90. 1.

bíróság felmentette. Az ügyészség semmisítő panasszal is élt. Ugyanezen lap ellen még két cikkből kifolyólag folyik sajtóeljárás. Ugyancsak eljárás folyik a „Deutsches Tagblatt für Ungarn” temesvári lap ellen. Tehát megtörtént, az, aminek meg nem történését panaszolni méltóztatott. Jó lett volna, ha engem először ebben megkérdezni méltóztatott volna...

B

1902 ápr. 6

*Veszelovský Ferenc szlovák nemzetiségi képviselő beszéde, Krasznay Ferenc felszólalása és Veszelovský Ferenc viszontválasza a nemzetiségek nyelvének törvénykezési használata tárgyában az 1902. évi igazságügyi költségvetés vitájában*¹

Veszelovszky Ferenc: Tudvalevő dolog, hogy a törvényhatóságok bírászkodásának idejében az igazságszolgáltatás nem magyar ajkú hazai nyelveken is eszközöltetett, és ezen állapot a nemzetiségi törvényben, az 1868: XLIV. t. c. §-aiban is fenntartott. De ha ez nem is lett volna így, amint volt, maga az igazság kiszolgáltatásának nagy érdeke, a jelenkornak szabadsági és jogegyenlőségi irányzata és elve, nemkülönben a bírászkodásnak, a törvénykezésnek kulturai, közművelődési hivatása is a nép nyelvének használatát feltétlenül megkövetelik. Ezeken kívül azonban t. képviselőház, viszonyainkat, helyzetünket tekintve, egy igen fontos momentum tekintetbe veendő, és ez az, hogy hazánk szomszédos népeinél ez igazságszolgáltatás azon népek nyelvén eszközöltetik, és hogy a mi népeink ezt igen jól tudják, Morva-, Cseh-, Szilézországokban három nyelven történik az igazságszolgáltatás, Galíciában, Bukovinában három nyelven.

Nagy Mihály: Azt a békességet akarják itt is? (*Nagy zaj.*)

Veszelovszky Ferenc: Stájerországban, Karintiában három nyelven, Horvátországban, Dalmátországban (*Nagy zaj. Elnök csenget*), Szlavóniában szintén.

Nessi Pál: Ideális állapotok lehetnek ott! (*Zaj.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Veszelovszky Ferenc: Ezen kérdés elbírálásánál azonkívül még azon nagy garancia sem mellőzhető, sem hagyható figyelmen kívül, melynél fogva a perlekedő fél a perét, ha az az ő nyelvén vitetik, maga is átolvashatja, vagyoni szabadság és más tekintetben a tökéletes biztonságot megszerzi, mégpedig úgy ügyvédjével, mint a bírósággal szemben.

Az igazság kiszolgáltatásának az olcsósága, a közvetlensége, a szóbelisége a nép nyelvének használatát okvetlenül megkívánja, feltételezi.

T. képviselőház! Én ezen nézeteimet, én ezen kívánalmaimat a haza iránti szeretetből felhozta és azokat nemcsak az igen tisztelt igazságügyminiszter úrnak, hanem az egész háznak és összes pártjainknak a figyelmébe ajánlom. A magyarság ezáltal nemcsak hogy semmit sem veszít, hanem ellenkezőleg, igen sokat nyer, mert csak ezáltal fogja érvényre juttatni a szabadságot, a jogegyenlőséget és a testvériséget. A XX. évszázad kezdetén ugyanis a népek életében egy sajátságos hullámzást látunk, amely hullámzásnál a hullám teteje, a hullám hegye felé olyan nézetek, olyan jelszavak, olyan elvek iparkodnak tódulni és haladni, melyek az emberiség közszabadságának és a kis népek létezésének nem igen kedveznek: a népek közötti darwinizmus, amely szerint a nagyobb, erősebb nép a kisebb, gyengébb népet felszívni, felfalni, tönkretenni iparkodik; másodsor az állami mindenhatóság, az omnipotencia, amelynél az egyes emberek érdeke, léte mit sem jelentene, hanem a közérdek miatt bármikor feláldozandó lenne, elmerülne; a túlzott nacionalizmus, amely a népek között gyűlöletet teremt, és azokban állatias ösztönöket ébreszt; a vallási és osztályi türelmetlenség, amely a vallást, az egyházat és az osz-

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, VI. 103. és 113–116. l.

tályokat saját érdekében hatalmi eszközül felhasználni iparkodik. Ezen hullám völgyében, tövében a szabadságot, egyenlőséget és a testvériséget majdnem elmerülve látjuk. Ha a hullám hegye, teteje felé tódulni iparkodó jelszavak hosszabb időn át érvényben maradnak, akkor a kisebb népeknek, amelyek közé a 20 millió aluli népeket is bátran számíthatjuk, el kell satnyulniok, tönkre kell menniök. Minthogy Magyarország a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget meg nem tagadhatja, minthogy továbbá a keleti népeket éppen ezen szent fogalmak alapján van hivatva maga körül tömöríteni, azért voltam bátor szóba hozni ez alkalommal a nyelvi szabadság kérdését. Ámbár az igazságszolgáltatás terén tanúsított haladás kétségen kívüli, ami körül az igen t. igazságügyminiszter úrnak elhervadhatatlan érdemei vannak, ámbár bírósági szervezetünk nagyjában bevált, és bíráink, valamint a kezelőszemélyzet a fizetés emelését már azért is megérdemlik, mert munkájukkal az államnak sokkal többet szereznek, mint amennyit az egész igazságügyi előirányzat kitesz, mindamelllett én a költségelőirányzatot ellenzéki álláspontomnál fogva, de azért sem fogadhatom el, mert a bíraskodásból, a törvénykezésből az én tót népem nyelve ki van zárva.

Krasznay Ferenc: T. képviselőház! *(Halljuk!)* A parlamenti illendőséggel megegyezőnek tartom azt, hogy szíves elnézését kérjem a Háznak, hogy a vita ilyen előrehaladott stádiumában szót kérek. Szándékomban is volt elállani a szótól, de egy képviselőtársam, Veszeloovszky képviselő úr felszólalása arra késztet, sőt többet mondok, kötelességemmé teszi *(Igaz! Úgy van!)* ezzel a párttal szemben, amely a nemzetiségi törekvésekkel szemben oly sokszor és oly erélyesen foglalt állást *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon)*, hogy azokra a követelményekre, amelyeket ő a nemzetiségek javára igazságügyi szempontból kifejtett, röviden megadjam az – előre mondhatom, elfogulatlan, igazságos – választ. *(Halljuk! Halljuk!)*

Elfogulatlanak és igazságosnak kell lennem, t. Ház, mert hiszen a nemzetiségek lapjaikban és egyéb orgánumaikban nyíltan azt a vádat emelték a függetlenségi párttal szemben, hogy a nemzetiségi képviselőknek egy-egy felszólalásakor nekünk csak egy fegyverünk volt, és ez a lehurrogás.

Vészi József: Rá is szolgáltak!

Krasznay Ferenc: Én nem ezen a téren fogok mozogni, hanem, mert jogász vagyok, egyszerűen a törvénykönyvből fogom kimutatni, hogy az, amit a nemzetiségi képviselő urak követelnek, illetőleg, amit Veszeloovszky képviselő úr követel, hogy ti. a törvénykezés nyelve – magáé a törvénykezésé – nemzetiségek szerint alakuljon, de lege lata egyszerűen törvénytelen követelés *(Igaz! Úgy van!)*, s hogy de lege ferenda egyszerűen lehetetlen kívánság. *(Halljuk!)*

T. képviselőház! A törvénykezés nyelvéről alapvetően az 1844: II. tc. rendelkezik. Ennek a törvénynek 6. §-a azt mondja, hogy a királyi udvari főtörvényszék nyelve az ország határain belül indított minden perekre nézve, következképp a szentszékek nyelve is a magyar lévén, az ítélőszékeknek hivatalos minden egyéb dolgai is – tehát megkeresések is – magyar nyelven folytatandók.

Annyira alapvető ez a törvény, t. képviselőház, hogy a későbbi igazságügyi nagy szervezeti törvényhozás, az 1869-i, feleslegesnek is találta azt, hogy újonnan kimondja, hogy a törvénykezés nyelve Magyarországon egyedül és kizárólag a magyar. Az 1869: IV. tc. egyszerűen mellőzi ezt a kérdést, mert hiszen, amint említettem, már szabályozva volt *(Úgy van!)*

De lehetne talán a nemzetiségi uraknak egy másik erősségük: hivatkozhatnának talán a nemzetiségi törvényre, az 1868: XLIV. tc.-re. Eszerint meg hogyan áll a dolog? Igaz, hogy a bírói hatalom gyakorlásáról szóló, ismeretes 1869-iki törvény 4. §-a azt mondja – hogy rövid legyek, éppen csak a végét idézem –, hogy az 1868: XLIV. tc. 27. §-ának határozmányaihoz képest az illető törvényszéki kerületben – ti. nemzetiségi kerületekben – lakó különböző nemzetiségű egyénekre való méltányos tekintettel történjenek a kinevezések. Mit jelent ez, t. képviselőház? Semmi egyebet, t. képviselőház, mint azt, hogy a nemzetiségekhez tartozó egyéneket is nevezzenek ki bíránakul *(Igaz! Úgy van!)*, vagyis a 68-iki törvényhozás magas, fennkölt

gondolkozásának megfelelően a nemzetiséget a törvény nem tartja akadálynak arra, hogy valaki a bírói funkciót ellássa.

Az a 27. szakasza az 1868: XLIV. törvénynek, amelyre itt hivatkozás történik, azt mondja, hogy a hivatalok betöltésénél a jövőre is egyedül a személyes képesség lesz irányadó; ennél fogva az államkormány gondoskodni fog arról, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra, különösen a főispánokra más, különböző nemzetiségekből származó, a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas és másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak. Mi ez? Semmi egyéb, mint az, hogy a magyar törvényhozás meg akarta adni a lehetőséget arra, hogy a bíró a néppel esetleg annak nyelvén is érintkezzen. Tudjuk, hogy Magyarországon a bírák nemcsak hogy nem türelmetlenek, de sőt nagyon is türelmesek. A bírák Magyarországon, ha például német tanúról van szó, mindig tudnak németül, és ugyanezt tapasztaljuk a nemzetiségi vidéken. Így áll ez a dolog de lege lata, vagyis úgy, hogy a törvénykezés nyelvétül mást, mint a magyart, használni nem szabad. Azt hiszem tehát, a t. nemzetiségi képviselők nem mondhatják rám azt, hogy elfogult voltam, és nem mondhatják, hogy talán lovagiatlanul olcsóbb babérokra pályáztam, amikor itt a csekély számban reprezentált nemzetiségi törekvéseket kritika alá vettem. De, amint t. képviselőtársaim, alaptalan volt az önök követelése de lege lata, éppen olyan lehetetlen az de lege ferenda. Lehetetlen igen egyszerű okból. Engedjék meg, hogy ha csak egy mondattal is, de kifejezzem, hogyan gondolkozom a nemzetiségi kérdéstről. (*Halljuk! Halljuk!*) Közép-Európa mindazon hatalmas kultúrállamaiban, amelyek csakugyan kiépítették azt az egységes nemzeti államot, amely nálunk ma még csak a frázisok korát éli, egy elvet látunk megvalósulva, és ez az elv: *volenti non fit injuria*. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Akinek ott tetszik maradni abban az országban, aki annak az országnak jogvédelmét, előnyeit élvezni tudja, az kell hogy annak az országnak a kultúráját is magáévá tegye. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Azért én azt a teóriát, melyet önök úgy formulálnak, hogy „mi megmaradunk és nem bolygatjuk az egységes nemzeti államot, de akarjuk a magunk kulturális önállóságát”, csak bizonyos határig engedem és ismerem el jogosultnak, addig ti., amíg abban az igazi jogosult nemzeti törekvésben, annak a nemzetnek a törekvésében, amellyel rivalizálni önök nem tudtak, mert önálló államot nem tudtak megalkotni, nem akadályozzák a nemzeti állam megvalósítását és kiépítését. Mert ez igenis egyszerű előmérkőzés. Ha a magyarság képes volt a magyar államot megalkotni összes attribútumaival, akkor mindazok a gyengébbek vonják le a konzekvenciákat. (*Zajos helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Olay Lajos: Akinek nem tetszik, menjen!

Korodi Lajos: Mennek is!

Olay Lajos: Csak menjenek! Útlevelet, sőt pénzt is adunk!

Krasznay Ferenc: T. ház! Ismétlem, távol áll tőlem az a szándék, hogy a szenvedélyekre appelláljak. Én ilyen kényes és az egész magyar nemzet jövőjére fontos – mert a magyar nemzet jövőjére mélyebbreható, mint az önök nemzetiségének a jövőjére – kérdésben, egy oly mélyreható kérdésben, nem szeretném, ha agyamat elfutná a vér, és nem szeretném, ha a szenvedély diktálna, de mondom, egy egyszerű aritmetika, egy egyszerű dinamikai törvény segítségével be kell önöknek látniok, hogy önök velünk ebben a kérdésben nem konkurrálnak. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ha az önök elődjei annak idején nem látták jónak csatlakozni nyíltan és államilag is azokhoz a nagy kultúrnemzetekhez, amelyekhez nemzetiségük csatolta, akkor önöknek be kell látniok, hogy ha a mi kultúrnemzetünk jogvédelmét és egyéb szolgáltatásait élvezik, akkor visszakiabálniok a múltat már nem szabad. (*Élénk helyeslés és tetszés a szélsőbaloldalon.*) T. képviselőtársam, én, mondom, jogilag is megindokoltam álláspontomat: „*Volenti non fit injuria*”. Akinek itt tetszett maradni, ebben a hazában, annak tessék alkalmazkodni jogrendünkhöz. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Ennél fogva én azt az álláspontot foglalom el, t. ház, hogy minden olyan nemzetiségi törekvés, amely túlmegy az eddigi törvény határain, egyenesen támadás a magyar nemzeti állam ellen. (*Általános, élénk helyeslés.*)

Az 1868-i törvény a humanizmusnak, a türelmességnek, hogy ne mondjam: a gyengeségnek máris olyan magas fokát mutatta (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), hogy ezen túlmenni út volna az öngyilkosság felé. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Amidőn tehát t. ház, ezt az incidentaliter, pusztán a törvénykezés keretében felmerült nemzetiségi óhajt ezen párt részéről a leghiggadtabban és a legöntudatosabb eréllyel visszautasítom (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon*), engedje meg a t. ház, hogy beszédem további részéről egyszerűen lemondjak...

Elnök: Veszeloovszky képviselő úr személyes kérdésben kér szót.

Veszeloovszky Ferenc: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Az előttem szólott t. képviselő úr engem tudatlansággal vádolt azért (*Mozgolódás a szélsőbaloldalon.*), mert nemzetiségem és Magyarország többi nemzetiségei érdekében nyelvünk használatát állítólag törvény ellenére kértem.

Krasznay Ferenc: Ha tótul óhajt törvénykezni, akkor igen!

Veszeloovszky Ferenc: Én mindenekelőtt az általa idézett 1844-i törvénycikkelyre vonatkozólag azt felelem, hogy az az 1868: XLIV. t.cikkely által érvényétől meg lett fosztva (*Élénk ellenmondás és zaj a szélsőbaloldalon*), mert a nemzetiségi törvény végső szakaszában az mondatik, hogy a nemzetiségi törvénnyel ellenkező összes törvények eltöröltetnek. T. ház, minden törvény szükség, okosság és célszerűség okából hozatik, és minden törvény bármikor megváltoztatható, úgy, amint meg lett hozva. Azért én nem találom helyesnek az előttem szólott képviselő úrnak azon nézetét, amelyben Magyarország népei többségének a szemébe mondta (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon; zajos felkiáltások: Hol az a többség! Micsoda többség?!*), hogy a hazában nem lehet nemzetiségi kérdéstről szó. (*Zajos ellenmondások és felkiáltások a ház minden oldalán.*)

Olay Lajos: Hazaárulás! Ilyent a magyar parlamentben nem lehet mondani! Ez hazaárulás! (*Rendre! Rendre! Nagy zaj!*)

Elnök: Csendet kérek, t. képviselőház! Nem voltam képes megérteni, hogy a szónok úr mit mondott. (*Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hazaárulás!*) Rögtön meg fogom a gyorsírói jegyzeteket tekinteni, és amennyiben szükséges, az intézkedést meg fogom tenni. (*Élénk helyeslés.*)

Olay Lajos: Hova jutunk, ha ezt eltűrjük! Hiszen máshol kidobnák! A magyar parlamentben ilyent mer mondani! Gyalázat! Szégyen! Minek jön ide? Menjen Csehországba! (Nagy zaj.)

Elnök: Kérem Olay képviselő urat, legyen csendben.

Veszeloovszky Ferenc: Magyarország parlamentje...

Olay Lajos: Nem, a magyar nemzet parlamentje! Menjen az úr Csehországba! Gyalázat!

Bakonyi Samu: Inzultál bennünket. (*Folyton tartó nagy zaj.*) Azt mondja, hogy nem magyar parlament ez, csak Magyarország parlamentje!

Elnök: Csendet kérek, t. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) A gyorsírói jegyzetkből, melyeket felolvastattam magamnak, a mondottakat nem vagyok képes megérteni; ennek következtében kérem a szónok urat, méltóztassék ismételni, amit előbb mondott. (*Helyeslés.*)

Olay Lajos: Halljuk! Majd visszaszívja!

Veszeloovszky Ferenc: Az előttem szólott t. képviselőtársam azt mondta, hogy de lege ferenda itt ezen kérdésben többé szólni sem lehet. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem igaz! Nem úgy mondta! Nem erről van szó! Zaj.*)

Vészi: Nem erről van szó!

Elnök: Kérem, méltóztassék csendesen lenni, különben nem értem meg a szót.

Veszeloovszky Ferenc: Én csak erre nézve minden személyes vagy nemzetiségi, vagy akár milyen más inveció nélkül azt mondtam, hogy igenis minden törvény, amely itt hozatik, megváltoztatható. (*Zajos felkiáltások: Nem igaz, nem azt mondta! Folyton tartó, nagy zaj.*)

Olay Lajos: Azt mondta, hogy többségben vannak a nemzetiségiek... (Nagy zaj.)

Veszeloovszky Ferenc: Bocsánatot kérek, ez igen kényes kérdés. (*Zajos ellenmondások.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek, igen t. képviselő urak. Nem értem a szónokot. (*Felkiáltások balfelől: Nem meri újra elmondani!*)

Bakonyi Samu: Kérjen bocsánatot, nem mondott igazat! (*Zajos felkiáltások balfelől: azt mondta, hogy ez nem magyar parlament! Zaj.*)

Elnök: Kérek csendet egy pillanatra. Kérem, mondotta-e a képviselő úr előbb, hogy ez nem magyar parlament, hogy itt (*Zaj*) a nemzetiségiiek többen vannak, és hogy a magyar nép többségét – a nemzetiségeket – ki akarja Krasznay Magyarországról utasítani? (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Igenis mondotta! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) Mondotta-e a képviselő úr ezt igen vagy nem?

Veszelszky Ferenc: Meglehet, hogy mondtam! (*Nagy zaj.*)

Bakonyi Samu: Gyáva ember! Ezt mondta, és nem meri megmondani! (*Folyton tartó nagy zaj.*)

Elnök: Miután a képviselő úr nem vonja kétségbe azt, hogy ezt elmondhatta, rendreutasítom. (*Általános helyeslés.*)

Veszelszky Ferenc: Elöttem szóló t. képviselőtársam azt mondta, hogy nagy államok törvényhozásából és életéből vonjunk tanúságot. Erre nézve én azon nézetben vagyok, hogy mi csak a mi viszonyainkból és csak a mi körülményeinkből vonhatunk le tanúságot, és nekünk nem kell Franciaország, nem kell Németország, Angol- vagy Oroszország példái után indulnunk. Magyarország a szabadságnak, a jogegyenlőségnek, a testvériségnek hazája. (*Zaj*)

Nessi Pál: Visszaélnék velem!

Vészi József: Amellyel önök visszaélnék! (*Úgy van! A szélsőbaloldalon.*)

Lengyel Zoltán: Júdásbeszéd!

Veszelszky Ferenc: Dehogy júdásbeszéd!

Olay Lajos: De még mennyire Júdás!

Veszelszky Ferenc: Az igen t. képviselőtársam azt is felhossa, hogy itt, a hazában csak a „Volenti non fit injuria” elvénél fogva maradhatunk.

Én azt gondolom, hogy se nem okos, se nem célszerű a magyar honból valakit kiutasítani; (*Zajos ellenmondások a jobb- és a baloldalon*), hiszen a népek már úgymint futnak, Magyarországból (*Zaj*) és pedig nemcsak a szlávok. (*Zaj a jobb- és a baloldalon.*)

Nagy Mihály: Menjen elől! Szerencsés utat kívánunk!

Bakonyi Samu: Csak az árulók menjenek!

Elnök: Csendet kérek!

Veszelszky Ferenc: Erre nézve én bátor leszek csak azon tényt felhozni, miszerint mi itt ősnép vagyunk. (*Mozgás a jobb- és a szélsőbaloldalon. Derűtség.*) Mi a magyarsággal együtt alapítottuk ezt a hazát, mi a magyarsággal együtt ezt a hazát fenntartjuk.

Olay Lajos: A szegény nép igen! De önök lázítók és izgatók. Önök menjenek! (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Elnök: Csendet kérek képviselő urak!

Veszelszky Ferenc: Ami a kultúra kérdését illeti, bátor leszek e tekintetben nézeteimet kifejteni. (*Felkiáltások a jobb- és a baloldalon: Az nem személyes kérdés!*)

Hiszen a kultúra tekintetében lettem megtámadva.

Én azt gondolom, hogy a mai időben kultúra tekintetében Európában jelentékeny, lényeges különbség a kultúrák között nincsen. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Dehogy nincs! Ez nem személyes kérdés.*)

Elnök: Kérem a képviselő urat, méltóztassék a személyes kérdés keretében maradni, és ne méltóztassék általános kérdések fejtegetésébe bocsátkozni. (*Élénk helyeslés.*)

Vészi József: Tartsa meg a kultúrfilozófiáját magának! (*Helyeslés.*)

Veszelszky Ferenc: Én azon elvnek barátja vagyok, miszerint minden törvény megtartandó, még az a törvény is, amely az illetőre, vagy bizonyos körökre kellemetlen, talán meg nem felelő, talán keserű.

Azáltal, hogy én a magyar parlamentben nyíltan az én gondolataimnak kifejezést adok – gondolom – senki ellen sem vétettem, legkevésbé pedig a parlamentárizmus ellen.

Bakonyi Samu: Nem is mondta azt senki! Személyében nem is támadott meg senkit!

Nessi Pál: Csak nemzetellenes! (*Felkiáltások: Üljön le!*)

Elnök: Befejezte Veszeloovszky képviselő úr beszédét?

Veszeloovszky Ferenc: Igen.

C

1902 máj. 12–13

*Kristóffy József és Krasznay Ferenc vitája a nemzetiségi kérdés jelentőségéről és az imperialista törekvések veszedelmeiről az 1902. évi felhatalmazási vitában*¹

Kristóffy József: Ily körülmények között nem lehet csodálni, ha a költségvetési vita medrében ellenzéki részről majdnem az a párt² szántotta a legmélyebb barázdát, amely bár a legkisebb számban és a legcsekélyebb rokonszenv mellett vonult a törvényhozás csarnokaiba, de mert egy mélyreható kérdésben, a nemzetiségi kérdésben és annak összes vonatkozásaiban ezúttal először lépett nyílt sisakkal a küzdő porondra; másrészt pedig, mert azok részéről is hallottunk nyilatkozatokat és azoknak álláspontját ismertük meg, akiket e kérdés nemcsak politikai, hanem az érzelmek belső világa, a kedély szempontjából is legközelebről érdekel: önként következik, t. ház, hogy a kérdés nagy fontossága mellett ezen körülmények közrehatása teljesen elegendő volt arra nézve, hogy a nemzetiségi kérdés tárgyalása a lefolyt költségvetési vitának egyik legkiemelkedőbb mozzanata legyen. És midőn én arra vállalkozom, t. képviselőház, hogy a költségvetési vita idevágó tárgyalásainak eredményeit szintén kiháromozzam, elsősorban is azt az igazságot kívánom konstatálni, hogy azok az aggodalmak, amelyek némely részről a nemzetiségi képviselők bejövételéhez fűződtek, a következmények által igazolva éppenséggel nem lettek; sőt ellenkezőleg, azon körülménynél fogva, hogy a tiszta és szabad választások folytán az ország tanácsában ők is helyet foglaltak, s ezáltal az eszmék kicserélésére és az ellentétek közelebb hozására alkalmat nyújtottak, nézetem szerint, velünk együtt kétségtelenül közreműködtek azon egyedül helyes cél elérésére, hogy ez a kényes kérdés a maga egészében ott tárgyalassék, ahova az egyedül tartozik, a parlamentben, melynek leghevesebb vitái bizonyára közelebb hoznak egymáshoz bennünket, mint a hallgatás, amely nemcsak hogy a kölcsönös bizalmatlanságot növeli, hanem még a lehetőségét is kizárja annak, hogy az egymást megértés útjait előkészíteni és kijelölni lehessen (*Úgy van! Úgy van! a jobb oldalon.*)

Olay Lajos: Hiszen ellene volt! Hát ne beszélj ilyeneket!

Elnök: Ilyen aposztrofálása egy képviselőnek nem való a parlamentbe!

Kristóffy József: Elismerem én azt, hogy minden olyan kérdés tárgyalásánál, és ilyen a nemzetiségi kérdés is, amely a polgárok kedélyére mély hatást képes gyakorolni, óvatossággal kell eljárunk. De ez a tekintet még nem ment fel bennünket, ezen kérdések tárgyalásától; sőt ellenkezőleg, ha van valami veszély, ami a nemzetiségi kérdésből hazánkra háramolhatik, ez nem a vitában rejlik, mely felette támad, hanem azon mély ellentétekben, amelyek e kérdésre nézve a polgárok érzéseiben és meggyőződésében léteznek; és ezeket az ellentéteket nem fogjuk kiirhatni azáltal, ha a diszkussziót kikerülve, az ellentéteket úgy magunk, mint mások előtt eltakarjuk.

Nem osztom tehát azt a nézetet, amely a nemzetiségi kérdésben mindenütt és mindenben csak veszélyt lát olyannyira, hogy komoly politikusok ezen kérdésnek még diszkussziójától is – mint a lefolyt vitában is tapasztaltuk – a tárgyalás hevében oly ingerült állapotba

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906 VII. 10–12., 14. és 28–30. l.

² Értsd: a nemzetiségi képviselők pártja.

jutnak, amely mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy a diszkusszió a kedélyek kölcsönös megnyugtatóására és a létező ellentétek kívánatos kiegyenlítésére vezessen. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon*)

Krasznay Ferenc: De ez a beszéd sem alkalmas rá, amely így támadja a pártokat! (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Kristóffy József: Én tehát olyan veszélyt, hogy egyik végletből a másikba essünk, ebben a kérdésben nem látok; sőt úgy vagyok meggyőződve, hogy amint nagy hiba volna bárkinek érzékenységét sérteni és ezáltal a fennforgó súrlódásokat engesztelhetetlen gyűlöletté fokozni, éppoly nagy hiba volna, talán még nagyobb, kitérni a kimerítő diszkusszió elől, amelynek férfias őszintesége, komolysága és higgadt tárgyilagossága, nézetem szerint, egyetlen óvszere annak, hogy az egyenetlenségnek ezen kérdésben kétségtelenül elhintett magja mélyebb gyökeket ne verjen. Jól tudom én azt, hogy aki a nemzetiségi kérdéstről beszél, könnyen félreértésnek teszi ki magát; mert hiszen a legkisebb melegség vagy rokonszenv, amelyet a nemzetiségek iránt elárul, képes azon gyanút kelteni, hogy itt az ország legbecesebb javainak eljátszásáról van szó, különösen azok előtt, kik a hazafiságot jól kamatozó politikai tőkének tekintik. De mindezek a nehézségek csak az egyes embert érhetik; a közügy csak nyerni fog azáltal, ha oly nehéz kérdéssel is, mint a nemzetiségi kérdés, bátran szembeszállunk, s komoly diszkussziók által tapossuk ki azon utakat, melyek ezen kérdésnek végleges és megnyugtató elintézéséhez vezetnek. Én, t. ház, a nemzetiségi kérdésben a magam meggyőződését a történelem tanúságaira alapítom, és azt tartom, hogy valamint egy ezredéves történelmi fejlődés eredményeként áll az a megmásíthatatlan tény előttünk, hogy az egységes magyar állam a nemzetiségek jogainak, szabad kulturális és anyagi fejlődésének teljes respektálása mellett épült fel; ez az egységes magyar állam egyebekben a jövőre is csak a nemzetiségek törvényes jogainak erkölcsi, kulturális és anyagi fejlődésük szabad érvényesülésének megengedése és biztosítása mellett tartható fenn. Mert, t. képviselőház, amint a múlt nehéz küzdelmeiben erőinknek forrását az az egyetértés képezte, amellyel ennek az országnak minden lakója a közös veszéllyel szembeszállni sietett, mert az ország fennmaradása az ország minden lakójának egyaránt érdekében feküdt: éppúgy a jövő küzdelmeiben, amelyre Európa nagy nemzetei itt a Duna völgyében készülnek, csak úgy állhatjuk meg helyünket, ha e nehéz napok az ország minden lakóját abban az egyetértésben, kölcsönös ragaszkodásban és érdekközösségben találják, amely a múltban is fennmaradásunk egyik legerősebb biztosítékául szolgált.

A fejledező jövő e súlyos kilátásai érlelték meg bennem, t. ház, azt a meggyőződést, hogy a nemzetiségek kérdése nem az egy vagy más külön nemzetiségnek, hanem az egész magyar nemzetnek közös ügye, amelyet éppen ezért nem gyűlölettel és haraggal, hanem inkább rokonszenvvel és hazafias belátással kell kezelnünk, és az egész kérdés és összes vonatkozásainak megítélésénél az ország közös érdekeit kell szem előtt tartanunk. De ebben a közös érdeken olvad fel aztán az a másik, elutasíthatatlan gondolat is, hogy mentől általánosabb a nemzetiségek lelkesedése, mentől elevenebb az érdeklődés, amellyel az egyesek nemzetiségük fejlődése iránt viseltetnek: annál nagyobb szükség van aztán arra, hogy a kötelek, amelyek a haza minden polgárát egy nagy egésszé fűzik össze, fel ne bontassanak, és az a meggyőződés ébren maradjon valamennyiben, hogy a nemzetiségének biztonsága is csak az egész ország, és az egységes és osztatlan politikai magyar nemzet fennállásától függ, s hogy a haza népeire, valamint a múltban, úgy a jövőben is csak egy sors vár, s hogy szabadságunk éppúgy, mint elnyomatásunk csak közös dicsőségünk, vagy közös veszedelmünk lehet.

És mert a lefolyt költségvetési vitában a nemzetiségi felszólalók részéről egyetlen oly nyilatkozatot sem hallottam, mely az ezredéves államkötelek felbontására következtetést vonni engedne, sőt ellenkezőleg, valamennyi felszólaló az egységes és oszthatatlan politikai magyar nemzet hívének vallotta magát: nézetem szerint ez a körülmény egymagában is elegendő arra, hogy a nemzetiségi képviselők részéről felvetett kérdések abban a komoly figyelemben és méltatásban részesüljenek, amelyet e kérdések egyrészt országos érdekűségüknél,

másrészt, az állampolgárokkal fennálló vonatkozásaiknál fogva tényleg megérdemelnek. És nekem, t. képviselőház, lelki gyönyörűségemre szolgál, hogy ez nehéz és kényes kérdésben a diskusszió alapvető momentumát és kiindulási pontját igaz államférfiúi belátással ismét csak a t. miniszterelnök úr jelölte meg, azon kijelentése által, melyet a nemzetiségiek se kifogásolhatnak és nem is kifogásoltak, hogy ő ebben az országban megoldandó nemzetiségi kérdést nem ismer, aminthogy ez a kérdés az 1868: XLIV. tc. által tényleg meg is oldott, és ma csak arról lehet szó, miként gondolkozik egyik-másik erről a törvényről, miként ment az át a gyakorlatba, az életbe, mik azok a bajok, panaszok és sérelmek, amelyek ezen törvény végrehajtása körül nem magyar ajkú polgártársaink részéről felmerültek.

Nézetem szerint a t. miniszterelnök úr ezen markáns megjelölése, továbbá az, hogy a nemzetiségi képviselők maguk sem beszéltek a nemzetiségi kérdés újból való megoldásáról, hanem nyíltan és határozottan elfogadták az 1868-as alapot, oly nagy mértékben járult az ellentétek kiegyenlítéséhez, oly világot árasztott a kérdés szövevényeibe, hogy e nyomon továbbhaladva, nagyobb reménnyel kereshetjük azon utakat, amelyek a kölcsönös megértés és a hajdani együttérzés céljához fognak vezetni. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

A dolog ezen megállapodott stádiumában azt gondolom, hogy a vita most már csakis azon hullámzások körül foroghat, melyek egyrészt a nemzetiségi törvény fenntartása és végrehajtása, másrészt ezen törvény revideálása és eltörlése tekintetében felmerültek, és amely kérdéseket, ha ekképpen szembeállítom, nyíltan és határozottan jelentem ki, hogy én ezen törvény őszinte fenntartása és a magyar állam politikai méltóságával összeférő végrehajtása mellett foglalkozok állást, először azért, mert ez a felfogás felel meg a magyar állam ezredéves történelmi fejlődésének és politikájának, másodszor és főként azért, mert mentül többet gondolkozom nemzetem jövő sorsa felett, annál inkább be kell látnom azt, hogy állami életünk maradandó biztosságát a haza összes népeinek egyetértésében és érdekközösségében kell keresnünk. Ezt a kívánatos egyetértést és érdekközösséget pedig csak úgy érhetjük el, ha meghagyjuk a nemzetiségeket a maguk erkölcsiben, szokásaiban, nyelvükben és kultúrájukban, továbbá törvényes jogaikban, melyekhez ők szívósan ragaszkodnak, de amelyek hazánk egységét eddig sem veszélyeztették, valamint nem fogja veszélyeztetni még az sem, ha művelődésük akadályait elhárítani segítünk, mert hiszen a műveltség terjedése csak az általános jólétnek, s így az egész ország közérdekének is előmozdítására szolgál. Én nem tehetek róla, t. ház, de nem tudok szabadulni azon gondolattól, mely hazánk bölcsét is lekötötte, midőn e kérdést hosszú időre megoldották, nem tudok szabadulni attól, hogy valamint 1868-ban a nemzetiségi kérdés megoldására a szabadság mutatkozott a legalkalmasabb eszköznek, nézetem szerint éppúgy most is az egyedüli út, mely a még fennforgó súrlódások eloszlatásához vezet, az egyéni és kulturális szabadság teljes biztosításában keresendő, annyival is inkább, mert azáltal, hogy a nemzetiségek törvényes alapra helyezkednek és a régi vezetők állambontó eszméitől és kifelé gravitáló törekvéseitől elfordultak, amit ma már nemcsak a tót, de az ifjú román párt szervezkedésénél is tapasztalunk, ezzel a legitim eljárással a nemzetiségek polgárjogot nyertek arra, hogy az ország többi lakosaival egyenlő elbánásban részesüljenek, panaszai meghallgattassanak...

Barta Ödön: Hát eddig nem hallgatták meg őket? Csak most nyernek erre jogot? Hogy lehet így beszélni? (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Kristóffy József: ... Sőt még azoktól az apróbb-cseprőbb, vezetűktől is, melyeket itt-ott egyesek túlbuzgósága okozott, a jövőben megkíméltessenek. Ily körülmények közt, midőn az első lépés éppen a nemzetiségek részéről történik, nagy hibának, sőt veszélyesnek tartanám oly erőszakos eszközökhöz nyúlni, melyek némely részről a költségvetési vita folyamán proponálva lettek, s amennyiben ezen kérdésben az eszmék harca tovább fog folyni, az én lelkiismeretem útját máris megszabja egyrészt a magyar állam ezredéves történelmi fejlődése, másrészt az 1868-i törvény egyenes és világos akarata, továbbá az, hogy most már a nemzetiségek is ezen a törvényes alapon állnak, amely törvényes alap intencióját és szelle-

mét az igen t. miniszterelnök úr fejezte ki legjobban és legszebben, midőn azt mondta, hogy nem elnyomással, nem terrorizmussal, hanem a magyar állam imponáló fellépésével, működésével, szabadságszeretetével, a magyar állam ápoló kezével, fejlődésével és nagy céljaival akarom őket a magyar államhoz kötni. És hallottunk, t. ház, baljóslatú sejtelmeket, melyek szájról-szájra adva, a szabadelvű párt sorsának megpecsételését arra is alapították, hogy a tiszta választások folytán nagy számmal bejövő nemzetiségek erélyes akcióját ez a párt elviselni nem bírja. De ez a jóakarátú jövendölés éppoly messze esett a valóságtól, mint az a másik Falb-szerű jóslat, mely a szabadelvű párt legkritikusabb napjait a hozzátartozó agráriusok és merkantilisták összeakasztásának csomópontjaira állapította meg, de amely csomópontok a költségvetési vita objektív és lojális tárgyalásai folytán éppúgy minden baj nélkül oldódtak fel, mint ahogy a nemzetiségi kérdés megvitatása is inkább az eszmék tisztulására, mint újabb ellentétek keletkezésére vezetett...

... Elismerem én azt, t. képviselőház, hogy Magyarországon szabad és kell is nagy nemzeti feladatokról gondolkodni. Szabad még a távol jövő eshetőségeire is olykor egy-egy pillantást vetni, de nem szabad a jelenkornak pozitív teljesedés alatt álló feladatait oly eszmékkel veszélyeztetni, amelyek a jelenkornak minden munkáját elrontanák, vagy meddővé tehetnék.

És én, őszintén szólva, ily veszélyes eszmének tartom ezt a magyar imperializmust, mely amellet, hogy egymást kizárja, mert hiszen a „magyar” és a „császári” fogalom sohasem fértek össze egymással, a nemzeti uralom messzemenő kiterjesztését proklamálja más nemzetek felett anélkül, hogy számolna azokkal a politikai és gazdasági erőkkel, amelyek rendelkezésünkre állanak, mert hiszen még a délibáboknak e szép országában sem fogja senki sem elhinni azt, hogy egy ilyen világhatalmat nagy haderő, nagy tőke, és nagy gyarmatok nélkül meg lehet csinálni. És én nem is beszélek arról, t. ház, hogy nekünk századokra szóló elég dolgunk és feladatunk van itthon, hogy mielőtt az ország határain túl villogtatnók meg a hódítás fegyvereit, előbb itt a négy folyó partjai között kell bekövetkeznie politikailag és gazdaságilag a második honfoglalásnak. Erről nem is beszélek ezzel az imperialisztikus politikával szemben, az én bizalmatlanságom fölkeltésére teljesen elegendő az a körülmény, hogy annak a hirdetői a nemzeti és állami fejlődés hűségese és megbízható támaszaiként csakis azon osztályokat tekintik, akik a rendi alkotmány évezredes korszakában egymaguk alkották a politikai nemzetet, amiből aztán az is következik, hogy azért van hát szükség erre az imperialisztikus politikára, mert ha itthon nem elégítjük ki a nemzeti aspirációinkat, nagyon meg találna majd erősödni a szabadelvűség és a demokrácia, holott ha egy világhatalmi politika kalandjaiba tévedünk, az ezzel járó zavarok és megrázkódtatások könnyen a lesben álló reakciónak hasznára válhatnak...

Krasznay Ferenc: ... Egyenesen veszélyes t. képviselőház, az az álláspont, amelyet a képviselő úr a nemzeti kérdésben itt elfoglalt. *(Igaz! Úgy van a szélsőbaloldalon.)*

Olay Lajos: Úgy van! Ez a fő!

Krasznay Ferenc: Nem itt van annak a helye, t. képviselőház, hogy a függetlenségi és 48-as pártnak a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontját én itt kifejtsem. Volt alkalmam rövid idővel egy kis, talán rapszodikus felszólalásban elmondani azt az alap gondolatot, hogy a magyar haza csak akkor lesz a magyaroké, és a magyar állam kiépítése akkor szűnik meg frázis lenni, ha mindenki megszívveli azt a gondolatot, amelyet meg kellett szívlelniök más nemzetiségeknek is, más kultúrállamokban: hogyha ennek az államnak a jótéteményeit, jogrendjét elfogadták, jó lesz lassanként a kultúráját is elfogadni. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Jó lesz nem hivatkozni kifelé a saját külön kultúrájukra, és jó lesz egyéb tekintetekben is összeforrni velünk *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* nemcsak akkor, amikor a javakat érzik, hanem osztozzanak majd bánatunkban is, és ne várják be esetleg azt az állapotot, amíg akad egy magyar Bismarck, aki Bismarck módra fog velük elbánni. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Beöthy Ákos: Mit szól hozzá a pártja?

Krasznay Ferenc: Éppen erről akarok beszélni. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Egyszerűen meg akarom állapítani azt, hogy az a párt amelyhez a t. képviselő úr tartozik, úgy látszik, nincs egy véleményen a képviselő úrral, hála Istennek (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon*), mert Hódossy Imre t. képviselő úrnak azt a felszólalását, amelyben a liberális kormánypártnak álláspontját a nemzetiségi kérdésben kifejtette, osztatlan tetszéssel fogadták (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon*), holott a t. képviselő úr felszólalása nem találkozott osztatlan tetszéssel, mert egyet nem lehet megosztani. A tetszés ugyanis csak az ő oldaláról volt meg. (*Derűtség a szélsőbaloldalon.*)

Hódossy t. képviselő úr jelen beszédében – itt a beszéd – homlokegyenest ellenkezőjét mondta annak, amit a t. képviselő úr mondott. Megállapította jogászai szellemének szabadságával és biztonságával, hogy azok a követelések, amelyeket itt a nemzetiségi képviselők hangoztattak, „nemcsak hogy nem alapulnak a nemzetiségi törvényen, hanem azzal homlokegyenest ellenkeznek.” Ipsissima verba. A t. képviselő úrnak tehát nincs joga azon örülni, hogy a nemzetiségi képviselők ide bejöttek.

Kristóffy József: Nem mondtam, hogy örülök!

Krasznay Ferenc: Beszédében van: örvendetes tény, hogy bejöttek és hogy velünk itt a parlamentben együttműködnek!

Nincs joga örülni, mert a nemzetiségi képviselő urak megállapítottan törvényellenes dolgot követeltek. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Idézett beszédében kimutatta Hódossy Imre t. képviselő úr, hogy nyilvánvaló, „miszerint a képviselő uraknak – ti. a nemzetiségi képviselő uraknak – követelése a nemzetiségi törvényben semmi legkisebb alappal nem bírnak”. Ezzel szemben azt állítani, hogy a nemzetiségi képviselők nem reklamálnak egyebet, csak az 1868-i törvény végrehajtását, ellenkezik a valósággal. (*Mozgás a jobboldalon.*)

Azt mondja képviselő úr, hogy a nemzetiségi kérdés bolygatására nincsen szükség. Megint Hódossy Imre képviselő úrra hivatkozom, aki mindjárt beszédének elején azt mondja, hogy „a nemzetiségi kérdés a magyar állam egyik életbevágó, legfontosabb kérdését képezi, amely úgy e törvényhozásnak, valamint a kormánynak is állandó és éber figyelmét kell, hogy igénybe vegye.” Nem tudom, hogy a t. képviselő úrnak mily különös oka lehetett arra, hogy éppen most akarja elaltatni a nemzetiségi kérdést, és éppen most akar szőrmentén bánni a nemzetiségi kérdéssel, amikor a kormánypárt egy igen tekintélyes tagja, amint éppen most idézetekkel kimutattam, sürgetően kívánja a nemzetiségi kérdés megoldását...

Az 1902. évi felhatalmazási vita későbbi folyamán még egyszer előtérbe kerül a nemzetiségi kérdés és az 1868. évi nemzetiségi törvénycikk (1868 : XLIV. tc.) végrehajtásának ügye. *Lindner* Gusztáv 1902 máj. 15-i beszédében (Vö. *Képv. Napló*, 1901–1906, VII. 79–81., 99–101. l.) a hazai nem magyar népek „kulturális létminimuma biztosításának” mondja a törvény végrehajtását. *Széll* Kálmán válaszában (Uo.) kitér a kérdés érdemi megválaszolása elől és csupán a bíróságok előtti nyelvhasználat ügyével foglalkozik, amit kielégítőnek mond, kivált községi és járásbírósi szinten.

*Iratok a magyarországi német és erdélyi szász nemzetiségi mozgalom kapcsolatairól, anyagi erőforrásairól és állítólagos külföldi összeköttetései tárgyában*¹

A

[1902 máj. 13]

*Szögyény-Marich László berlini osztrák–magyar nagykövet jelentése gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszternek a magyarországi német kérdés tárgyában*²

ME 1902 – XII – 1943³
(Ford. a levéltári gépelt másolatból.)

Külügyminiszter megküldi Szögyény, berlini nagykövet jelentését a dél-magyarországi ügynevezett pángermán propaganda tárgyában
A jelentés a következő:

18. E. szám.

Berlin, 1902. május 7.

Nagyméltóságú Gróf Úr!

A magyar képviselőházban az igazságügyminisztérium költségvetésének tárgyalása folyamán a kormánypárt egy kiemelkedő tagja szóvá tette a délmagyarországi ún. pángermán propagandát, és kifejtette, hogy „a magyarországi németiségben egy olyan folyamat játszódik le, amely az államra nézve veszélyessé válhatik.” Az illető képviselő eközben hibáztatta a magyar hatóságokat, és különösen az államügyészségeket túlságosan messzemenő toleranciájukért, és felszólította a kormányt, hogy „térjen át a tettekre” és tegyen erélyes intézkedéseket az ellen az államra nézve veszélyes autonómia ellen.

Több magyar lap azóta állandóan foglalkozik ezzel a tárggyal, és különösen a sokat olvasott „Budapesti Hírlap” állítja, hogy ennek a mozgalomnak az esetében tervszerű uszításról van szó, amelyet közvetlenül Németországból tettek folyamatba a magyarság ellen, és amelyet onnét kiküldött személyek és pénzküldemények útján, a szebeni szászok egy részének közreműködésével támogatnak.

Én nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezeknek az állításoknak a helyességét innét valódi értékre nézve megvizsgálhassam, *de bizonyára nem kell róla Nagyméltóságodat biztosíta-*

¹A századforduló magyarországi nemzetiségi politikájának előterébe 1902 tavaszán ismét a hazai német nemzetiségi mozgalmak külföldi kapcsolatának ügye került. Az 1882. évi „Schulverein-vita” (I. Iratok I. 160. sz. irat) még csak aránylag szűk képviselőházi és sajtóvisszhangot támaszt, a kormányzat 1902. évi diplomáciai és belpolitikai akciója kiterjed a magyarországi német és erdélyi szász nemzetiségi mozgalom gazdasági összefüggéseire és külföldi kapcsolatának ügyére is. Kétségtelen, hogy ezen a téren – a német nemzetiségi sajtó szerkesztői ellen lefolytatott pörök bizonyos túlzásaitól eltekintve – mind a diplomáciai vonalon, mind a gazdasági erőforrások megállapítására indított felderítő munka figyelemre méltó összefüggések felderítésére vezetett.

²A gépelt szöveg szélén Szivák Imre beszédével, ill. a Budapesti Hírlap cikkeivel kapcsolatban a következő gépelt megjegyzéseket találjuk: „Lásd Szivák Imre beszédét. „Országgyűlési Értesítő” – képviselőház 100. ülése. 15–18. l.” illetve: „Lásd „Budapesti Hírlap”-nak a jelen üggydarab mellett fekvő cikkeit.” (A szóban levő cikkek: „Pángermanizmus a délvidéken”, BH 1902 máj. 4; 121. sz. és „A németek Magyarországon” BH 1902 máj. 9; 126. sz.)

³Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámmal találtuk.

nom, hogy az itteni hivatalos körök egy ilyen agitációtól, ha egyáltalán van ilyen, nemcsak teljesen távol állanak, hanem azt határozottan helytelenítik. Nézetem szerint azonban egészen valószínű, hogy ezekben az üzemekben az „össznémet szövetség” keze is benne van. A német kormánynak nem áll ugyan módjában az „össznémetek” mesterkedéseivel megfelelő sikerrel szembeszállni, mindazonáltal nagy hálára lennék kötelezve Nagyméltóságod iránt, ha szíveskednék engem a magyar királyi kormánynak erre a kérdésre vonatkozó felfogásáról tájékoztatni, hogy adott esetben az itteni mértékadó személyiségek figyelmét erre az ügyre felhívhassam.”⁴

Fogadja stb.

Szögyény s. k.

B

1902 máj. 21

*Dellimanics Lajos Torontál megyei alispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a megyében észlelt nemzetiségi mozgalom tárgyában*¹

ME 1902 – XXI – 2038

Torontál vármegye alispánja.

Bizalmas.

Nagyméltóságú

Miniszterelnök úr, kegyelmes Uram!

E hó 16-án kelt nagybecsű leiratára van szerencsém mély tisztelettel a következőket jelenteni:

1-ször: a Torontál megyei svábok között pángermán nemzetiségi mozgalmat eddig nem észleltem.

2-szor: *Agitáció folyik különösen Nagyikindáról kiindulólá, főemberei: Korn Artúr lapszerkesztő, Lehrner Antal bankár, Dr. Ehrling Károly ügyvéd, Wetzl Ferenc bőrkereskedő és a Nagyikindán székelő brassói pénzügyi fiók.*¹

3-szor: *Korn Artúr külföldről segélyeztetik: az 1900. év folyamán 1800 korona és az 1901. év folyamán 1100 korona érkezett postán az ő címére Berlinből és Bécsből.*² Ezen összegek nem lehetnek előfizetési pénzek, hanem ezeket segélypénzeknek kell tekintenem, de hogy az Alldeutscher Verbandtól erednek azt eddig meg nem állapíthattam, utasítottam azonban közegeimet, hogy a megfigyeléseket éberem folytassák.

Volt szerencsém jelenteni, hogy mozgalom nincs, de az agitáció egyes gyümölcsei mégis mutatkoznak, például *Nagyikindán itt-ott egyes svábok német voltokra hivatkoznak, amit előbb soha nem tettek.*² Korn Artúr mérges cikkeit szívesen olvassák; lapját előfizetés által támogatják.

Jelentem továbbá, hogy Leblanc szenthuberti nyug. tanító és két *seultosi* paraszt *gratulált Korn Artúrnak midőn a szegedi esküdtszék által felmentetett; azonban ezt még nem lehet pángermán mozgalomnak minősíteni, mert a nép nyugodt, és felháborodással utasítja vissza gyanúsítást. Annyi bizonyos, hogy Korn Artúr lapjával megtevesztheti a legjózanabb gondolkozásúakat is, ha büntetlenül tovább garázdálkodhat.*²

⁴ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

² Kék ceruzával aláhúzva.

A *perjámosi járásban* vannak egyes német érzelmű egyének, akik a magyarosítás ellen dolgoznak, és *Pirkmayer Alajos perjámosi lapszerkesztőnek támogatói*, de ezek eddig eredményt elérni nem tudtak, kivéve azt, hogy *néhány községben a jegyzőkönyvek és belkezelésnek német nyelven való vezetését kérelmezték.*²

Pirkmayer állítólag a szászoktól pénzbeli segílyt nyer, de ezt megállapítani eddig nem lehetett.

A csenei járáshoz tartozó Gyertyámos községben egy ifjabb *Rözer János*² nevű egyén Korn Artúrral levelezésben áll; egy cikke miatt, melyet ifjabb Rözer János a nkikindai Korn-féle lapban közzé tétetett, „Kivándorlások miatt” cím alatt, lett Korn ellen sajtóper indítva; mindezek dacára Gyertyámoson pángermán mozgalom nem észlelhető.

A vármegye többi sváb ajkú községeiben a lakosság eddig minden alkalommal hazafiasan viselkedett, sőt alkalom adtán, mint ez legutóbb Szenthuberten történt; az izgatók ellen nyíltan is állást foglalt.

Amennyiben Nagyméltóságod kívánatosnak tartaná, úgy könnyen lehet tiltakozó népgyűléseket rendeztetni, kérem tehát ebbeli kegyes utasítását.

Az ügyben netán előforduló újabbi mozgalmakról Nagyméltóságodnak kötelességszerűleg jelentést teendek.

Fogadja Nagyméltóságod különös tisztelem nyilvánítását, mely után vagyok legalázatosabb szolgálja:

Nagybecskereken, 1902. évi május hó 21-én.

Dr. Dellimanics Lajos s. k.
alispán

C

1902 máj. 24

*Miniszterelnökségi átirat a kereskedelemügyi miniszterhez a dél-magyarországi német mozgalomra vonatkozó közelebbi adatok tárgyában*¹

ME 1902 – XXI – 2038
(Gépírásos fogalmazvány)

Igen bizalmas, kizárólag saját kezébe.

Kereskedelemügyi miniszter úrnak

Újabban több oldalról kifejezést adtak azon gyanúnak, hogy az eddig hazafiságukról ismert dél-magyarországi svábok között újabban mutatkozó nemzetiségi mozgalmat külföldről, nevezetesen Németországból szítják. Szögyény berlini nagykövetünk pedig valószínűnek tartja, hogy a dolgokban az „Alldeutscher Verband”-nak van benne a keze, mely kalandos egyesületnek működését a német birodalmi kormány egész lojálisan kárhóztatja is. E külvatkozás ellen Berlinben diplomáciai démarche-ot tehetnénk, mire úgy Szögyény úrnál, mint Goluchowski grófnál meg is van a hajlandóság. E lépés azonban természetesen csak az esetben vezethet eredményre, ha az nem általános híresztelésekre, hanem konkrét adatokra lesz alapítható. Torontál vármegye alispánjától annyit már sikerült megtudnom, hogy Korn Artúr, nagykikindai lapszerkesztő, a mozgalom egyik főembere a külföldről segílyt nyer, nevezetesen az 1900. év

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

folyamán 1800 K. és az 1901. év folyamán 1100 K. érkezett postán az ő címére Berlinből és Bécsből. Felesleges kiemelnem, hogy ha tekintet nélkül az összegek kisebb vagy nagyobb voltára e *küldemények* föladját sikerülne kinyomoznunk, úgy esetleg igen becses adatokat szolgáltathatnánk Szógyény úrnak a tervezett diplomáciai démarche-hoz. Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék a pénzek föladját a posta irataiból – amennyire lehetséges – a legsürgősebben és a *legbizalmasabb* módon eruáltatni, s a nyomozáseredményét velem lehetőleg mielőbb közölni.

Fogadja stb.

Budapest, 1902. évi május hó 24-én.

Klebelsberg K(unó) s. k. V/24

Cs

1902 máj. 24

*Belitska Béni országgyűlési képviselő levele Széll Kálmán miniszterelnökhöz a délvidéki német nemzetiségi mozgalom tárgyában*¹

ME 1902 – XXI – 1943 (2127)

Kegyelmes Uram!

Méltóztattál folyó hó 16-án kelt bizalmas leveledben a Délvidéken mutatkozó pángermán mozgalmat illetőleg tőlem beható értesítést bekíválni.

Amennyire én – ki közel 40 év óta részint mint köztisztviselő, újabban pedig 12 év óta mint egy túlnyomóan sváb választókból álló választókerületnek képviselője folytonos és közvetlen érintkezésben állok a német ajkú választókkal és azoknak vezetőivel – a helyzetet ismerem, van szerencsém a feltett 3 kérdésre a következőkben terjeszteni elő véleményemet, illetve válaszomat.

Mielőtt azonban a válaszára egyenesen rátérnék, legyen szabad a helyzet megvilágítása céljából kitérnem a Délvidék német ajkú lakosságának némi jellemzésére.

A délvidéki sváb nép igen szorgalmas, munkás és takarékos, s általában véve gazdasági tekintetben sokkal előbbre haladott a más ajkú lakoságnál. Ez által bizonyos fölényben érzi magát a többi nemzetiségekkel szemben, s szereti is ezt a fölényét éreztetni, és azzal tüntet, hogy rendezett anyagi viszonyainál fogva minden befolyástól független. *Ezt az érzését belevitte eddig mindig a képviselőválasztásoknál a politikába, s ez volt oka annak, hogy a svábok jó formán túlnyomó részben az ellenzék mellett foglaltak állást.*² De lelkületökben konzervatív érzelműek lévén, soha sem csatlakoztak a radikális szélső politikai elemekhez, elsősorban a volt balközép, később a nemzeti párt mellé álltak. Ez ellenzéki hajlamuk általánosan ismeretes volt, s ez volt oka, hogy már a 70-es években kísérlet történt az erdélyi szászok részéről, hogy őket a szász néppárt programjának megnyerjék. A délvidéki svábok azonban mindig híven ragaszkodtak a magyar hazához és alkotmányhoz, s akkoriban ezt a kísérletet visszautasították, s azóta foly-

¹ Az irathoz mellékelve találtuk Belitska Béni névjegyét a következő szöveggel: „Ez előterjesztésem kapcsán célszerűnek vélem, hogy Kovács Lajos sz. huberti segédlelkész, ki a mozgalmat a hírlapokban szellőzteti s túlbuzgóságában inkább árt, mint használ a jó ügynek, a kedélyek lecsillapításának indokából jelenlegi állomáshelyéről elhelyeztessék.” – Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

² Kék ceruzával aláhúzva.

tonosan mint igaz jó magyar állampolgárok viselkedtek, gyermekeiket szívesen küldötték magyar vidékre, előbb cserébe, újabban pedig két internátust létesítettek Szegeden; iskoláikban pedig szívesen sőt örömmel vették a magyar nyelv oktatását. Az utolsó 2 évtizedben igen sok parasztfiú nyert Budapesten egyetemi kiképzést, és ezek már a társadalmi téren is nyervén alkalmaztatást, mindig hű ápolói voltak a magyarságnak, a magyar állameszmének, s azok ma is, s mondhatom hogy a sváb parasztságból kikerült, s már számottevő intelligencia minden tekintetben kifogástalan, s mást, mint magyar kultúrát nem ismer, és ismerni nem akar.

Az erdélyi szászok azonban az egyszer felkapott eszmét, azt, hogy a délvidéki svábokat a maguk propagandájának megnyerjék, el nem ejtették, s az utóbbi években *Temesvárott, Fehértemplomban és Nagyikindán lapokat alapítottak, s ezeket valamint a Drezdában megjelenő „Neueste Nachrichten” című ugyancsak az erdélyi szász néppárt céljait szolgáló lapot a német községekbe több példányban ingyen küldik és küldetik,*² s ezekben iparkodnak a sváb lakosságba a német nemzetiségi érzületet, s ennek révén a német kultúrát belevinni, s általában az erdélyi szász néppárt programjának útját egyengetni. *E törekvések támogatására a nagyszzebeni szász pénzügyintézetek egy fiók intézetet állítottak fel Nagyikindán,*² amely az e vidéken létező pénzügyintézeteknél dívó kamatnál érzékenyen kisebb kamat mellett nyújt a sváboknak hitelt, amelyet ezek – látva a közvetlen anyagi előnyt – igénybe is vesznek. Ez úton beleviszik az erdélyi szászok a megkezdett mozgalmat a gazdasági életbe, és ez a körülmény az, amely gondolkodóba kell hogy ejtsen minden politikust, mert itt nyilvánul kézzelfogható anyagi haszonban az ő működésük.

Így előkészítve a talajt, és az utolsó időben a nemzetiségi törvény magyarázata tekintetében a képviselőházban elhangzott beszédek hatása alatt elérkezettnek látta a szász néppárt az időt arra, hogy – más mérsékelt ellenzék nemlétében, mert a délvidéki sváb nép a parlamenti klerikális néppártról hallani sem akar – az általános képviselőválasztások idejében a Délvidéken nyilvánosan is akcióba lépjen, s érintkezésbe lépett *az egyetlen német nemzetiségű érzelmű sváb paraszt származású nagyteremiai ügyvéddel Dr. Erling Miklóssal,*² akit előbb, már a Nagyikindán létesített bankfióknál fizetéses ügyésznek alkalmazott, és ennek közreműködésével felállított a nagykomlói kerületben a szász néppárt programjával egy jelöltet Steinacker Ödön egykoron volt szász képviselő és ismert nagy agitátor személyében, aki az általános választásnál kapott is 147 szavazatot. Támogatói voltak e német nemzetiségi jelöltnek az intelligencia közül a már említett Dr. Erlingen kívül, csupán egy-két *nyugdíjazott idős tanító, akik éppen azért, mert az abszolút korszakban nyervén kiképzetésüket és alkalmaztatásukat, a magyar nyelvet nem bírják, lettek nyugdíjazva,*² és nem tudnak, de nem is akarnak beilleszkedni az új viszonyokba. Ezek azután az egyes községekben az uralmon levő, tisztán községi és nem politikai pártokkal ellenkezésben levő elemekből hódították a szavazatokat Steinacker részére, úgyhogy az e jelöltre esett 147 szavazatból legalább a felét le kell vonni, s az én meggyőződésem szerint legfeljebb 80–90-re tehető azoknak a szavazatoknak a száma, amelyek az agitáció következtében adtak a szász nemzetiségi néppárt programjára. De ez is megdöbbenő, ha azt vesszük, hogy a délvidéki svábok eddig az ilyenmű inszinuációt merően elutasították maguktól. Módot kell tehát keresni és találni arra, hogy ennek az agitációnak tovább terjedése meggátoltassék.

Visszatérve már most a feltett három kérdésre a következőkben van szerencsém véleményem, illetve válaszomat előterjeszteni.

ad 1. Pángermán nemzetiségi mozgalom a délvidéki svábok között igenis mutatkozik, amennyiben az erdélyi szász néppárti országgyűlési képviselők által a képviselőházban hangoztatott eszmék a pángermán mozgalommal azonosíthatók. Már is mutatkoznak – habár csak sporadikusan – a sváb falvakban jelenségek, amelyek e feltevést igazolják. Ilyenek a bár csak szórványosan, de mégis felmerült egyes kívánságok abban az irányban, hogy *a tisztán német ajkú községekben létező iskolákban a magyar nyelv tanítása beszüntetessék*².

ad. 2. Az agitáció oka ugyanaz, ami az erdélyi szászok politikai magatartásának és törekvéseinek az oka; az agitációt kizárólag csak az erdélyi szászok szítják azért, hogy ez által az erdélyi szász néppárt programjának a délvidéki svábok lakta kerületekben híveket szerezzenek;

ad 3. Arra, hogy e mozgalomban külföldi, németországi társadalmi szervezeteknek, nevezetesen az „Alldeutscher Verband”-nak benne van-e a keze, véleményem csak az lehet, hogy – miután meggyőződésem szerint az erdélyi szászok érintkezésben és összeköttetésben állanak az ily külföldi társadalmi szervezetekkel, amennyiben a Drezdában megjelenő és a délvidéki sváb községekbe csakis az erdélyi szászok közvetítése folytán, több példányban és *ingyen* küldött „Neueste Nachrichten” határozottan e célt szolgálja – az egész mozgalomban ezeknek a társadalmi szervezeteknek a keze igenis benne van.

Ezekben megfélemlve megtisztelő felhívásodra, kiváló tisztelem kijelentése mellett maradtam

Budapesten, 1902. évi május hó 24-én

hódoló híved
Belitska Béni s. k.
orsz. képviselő

D

A közösügyi bizottság vitája a nagynémet propaganda magyarországi vonatkozásairól

1

1902 máj. 30

*Holló Lajos beszéde a nagynémet propaganda magyarországi szerepéről a közösügyi bizottság külügyi vitájában*¹

... Most egy igen kellemetlen témát kell felhoznom, a német propagandának Magyarországon való terjeszkedését. (*Halljuk! Halljuk!*)

Rokonszenvet kívánnak tőlünk magyar nemzettől, és éppen a legutóbbi időben hullott le a lepel egy olyan mélyreható támadásról a magyar nemzeti társadalom ellen, amilyent századokon keresztül nem láttunk a német társadalom részéről. Bebizonyosodott, hogy kívülről jövő hatalmas pénzüsszegekkel különböző tényezők helyeztetnek el az ország részeiben, ahol a békés, a viszonyokkal és a hazához való tartozással megelégedett lakosság lakik, amely sohasem akar elhidegülni a mi állami életünk iránt, amely soha semmi velünk való közösséget meg nem tagadott, most odavisznek idegenből közénk embereket, akik az agitáció szervezett erejét intézik a nemzeti társadalom ellen, és megbontják ennek a nemzetnek békességét, teljesen alaptalan indokokkal, teljesen alaptalan, hazug ürügyekkel, hazug híresztelésekkel, amelyek a nemzeti életben előállható bajokat, az államéletben felmerülhető gazdasági hátrányokat mind a magyar faj uralmának róják fel. Ez olyan dolog, t. országos bizottság, amelyet keserűség nélkül hallani és szó nélkül hagyni nem lehet. Nem azt mondjuk, hogy ebben kizárólag a külügyi szervezetnek van része. Neki is van. Merültek fel hírek, amelyeknél fogva ennek a mozgalomnak szálai itt a budapesti konzulátus egyik főtisztviselőjének kezében futottak össze. A külügyminisztériumnak is figyelemmel kell kísérnie, hogy a pénzforrás honnan jó.

¹ Az irat lelőhelye: *Közösügyi Bizottság Naplója*, 1902. 80–81. l. – A közösügyi bizottság költségvetési vitájában – 1902 máj. 31-én – a boszniai helyzet kapcsán ismét felmerül a nemzetiségi kérdés. (L. Rakovszky István beszédét a boszniai közállapotokról és nemzetiségi ellentétekről, *Közösügyi Bizottság Naplója* 1902. 107–113. l.)

Rakovszky István: A budapesti német konzulról van szó?

Holló Lajos: Egy hírlap közölte ezt, tessék kideríteni!

De nemcsak a hivatalos Németországból eredhet egy ilyen mozgalom. Egy nemzetnek több különböző szervezete van. Van jótékonyági, van társadalmi szervezet, és ahol a hivatalos nemzet előre nem megy, előre tolja az ő társadalmi, jótékony, egyházi szervezetét, és ezek által hatol előre, hogy a talajt megporhanyítsa, kedvezőbbé tegye magára nézve a viszonyokat, hogy akkor, amikor az ő világpolitikájának ideje, az ő hatalmának kezdete elérkezik, a megértelt eseményekből a kettő hasznot húzhassa. Nem lehet egy ilyen szövetséges viszonyt, tisztelt országos bizottság, avval is indokolni, hogy íme, mi Németország részéről milyen rokonszenvnek örvendünk, hogy bennünket mennyire támogatnak nemzeti állásunkban és állami erőnkben, amikor napról napra éppen annak ellenkezőjét látjuk nemcsak mi, hanem látják Ausztriában is. Mert ott is azóta támadt fel egy egész állambontó mozgalom, amely bemegy a parlamentbe is, és amelynek nyílt célja az állam területi épségének felbontása, és amellyel kapcsolatban egy nagy irodalom keletkezik, amely azt mondja, hogy az állam egyes részei jog szerint, örökösödés szerint nem illetik meg Ausztriát, hanem azok a német Bundnak tartozékait képezik.

És mikor ezeket látjuk, akkor ehhez a szövetséghez való hozzájárulást kívánják tőlünk! Ezt a hozzájárulást – vagy amint a miniszterelnök úr mondta – együttállást, a miniszterelnök úr szerint 1871-ben raktuk le. Nem raktuk le, t. miniszterelnök úr. Mi nem kísértük Németországnak ezt a vállalkozását sem rokonszenvvel, sem ellenszenvvel. Mi kicsiny nemzetnek érezzük magunkat arra, hogy abba a nagy harcba beleavatkozzunk, mi egyedül akarjuk egzisztenciánkat az előretörő német hatalommal szemben megvédelmezni és úgy akarunk állni a kicsiny nemzetek között, hogy megtörhessük ezt a német áramlatot, hogy megtörjük ezt a pángermán uralmat, hogy megvédelmezhessük magunk önállóságát. Ebből a szempontból megmaradok a mellett az álláspontom mellett, hogy a hármas szövetség helyett a teljesen indifferens szabad kéz politikáját kell követnünk, amely nem támaszt ellenszenvet semmi irányban, nem vállal köteleseket semmi irányban, hanem kizárólag a monarchiának és a dinasztíának érdekeit tartja szembe előtt.

Nem vagyunk lekötelezve, méltóztassanak elhinni, senkivel szemben sem, egyedül dinasztíánkkal szemben és Magyarországon a legkisebb körben sem található senkit, aki ebben az irányban elhidegülést vagy a viszonyok tágítását kívánná. Mi hűséggel ki akarunk tartani és kitarunk az uralkodóház mellett, ki akarunk tartani a mellett az államszövetség mellett is, amelyben Ausztriával élünk, és amelynek területi épségét őszinteséggel, teljes készütséggel meg akarjuk védelmezni, de nem akarunk ezenkívül egy tágabb, nagynémet világnak egyszerűen pionírjai lenni, akiknek mi tudtukon kívül is szolgálatokat teljesítünk, akiknek részére mi megnyitjuk a hatalom útját kelet felé.

2

1902 máj. 30

*Széll Kálmán miniszterelnök válasza Holló Lajosnak a nagynémet mozgalom tárgyában*¹

A második megjegyzésem arra vonatkozik, amit a t. képviselő úr az alldeutsch, a pángermán mozgalomra vonatkozólag mondott. Ő ezt a kérdést ide behozván, erős szavakat talált annak jellemzésére, milyen bajokat és veszélyeket rejthet magában az a mozgalom a mi nagy nemzeti céljainkra nézve. Én erről a kérdéstről már egyszer nyilatkoztam a képviselőházban, és amiket

¹ Az irat lelőhelye: *Közösügyi Bizottság Naplója* 1902. 85. l.

akkor elmondottam, azok képezik nézetemet ma is, hogy az allddeutsch mozgalmat egy képtelen, semmiképp sem igazolható, káros, sőt veszélyes mozgalomnak tartom, és igenis bármely ponton és akár titokban, akár nyíltan támadja meg a magyar nemzet állami nagy érdekeit, azzal teljes erővel szembe kell szállani (*Helyeslés*), de ezt otthon kell elvégezni, nem pedig külügyek terén és a delegáció körében – nem csupán a kompetencia kérdéséről beszélek itt –, amellyel komolyan, de azt hiszem, nem törvényhozási úton, hanem a kormányzat terén foglalkoznia kell a kormánynak. És itt nem állanak a mi nézeteink egymással szemben. Sőt az a mozgalom mindnyájunkat egyesítve fog találni (*Élénk helyeslés*), hogy vele szembeszálljunk; teljes eréllyel higgadtan ugyan, de kímélet nélkül szembe fogunk állani azzal a mozgalommal, és engem az szembe fog találni. Ebben nem állunk mi egymással szemben, de egymás mellett állunk. (*Helyeslés.*)

Egyet kérek, t. képviselő úr, én vállalkozom arra, hogy mindazt, ami illegitim, mindazt ami a magyar állam belbékéjére, nemzeti karakterére és nemzeti céljaira ebben a mozgalomban káros és sértő, én a magam egész erejével és eszközeivel igyekszem nemcsak eltávolítani, hanem, amennyire csak lehet, csírájában elfojtani (*Helyeslés*) és kiirtani. (*Helyeslés.*) Csak egyet ne méltóztassék ebből a dologból következtetni, azt, hogy a hármasszövetség ellen szól az a momentum, hogy ilyen – fájdalom – néha belülről, némely, szerencsére izolált agitátor köréből kifelé szivárgó és mondhatom, talán a hazaárulásig is menő agitációk és tendenciák ide bejönnek. Ez tisztán belügyi kérdés. Ne méltóztassék a német kormányokat és a vezető államférfiakat ezzel azonosítani, aminthogy a külügyminiszter úr ezt már az osztrák delegációban kijelentette a maga auctoritativus módján, és amint ugyanezt kijelentettem én a képviselőházban. Erős hitem és meggyőződésem – és minden, amiből megítélni tudom ezen mozgalmat, emellett szól s ezt igazolja –, hogy ettől a mozgalomtól távol vannak a német kormány és a német vezető államférfiak, sőt reájuk ez a legalkalmatlanabb, a legkellemetlenebb, aminthogy annak kifejezést is adnak. (*Igaz! Úgy van!*) Ne méltóztassék tehát az allddeutsch mozgalom veszedelméből vagy az allddeutsch mozgalom szándékaiból a hármasszövetségre konklúziót vonni, mert annak, nézetem szerint, ehhez semmi köze nincs, és ebből a hármasszövetség ellen érvelni, az én egész meggyőződésem szerint, nem lehet.

3

1902 máj. 30

*Tisza István felszólalása és Holló Lajos válasza a nagynémet mozgalom tárgyában a közösügyi bizottság külügyi vitájában*¹

Tisza István gróf: T. Országos Bizottság! Igen rövid időre kérem az igen t. országos küldöttség türelmét egy pár megjegyzésemre.

Az előttem szólott t. bizottsági tag úr² különbséget vél felfedezni a monarchia magatartásában kis és nagy államokkal szemben. Én azt hiszem, hogy erre vonatkozólag nem jól választotta meg a példákat, mert hiszen én éppen egyenesen Románia példájára volnék bátor hivatkozni, amely Romániának irányadó államférfiaival és kormányával a mi monarchiánk a legjobb békében, a legjobb barátságban és egyetértésben tud megélni; amely román kormányban sok tekintetben igen becses érdektársat és szövetségéstársat vél bírni, dacára annak, hogy a

¹ Közli: *Közösügyi Bizottság Naplója*, 1902. 92–94. l.

² Rakovszky István. (L. *Rakovszky István beszéde, Kállay Béni és Széll Kálmán miniszterelnök viszontválasza a nagynémet mozgalom tárgyában a közösügyi bizottság külügyi vitájában. – Közösügyi Bizottság Naplója*, 1902. 88–92. l.)

román társadalomban igen sokkal ellenségesebb és veszedelmesebb arányú magyarellenes és az egész monarchia mai területi épsége ellen irányított törekvések mutatkoznak, mint ez Németországban észlelhető. Én tehát egyenesen a román példára volnék bátor hivatkozni a t. bizottsági tag úr álláspontja ellenében, mert hiszen a román példából csak azt a következtetést vonhatom le, hogy igenis meg lehet követelni azt, hogy egy barátságos állam kormánya bizonyos ellenséges cselekedeteket megakadályozzon, de nem állhatunk elő oly követeléssel, hogy az elfojtson társadalmi mozgalmakat, társadalmi törekvéseket – még akkor sem, ha azok kellemetlenek ránk nézve –, ha azok világosan tilos cselekvényekben nem nyilvánulnak. Amint tehát Romániával szemben nézetem szerint helyes ez az eljárás, éppen olyan helyes bármely más nagyhatalommal és Németországgal szemben is.

Miben áll már most az a tényálladék, amelyet a t. bizottsági tag úr itt felállít? Áll abban, hogy sajtótermékekben, megengedem, igen impertinens nyilatkozatok történtek a monarchiáról és a dinasztiáról.

Rakovszky István: Egyesületek adják ki!

Tisza István gr.: Az kérem tökéletesen mindegy, hogy egyesület vagy nem egyesület adja-e ki azokat. Méltóztassék megfordítani önmaga előtt a kérdést. Ha Magyarországon a mi nagyfokú sajtószabadságunk mellett bárminő sajtótermék, akárki adja is ki, ha százszor jóváhagyott alapszabályok mellett alakult egyesület adja is ki – jelenik meg, amely bármely más külföldi hatalommal szemben hasonló kifejezést tartalmaz; ha például egy sajtótermékben a pápaság világi hatalmának helyreállítása kívántatik, tehát Olaszországnak territoriális épsége támadtatik meg, és ebből kifolyólag valaki azt követelné, hogy itt ezen irányban rendszabályozzuk meg a sajtót, nem fog-e ez bizonyos indignációval találkozni? Én azt hiszem tehát, hogy amint mi ezt indignációval utasítjuk vissza, éppúgy a legnagyobb mértékben elhibázott lépést tennék akkor, ha a német kormánnyal szemben azzal a pretenzióval lépünk fel, hogy magukban véve teljesen jelentéktelen ilyen jelenségekkel szemben, amelyek tekintetében csakugyan, bármilyen kis nemzet legyünk is, tartozunk nemzeti önérzetünknek azzal, hogy azoktól sem meg ne ijedjünk, sem valami túlságos indulatba ne jöjjünk, ezeket a teljesen jelentéktelen fészkelődéseket a maguk értéke szerint igen nagy flegmával fogadjuk, mondom, elhibázottnak tartanám azt, ha ilyen jelenségek arra indítanának bennünket, hogy ezért akciót indítsunk a német kormánnyal szemben, ahol azután az egész vonalon nem volna igazuk.

Ezekhez t. Országos Bizottság, még csak egy megjegyzést fűzök. Elismerem azt, hogy ilyen, igen bosszantó privát áramlatok a német társadalomban mutatkoznak ma is, de nagyon jól emlékszem – alkalmam volt 1877-, 1878-, 1879- és 1880-ban mind a négy évnek jelentékeny részét Németországban tölteni és érintkezni különösen a német művelt középosztállyal, és alkalmam volt ilyen érintkezési pontokat találni a közelebbi időkben is – tehát saját egyéni tapasztalataim alapján merem állítani és azt hiszem, hogy ebben igazat fog nekem adni mindenki, aki hasonló helyzetben volt és hasonló tapasztalatokat szerezhetett, hogy bármennyire maradjanak is fenn még ilyen áramlatok Németországban, hasonlíthatatlanul más az a felfogás, amely ezen a téren ma nyilvánul, mint az, amely nyilvánult a 70-es évek végén. Egészen más hangon beszéltek akkor, mikor a századok középkori privilégiumai megszüntetettek és amikor azok az első nagy kampányt csinálták Németországban a magyar rendszer ellen; egészen más foka az intenzitásnak mutatkozott a szász törekvések melletti fellépésben és egészen más hangon beszéltek a magyar nemzetről és Magyarországról. És azt hiszem, alaposan rácaffolnánk azon növekvő jóindulatra, mely irányunkban a külföld és elsősorban a német, különösen az északnémet társadalom felfogásában évről évre növekedőben van, akkor, hogyha az ilyenféle hangokat nem a maguk belső értéke szerint és bagatell vennők, és azok felett egyszerűen napi-rendre nem térnénk. Én a legnagyobb mértékben elhibázott eljárásnak tartanám, ha ezek a német sajtóban megjelent közlemények bármilyen diplomáciai akció kiindulási pontját képeznék.

A tételt megszavazom.

Münnich Aurél jegyző: Holló Lajos!

Holló Lajos: Csupán az előttem felszólalt t. bizottsági tag úr felszólalása bír reá, hogy néhány szóval reflektáljak beszédére. Én azt hiszem, hogy ez a talán nem tendenciózus lekicsinylése a dolognak mégsem válik az ügynek hasznra mert, amint t. bizottsági tagtársam mondja, ez teljesen jelentéktelen fészkelődés, amely bennünket semmiféle akcióra nem bír, nem készlet. Azt hiszem, hogy ez a helyzetnek t. tagtársam részéről való teljes félreértése, félreismerése, mert itt nem egyszerű sajtótermékekről van szó, nem arról, hogy megjelennek sajtótermékek, hanem arról, hogy egy szervezett támadás folyik Magyarország ellen, és méltóztassék elhinni, hogy ez a szervezett támadás sokkal nagyobb ma, mint volt a hetvenes években. Már ez is félreismerése a helyzetnek, mert amint az ügyészi nyomozás kiderítette, amely a temesvári perben feltárta az esetet, két-három év óta jelentkezik ez a szervezett működés, hogy az ország különböző nemzetiségű helyeire odaállítanak odaküldött egyéneket, agitátorokat, akik hírlapokat alapítanak, akik részt vesznek a társadalmi élet működésében, ott magokat megkedveltetik, és lassanként az ottani közvéleményt átalakítani akarják a magyar nemzet ellenes hangulatra.

Most már, ha azt mondja t. tagtársami, hogy nem magunkkal szemben és nem a mi állammunkkal szemben akarjuk ezt lekicsinyíteni hanem esetleg kifelé nem akarjuk ezt akció tárgyává tenni, abban is részben téved. Mert ezeknek a számai, ha nem is a hivatalos Németországban, de a német társadalom szervezetében, azokban a jótékonyági egyesületekben vannak, amelyek nagy pénzüsszegeket gyűjtenek össze, hogy propagandát csináljanak, hogy kívülről táplálják ezt a propagandát, és ha a külügyi diplomácia és a berlini diplomácia figyelemmel kíséri, vajon honnan szerveztetnek ezek a mozgalmak, honnan küldetnek a pénzüsszegek, mily egyesületekben van ezeknek a fészke, akkor bocsánatot kérek, nem lépi túl azt a köteles óvatosságot, amellyel minden állam tartozik a saját érdekeit megvédelmezni. Amikor látja egy állam, hogy szervezett támadás intéztetik ellene kívülről, hogy tőkét gyűjtenek, egyesületek alakulnak amelyekben ellene agitálnak, amelyekben részt vesz az illető birodalom képviselőházi elnöke, és amely ilyformán hivatalos szervezetet és képet nyer, nem lehet kicsinyelni a veszélyt. Ellenkezőleg: mindenféle módon, képviselőházban és bizottságokban fel kell hívnunk a külügyminisztérium figyelmét, hogy ezek tekintetében az eddiginél fokozottabb mértékben kísérje figyelemmel a történőket. Csatlakozom azokhoz, amiket Rakovszky István t. tagtársam mondott, hogy nem elég a megnyugvás akkor, ha azokat a mozgalmakat a hivatalos Németország elítéli. Hiszem, hogy elítéli, hallottam, olvastam, de erre nézve komoly tevékenység kell részünkről, erőteljesen kell tiltakoznunk az ilyen beavatkozás ellen, meg kell bolygatni azt a szervezetet, és minden akciót lehetetlenné kell tenni, ha nem is jön az a hivatalos Németország részéről. Ezek folytán csatlakozom ahhoz a kívánalomhoz, hogy igenis, külügyi kormányzatunk agilisabb és erőteljesebb módon járjon el a nemzeti ügy védelmére.

Kállay Béni közös pénzügyminiszter: T: Országos Bizottság! Rakovszky István igen t. bizottsági tag úr kifogásolta azt, hogy a külügyminisztérium e kérdésben többnyire csak a német hivatalos körök teljes lojalitására hivatkozik, de a maga részéről nem eléggé erélyesen lép fel ott, ahol konkrét esetek ezt valóban megkívánják. Erre nézve kijelenthetem a t. országos bizottsági tag úrnak, hogy igenis a külügyminisztérium már többször volt abban a helyzetben, hogy konkrét esetekben reklamált (*Élénk helyeslés*), és azokban az esetekben mindig a legnagyobb előzékenységre talált a német hatóságok és kormánykörök részéről. Ha pedig ily konkrét esetek továbbra is előfordulnának, éppoly erélyesen fog eljárni, mint eddig. (*Helyeslés.*) De ami a dolgot magát illeti, amennyiben a mozgalom onnan kijövé, itt keresi terrénumát az akció életbeléptetésére, ez természetesen már nem lehet többé a külügyi kormány dolga, és erre nézve különben a miniszterelnök úr oly szépen és erélyesen nyilatkozott, hogy abban talán mindnyájan, akik magyarul éreznek, egyetértenek. (*Helyeslés.*)

E

1902 jún. 7

Kereskedelemügyi miniszteri átirat Széll Kálmán miniszterelnökhöz a délvidéki német nemzetiségi hírlapok ausztriai és külföldi pénzküldeményei tárgyában¹

ME 1902 – XXI – 1943 (2127)
(Gévelt irat)

Kereskedelemügyi m. kir. miniszter.

3466/1 eln. sz.

1902 – VII.

Bizalmas

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Múlt hó 24-én 2038 I. sz. alatt kelt nagybecsű átiratára Nagyméltóságodat tisztelettel értesítem, hogy a temesvári kir. posta és távirdaigazgatóságot utasítottam, miképp Korn Artúr a nagykikindai lapszerkesztő külföldről és Ausztriából jött pénzküldeményeiről, melyeket a nevezett 1900-ban, 1901-ben és 1902-ben kapott, kimutatást terjesszen elém.

Az 1. alatt ide zárt kimutatás szerint *Korn Artúr*² kapott

I. Németországból:

1. 1900-ban két pénzküldeményt összesen	32	kor.	22 f.
2. 1901-ben hét pénzküldeményt összesen	289	„	17 „
3. 1902-ben május hó 26-ig három küldeményt összesen	64	„	27 „
összegben, mindössze tehát: 12 küldeményt	385	kor.	66 f.

II. Ausztriából kapott:

1. 1900-ban tizenegy küldeményt	470	kor.	61 f.
2. 1901-ben huszonhét küldeményt	866	„	42 „
3. 1902-ben május 26-ig	489	33	46 „
összesen tehát Ausztriából 50 küldeményt	1826	kor.	49 f.

értékben.

Miután a pénzküldemények feladóinak neve csakis a feladásnál lesz elkönyvelve, az utalványszelvényt pedig, melyre a feladó neve fel van írva, a címzett az utalványtól elválasztja, és megtartja, úgy e küldemények feladóinak nevével nem szolgálhatok adatokkal, s azokat csakis a külföldi postahatóságok útján szerezhetném be.

Mert azonban a legtöbb küldemény reclamationalis határideje eltelt, s így a németországi hatóságok, főképp a szászok, gyanakodhatnak, de meg a Németországból eredő összegek oly csekélyek, hogy azokat szubvenció számba alig lehet venni, nem tartottam célszerűnek a német postahatóságoktól a feladók neveit tudakolni, annál kevésbé, mert a reclamationalis idő eltelte után, a kért adatok közlését meg is tagadhatnák.

Korn Artúr a kimutatás szerint Németországból csak egy 100 koronán felül való összeget kapott, éspedig Berlinből 1901. július 5-én 175 k. 95 fillért. Kapott Frankfurtból 32 kor.

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

² Piros ceruzával aláhúzva.

51 fillért 1901. július. 21-én. A többi küldemény mind 30 koronán alul van, s véleményem szerint ezek előfizetési és hirdetési díjak vagy tiszteletdíj újságcikkekért, mert Korn hírlap-irodalommal foglalkozik.

Ausztriából nagyobb összegeket kapott Korn, nevezetesen

Bécsből 1900-ban április 9-én.....	138 kor.
augusztus 5-én.....	32 kor.
október 4-én.....	98 kor.
november 20-án.....	47 kor. 20 f.
1900-ban 4 küldeményben összesen.....	315 kor. 20 f.
1901-ben február 17-én.....	34 » 40 »
» március 1-én.....	39 » 30 »
» április 7-én.....	122 » 40 »
» május 20-án.....	89 » 30 »
» június 7-én.....	96 » 70 »
» június 10-én.....	52 » 84 »
» dec. 26-án.....	75 » 70 »
Összesen tehát 8 küldeményben.....	610 kor. 64 f.
1902-ben január 17-én.....	39 kor. 60 f
» január 24-én.....	61 » 20 »
» január 25-én.....	210 »
» február 8-án.....	49 » 70 »
» február 12-én.....	55 »
öt küldeményben összesen:.....	415 kor. 50 f.

Bécsből tehát 2 év és 5 hó alatt 1341 kor. 44 fillért.

Kapott továbbá:

1900-ban január 22-én Bregenzből	61 kor. 75 f.
1901-ben febr. 17-én Bregenzből	42 » 80 »
nov. 26-án Neukirchenből	41 » 70 »

A többi összeg mind 30 koronán alul van.

Az Ausztriából való összegek eredetét könnyebben meg lehet állapítani, s intézkedtem hogy az Ausztriából származó nagyobb összegű küldemények feladóinak neve kipuhatoltassék s nekem bejelentessék. Az eredményről lesz szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni.

Korn Artúr ellen, egy a Grosskikindaer Zeitungban megjelent cikkért, a szegedi bíróság előtt sajtóper folyt. E per folyamán a nagykikindai posta- és távirdahivatal a Korn és lapja címére beérkezett összes pénzküldeményekről kimutatást adott a kir. vizsgálóbíróknak.

Korn erről a vizsgálat folyamán értesülvén, máris intézkedett, hogy nagyobb pénzküldeményei más úton, és ne postán küldessenek; mit bizonyít az, hogy f. év március, április és május havában – a kimutatás szerint – Bécsből nagyobb összegű pénzküldemény nem érkezett, s érkezni nem is fog.

A temesvári igazgatóság területén még három újság jelenik meg, mely a „Gross Kikindaer Zeitung” szellemében működik², és pedig

1. a „Weisskirchner Volksblatt”, szerkeszti Schümichen Jakab, Fehértemplomban,
2. a „Deutsches Tagblatt für Ungarn” szerkeszti Cramer Alvin Temesvárt, és

3. a *Torontáler Zeitunggal* egyesített „*Südungarische Bürger Zeitung*” szerkeszti Pirkmayer Alajos Perjámoson.²

A temesvári posta- és távirdaigazgatóság nemcsak Korn és újsága küldeményeiről, de e három lap küldeményeiről is gyűjtött adatokat és nemcsak a Németország és Ausztriából eredettekről, de azokról is, melyek a Magyar Korona területéről jöttek a négy lap részére.

A külföldről és Ausztriából származó és e három lap részére érkezett pénzküldemények is benne foglaltaknak az ide zárt kimutatásban, a magyarországi eredetű pénzek kimutatása azonban még nem kész, mert itt a nagyobb összegű küldemények feladóinak nevét is felvételtem, minek kipuhatólása még néhány napot vesz igénybe.

A „*Deutsches Tagblatt für Ungarn*” kapott:

I. Németországból

1. 1900-ban (1900 dec. közepén alapították) még nem jött semmi	
2. 1901-ben harminc küldeményt	543 kor. 88 f.
3. 1902-ben máj. 26-ig húsz küldeményt	346 » 98 »
összesen tehát 58 darabot	890 kor. 86 f.

II. Ausztriából

1. 1900-ban egy küldeményt	7 kor.
2. 1901-ben negyvenkét küldeményt	375 » 79 »
3. 1902-ben máj. 26-ig 16 küldeményt.....	238 » 60 »
összesen 64 küldeményt	614 kor. 39 f.

A „*Deutsches Tagblatt*” részére Németországból jött nagyobb összegek a következők:

1901	jan. 26-án Darmstadtból	58	kor.	80	f..
»	márc. 19-én »	32	»	90	»
»	szept. 30-án Brüxből	45	»		
»	nov. 13-án Bremenből	49	»	29	»
»	dec. 30. Leipzigtől	65	»	63	»
1902	febr. 26-án Marburgból	32	»	82	»
»	márc. 23 Darmstadtból	32	»	82	»
»	május 8-án Wetzhausenből	32	»	82	»
»	május 17-én Bremenből	32	»	86	»

Ausztriából érkezett két nagyobb összeg:

1902	jan. 31-én Bécsből	30	kor.		
»	május 26-án Bécsből	70	kor.	80	f.

A „*Weisskirchner Volksblatt*” kapott:

I. Németországból

összesen:	10	kor.	67	f.
-----------------	----	------	----	----

II. Ausztriából

1900-ban	3 küldemény összesen	62	kor.	80	f.
1901-ben	9 küldemény összesen	85	»	65	»
1902-ben	három küldeményt összesen	12	»	29	»
összesen	15 darabot	177	kor.	48	f.

értékkel.

A perjámosi egyesített két újság kapott:

I. Németországból

1. 1900-ban két küldeményt összesen.....	4 kor. 13 f.
2. 1901-ben két küldeményt összesen.....	74 » 04 »
3. 1902-ben egy küldeményt összesen.....	62 » 35 »
összesen öt darabot.....	140 kor. 52 f.

II. Ausztriából

a „Torontáler Zeitung” címén

1900-ban öt küldeményt összesen.....	215 kor.
1901-ben hármát összesen.....	95 » 33 f.
1902-ben hármát összesen.....	106 » 80 »

a „Bürger Zeitung” címén

1900-ban két küldeményt összesen.....	27 »
1901-ben két összesen.....	6 »
1902-ben tizenöt küldeményt összesen.....	450 kor. 13. f.

Az Ausztriából jött küldemények közt nagyobb volt

az 1900. jan. 17-én Bécsből jött.....	48 kor.
1900. febr. 27-én Bregenzből jött.....	48 kor.
„ márc. 17-én Neukircheni.....	46 „ 60 f.
„ április 6-án Bécsből jött.....	70 kor. 40 f.
az 1901. április 2-án Bécsből jött.....	36 „ 43 „
1902. márc. 26. Neukircheni.....	82 „ 80 „

A „Grosskikindaer Zeitung” Németországból és Ausztriából érkezett pénzeit a Magyar Korona területéről küldött pénzek összegével összesítve a következő eredmény származik:

A „Gross-Kikindaer Zeitung” kapott 2½ év alatt

Németországból.....	385 kor. 66 f.
Ausztriából.....	1846 „ 93 „
Magyarországból.....	1118 kor. 98 f.
az erdélyi részből.....	734 „ 80 „
összesen:.....	4086 kor. 37 f.

Ebből az összegből egy évre 1690 kor. esik, s ezért Korn postán elküld, az utolsó statisztika szerint 337 példány újságot hetenként egyszer. Az előfizetési ár évi nyolc kor. Az egy évre eső 1690 koronából a szerkesztőnek megélni, s még a lapot elkészíteni és szállítani teljes lehetetlenség.

És így van ez a többi három újságnál is; mindegyik újság sokkal többbe kerül annál, amit pénzben a postán kap. A fenntartásukra szükséges összeget bizonyára a bankok szolgáltatják.

Korn a szükséges pénzeit bizonyára a brassói bank nagykikindai fiókja útján kapja. Ennek a bankfióknak a pénztárnoka Becker, alldeutsch érzelmű ember s Kornnak cimborája.

A „Deutsches Tagblatt für Ungarn” nyomdája, szerkesztősége és kiadóhivatala a nagy-szebeni bank temesvári házában van elhelyezve.

Házbért bizonyára nem fizet; pénzeit mindenesetre a bank közvetíti.

Fehértemplomban is van Volksbank, mely közvetíti a pénzszükségletet; Perjámos pedig elég közel van Nagyikindához, hol a brassói bank fiókja pénzzel szolgálhat.

E lapok azon pénzküldeményeiről, melyek a magyar korona területén adattak fel, összeállított, de még nem rendezett kimutatásban, a következő érdekes adatok tűnnek szembe.

1. Egy Brassóban, 1901. év április hó 15-én 2509. sz. a. feladott „F. J. Westel (a Deutsches Tagblatt kiadója) Temesvár” címzett 200 koronás utalvány. Feladója: *Korodi Lutz dr.*² országgyűlési képviselő.

2. Egy Brassóban 1901. április 15-én ugyan Westel cím alatt feladott 200 koronás utalvány. *Feladója a „National Bank” (Szász Nemzeti Bank).*²

3. Egy Brassóban ugyan április 15-én feladott 230 koronás utalvány, szintén Westelre címezve, s ugyan. *Korodi Lutz*² képviselő által feladva.

4. A *fehértemplomi Volksbank* 1901. júl. 25-én 2350 sz. a. küldött 128 koronát a „*Deutsches Tagblatt*”-nak Temesvárra².

5. Greiner Ferenc, a m. évben elhalt fehértemplomi alldeutsch érzelmű ügyvéd, 1901. febr. 27-én 146 koronát küldött Korn Artúrnak Kikindára.

6. *Anheuer János újpécsi lakos*², ki a Deutsches Tagblattért a biztosítékot tette le, 1900. jún. 25-én 390 koronát küldött Kornnak Kikindára.

7. 1902. jan. hóban dr. Opreán Nestor ügyvéd, hirhedt oláhagitátor, Nagyszentmiklósról, Pirkmayer szerkesztőnek Perjámosra küldött 240 koronát.

8. A temesvári, „Deutsches Tagblatt für Ungarn” *Drottleff József nagyszebeni könyomdásztól*² következő pénzeket kapott:

1901.	szeptember 29-én	200 kor.
»	november 16-án	300 »
»	november 30-án	600 »
»	december 21-én.....	350 »
1902.	február 2-án.....	300 »
»	február 15-én.	100 »
»	február 22-én.....	200 »
»	március 1-én.....	600 »
»	március 15-én.....	300 »
»	március 22-én.....	200 »
»	március 29-én	600 »
»	április 19-én	150 »
»	április 26-án	250 »
»	május 1-én.....	400 »
»	május 11-én.....	200 »
	összesen	4750 kor.

A többi, még össze nem állított adatokat legközelebb lesz szerencsém közölni.

Belügyminiszter úrnak folyó hó 2-án 545/res. sz. alatt kelt átiratában írt kívánsága folytán elrendeltem, miképp ezen négy lap részére Németországból, Ausztriából és Nagyszebenből érkező pénzeiről a posta- és távirdahivatalok havi kimutatást vezessenek, s azt minden hó 1-én a m. óról terjesszék elém, éppily kimutatások készülnek Drottleff és Wolf „nagyszebeni” lakosok Németországból eredő küldeményeiről – de valamennyi a feladók nevei feljegyzésével.

Budapest, 1902. június hó 7-én

[Láng (?)],
Olvashatatlan aláírás

F

1902 jún. 7

Góth Ferenc temesvári kir. ügyész jelentése Küchler Gyula temesvári kir. főügyésznek az itteni „Deutsches Tagblatt für Ungarn” gazdasági kapcsolatai tárgyában¹

ME 1902 – XXI – 1943 (3168)
(Gépírásos másolat)

Szóbelileg utasított Méltóságod, hogy a Deutsches Tagblatt für Ungarn című politikai napilap szerkesztője ellen folyó évi május hó 27-én megtartott sajtóesküdszéki tárgyaláson elmondott vádbeszédem alapjául szolgáló bizonyítékokat teljes részletességgel terjesszem elő; különösen pedig közöljem azon adatokat, hogy a nevezett lap, amely a magyar állam nemzeti jellege ellen állandóan izgat, „idegen” pénz segélyével tartatik fenn, és külföldről pénzbelileg segítyeztetik².

Ezen utasítás folytán ./ alá mellékelem vádbeszédemet, miután azt már a m. kir. belügyminiszter úr is bekívánta és 2 ./ alá csatolom a Deutsches Tagblatt für Ungarn című lap folyó évi 121. számát, mely beszédemet közli.

A Deutsches Tagblatt für Ungarn című lap harmadik éve jelenik meg Temesvárott, s állandóan, de különösen, az utóbbi időben izgató cikkeket tartalmaz; melyek ellen azonban a sajtóügyi eljárást megindítani, a siker reményével, nem igen lehetett, mert a lap nagyon óvatosan van szerkesztve. A nevezett lap a délvidéki német nemzetiségű polgárokat megjelent cikkeivel ellenszenvre akarja bírni a magyar nemzet ellen; – a magyar kormány intézkedéseit mindig oly színezetben mutatja be az olvasóknak, hogy az a német nemzetiség ellen annak megrontására van irányítva. A legnagyobb megvetéssel beszél mindenről, ami magyar. Gyűlöli maga a magyart, s gyűlöltre ingerli a német nemzetiséget a magyar ellen. Tudom, hogy Méltóságod is olvassa e lapot, s így fölösleges, hogy a lap irányzatáról bővebben nyilatkozzam.

Folyó évi március hó 27-én szóbelileg is jelentettem Méltóságodnak, hogy a nevezett lap folyó évi március hó 25-én megjelent 70. számának vezércikke ellen a sajtóügyi eljárást megindítottam; s Méltóságod e jelentésemet jóváhagyólag tudomásul vette.

A megtartandó tárgyalásra adatokat gyűjtöttem, hogy bizonyítsam az esküdteknek, hogy ennek a lapnak nemcsak az inkriminált cikke izgató – hanem, hogy a lap izgatás céljából alapított és tartatik fenn a Nagykikindán és Perjámoson megjelenő két hasonló laptársával együtt.

Folyó évi április hóban felkerestem Petheő János m. kir. posta- és távirda-főigazgatót és megkérdeztem, hogy megkeresésemre közölheti-e velem azt, hogy hány példányban szállítja a posta naponként a nevezett lapot, adhat-e nekem részletes kimutatást 1901 december 15-től 1902 április 15-ig arról, hogy honnan s mily összegű pénzek érkeztek a Deutsches Tagblatt für Ungarn című lap szerkesztősége, vagy kiadóhivatala címére belföldről és külföldről. A posta-főigazgató kijelentette, hogy erre nem érzi magát feljogosítva, azonban írásbeli megkeresésemet felterjeszti a közmunka- és közlekedésügyi m. kir. miniszter úrhoz, s ha az az engedélyt megadja, a kimutatásokat természetesen közölni fogja. Átküldtem írásbeli megkeresésemet, s erre azon értesítést kaptam, hogy a kért adatok közlése megengedett, s az adatokat folyó év május hó 24-én 14/eln. 1902. szám alatt meg is kaptam.

A pénzküldeményekre vonatkozólag a következő adatokat kaptam:

1901. december 15-től 1902. április 15-ig kapott
a nevezett lap belföldről postán..... 5308 K. 62 fill.
ugyanezen idő alatt külföldről..... 521 K. 81 fill.

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

² Piros ceruzával aláhúzva.

A külföldről kapott ezen pénzek azonban kisebb összegek, és úgy látszik, hogy azok előfizetések után lettek küldve.

A belföldről érkezett pénzek között a Nagyszebenből rendszeresen küldött nagyobb összegek azok, melyek a lap fennállását lehetővé teszik.

Ugyanis a fentebb meghatározott négy hónap alatt *Drottlevff József könyomda-tulajdonos a Siebenbürgisch Deutsches Tagblatt kiadója, aki a nagyszebeni polgármesternek fia*², a nevezett lapnak postán az alábbi összegeket küldte:

1901. december 21-én	350 korona –
1902. február 2-án	300 « –
1902. február 15-én	100 « –
1902. február 22-én	200 « –
1902. március 1-én	600 « –
1902. március 15-én	300 « –
1902. március 22-én	200 « –
1902. március 29-én	600 « –
	összesen 2650 korona –

Folyó évi május hóban is érkezett ugyanonnan 600 korona.

A korábbi időkben küldött pénzküldeményekről kimutatásom nincs, azonban a posta-főigazgató úr útján tudom, hogy ekkor is hasonló, sőt még nagyobb pénzküldemények is érkeztek.

Egy alkalommal 1901. év folyamán egyszerre küldtek a Deutsches Tagblatt für Ungarn című lapnak Brassóból.

dr. Lurcz	200 koronát –
Koródi Lucz	230 koronát –
Nationalbank	200 koronát –

*Egy oly lapnak, mint a Deutsches Tagblatt für Ungarn egy évi kiállítási költsége az általam beszerzett szakszerű kimutatás szerint mindent a legmérsékeltebben számítva évi 30 000 korona.*²

Bevétele, 300 előfizetőt számítva², – noha vidéki lapnál 25%

nem fizet	8 000 korona –
Hirdetésekből	4 000 korona –
	összesen 12 000 korona –
Deficit egy évre	18 000 korona –

*A lap alapításakor a nagyszebeni bank megvette a lap számára, s a vételárt teljesen kifizette a Temesvár-belváros, Corvin utca 2. szám alatti házat, mely a temesvári 146. számú tjkvben van felvéve. Ott van a szerkesztőség és a kiadóhivatal. Ugyancsak a nevezett lap részére ott egy nyomdát állított fel, melynek berendezése igen költséges, és a nyomdában semmi mást nem dolgoznak, csupán a lapot nyomják, noha a nyomda személyzettel fölösen el van látva.*²

Cramer Alvin, a lap felelős szerkesztője, szász nemzetiségű. Ugyanaz a lap két munkatársa is.

*Cramer Alvin szerkesztő ezen a vidéken soha sem járt, a lap alapításakor került ide Bécsből, ahol a Reichswehr című lapnál dolgozott.*²

A lap szerkesztője a szászok vezetőivel folytonosan összeköttetésben áll. Azok elég sűrűn járnak ide, különösen Drottlevff József, kiről előbb már megemlékeztem, Drottlevff eljön Temes-

várra rendszerint havonta, de leginkább minden két hónapban, s itt 2–3 napot tölt. Mindezen körülmények tanúkkal bizonyíthatók.

*Ugyancsak Drottleff küldi a pénzeket Korn Artúr szerkesztése alatt megjelenő Gross-Kikindaer Zeitungnak és a Perjámoson megjelenő német lapnak is.*²

E lapok együttesen működnek, azt nemcsak a fentebb előadottak bizonyítják, hanem az is, hogy egymásnak kölcsönösen munkatársai, s e 3 lapban ugyanazon cikkek rendszerint megjelennek, kisebb-nagyobb időközökben.

A folyó évi május hó 27-én megtartott esküdszéki tárgyaláson több száz, úgy az ezek által alapított, valamint az ismert oláh nemzetiségű lapok szerkesztői is; több, itt jól ismert egyénnel, kik a nemzetiségek vezetői, tüntetően jelen voltak.

Ennek a Deutsches Tagblatt für Ungarn című lapnak, a rendőrségtől nyert értesülesem szerint helyben előfizetője alig van. Azonban itt is, éppúgy, mint a vidéken, *ingyen küldik a lapokat. A legutolsó csapszék s a legalsóbb rendű kávéház is ezzel a lappal mindig bőven el van látva. Előfizetési pénzt azonban nem követelnek soha.*

*A megtartott esküdszéki tárgyaláson Cramer Alvin szerkesztő beismerte maga is, hogy a lap pénzügyei Nagyszébenben intéztetnek, miután a felhozott bizonyítékokkal szemben el nem tagadhatta.*²

Azonban az esküdszéki tárgyaláson „idegen” vagy „külföldről érkezett pénzről” nem szóltam, az említett szavakat nem használtam, hanem egyenesen és határozottan kijelentettem, hogy a lapot száz pénzen alapították és „szász” pénzen tartják fenn, mert ezt a körülményt képes vagyok bizonyítani.

Ennek a bizonyítása céljából mellékeltem vádbeszédemet, s csatoltam a Deutsches Tagblatt für Ungarn című lap példányát is, mely lap „idegen” vagy „külföldről” érkezett pénzről vádbeszédemben egy szót sem szól, mit ha mondtam volna, bizonyosan felemlít, különösen azért is, mert azt ellene bizonyítani nem hiszem, hogy lehetséges lenne.

Temesvárott, 1902. évi június hó 7-én

Góth Ferenc s. k.
kir. ügyész

A másolat hitelül:

Betlen s. k.
irodatiszt

G

1902 jún. 19

*Bernáth igazságügyminiszteri államtitkár átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz a magyar delegáció ülésen felmerült délvidéki német sajtóagitáció tárgyában*¹

ME 1902 – XXI – 1943 (3168)
(Gépírásos másolat.)

Magyar királyi Igazságügyminiszter
I. 17787/III. szám
I. M. 1902.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A közös ügyek tárgyalására kiküldött magyar országos bizottságnak folyó évi május hó 30-án tartott ülésén szóba hozott tények igazolására szolgáló adatok beszerzése végett Nagyméltóságod nagybecsű megkeresése folytán felhívtam a temesvári kir. főügyész útján az ottani kir. ügyészt, tegyen jelentést azon adatokról, melyek szerint a magyar állam nemzeti jellege ellen állandóan izgató „Deutsches Tagblatt für Ungarn” című temesvári hírlapi vállalat idegen pénz segélyével tartatik fenn.

A temesvári kir. ügyész által folyó évi június hó 7-én 49/el. szám alatt tett jelentést van szerencsém hitelesített másolatban ./.. alatt csatolva Nagyméltóságodnak megküldeni, s egyúttal értesíteni, hogy a „Deutsches Tagblatt für Ungarn” című temesvári lap ellen izgatás miatt indított sajtóperben folyó évi május hó 27-én tartott tárgyaláson a kir. ügyész által elmondott vádbeszéd tartalma – az ügyész jelentése szerint – Nagyméltóságod mint kir. belügyminiszterhez már felterjesztett.

Hasonló adatok kipuhatólása és megállapítása végett egyébként a szegedi kir. ügyészségnek a „Gross-Kikindaer Zeitung” ellen folytatott sajtópereiben is indított eljárás, miként azt folyó évi április hó 28-án 12 045 szám alatt kelt átiratomban már volt szerencsém Nagyméltóságod nagybecsű tudomására hozni.

Ezen nyomozás eredménye iránt veendő jelentés tartalmát beérkezése után mielőbb szintén közölni fogom.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1902. évi június hó 19-én

A miniszter helyett:
Bernáth s. k.
államtitkár

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

Gy

1902 jún. 26

*Dessewffy Sándor csanádi püspök levele Széll Kálmán miniszterelnökhöz és feljegyzése a délmagyarországi német nemzetiségi mozgalmak tárgyában*¹

ME 1902 – XXI – 1943 (2127)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Hosszan tartó súlyos betegségem eddig megakadályozott abban, hogy Excellenciádnak múlt hó 16-án kelt nagybecsű levelére válaszoljak, és ezt jelen állapotomban is csak idegen, de teljesen megbízható tollal tehetem.

A pángermán nemzetiségi mozgalomról véleményemet ./. a. tisztelettel csatolva e helyütt megjegyezni bátorodom, hogy ezen tényleg jelentkezett, és a magyar nemzeti állameszme és a magyar nemzeti érzés terjedését veszélyeztető mozgalom elfojtására leghatalmasabb és legalkalmasabb védekező óvszernek *a közigazgatásnak mielőbbi államosítását tartom*,² mert e mellett a magas kormánynak minden időben és minden téren a legteljesebb befolyás biztosítatik nemcsak, hanem egyúttal népünk minden szükséglete anyagi és szellemi téren könnyebben fölismerhető, és a jelentkező bajok orvoslása is könnyebben eszközölhető lesz.

És ha akad politikai párt, amely egyéb tekintetek által vezetett a közigazgatásnak tervezett államosítását ellenezné, és – amit nem hiszek – megghiúsíthatná, az ebből nemzetiségi téren származható súlyos következményekért az egész ország előtt ez a párt volna felelős.

Ezen sorokat majdnem halálos ágyon írom Excellenciádnak, a Magyar Királyi Miniszterelnöknek, és pedig azért, mert azt hiszem, hogy most már itt az ideje a közigazgatás államosításának, amely mellett minden magyarelles mozgalom megghiúsul, és a központi államhatalom az országot a fenyegető veszedelemtől megmentheti.

Biztosíthatom Excellenciádat, hogy ezen kérdésről adott véleményem előadásában egyedül a magyar nemzeti eszme terjedését óhajtó legbensőbb vágyam és egyházmegyém lakossága iránti pártatlan szeretetem vezetett, és köszönetet mondok Excellenciád kegyességének, mely alkalmat adott ezen véleményem előadására.

Magamat Excellenciád további kegyeibe ajánlva, a legőszintébb tisztelet kijelentésével vagyok
Excellenciádnak

Temesvárt, 1902. június hó 26-án

alázatos szolgája
Dessewffy Sándor s. k.
püspök

Melléklet:

Vélemény

a délmagyarországi németek közt megindult pángermán mozgalomról

Kétségtelen tény, hogy a legutóbbi időben, körülbelül 2–3 év óta a délmagyarországi német ajkú lakosság körében oly nemzetiségi mozgalom indult meg, amely a múlt évszázad két utolsó évtizedében örvendetesen terjedő magyarosodást több helyen megakasztotta.

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

² Piros ceruzával aláhúzva.

E délmagyarországi német lakosság, amely az ország többi lakosságánál kedvezőbb anyagi helyzetben van, készséggel lépett a magyarosodás útjára, és testtel-lélekkel magyarnak vallotta magát. A magyar nyelv ismeretét a jövő nemzedék számára elengedhetlenül szükségesnek tartotta, iskoláiban a magyar nyelv elsajátítását örömmel látta, gyermekeit magyar vidékre cserébe adta, és Szegeden áldásosan működő intézeteket alapított. Akárhány helyen a serdültebb nemzedék közül bizonyos önérettel beszélnek a magyar nyelvet kivált azok, kik néhány polgári vagy középiskola elvégzése után a szülői házhoz visszatértek, hogy ott a gazdaságban segítsenek, vagy annak vezetését átvegyék. A német nemzetiségűek közül azok, kik közép- és felső tanulmányokat végeztek, a legőszintébb hívei s terjesztői lettek a magyar állameszmének, sőt sokan nyelvben is annyira magyarokká lettek, hogy az általuk alapított családban kizárólag a magyar nyelvet honosították meg. Olyan német újság, amely a német lakosságot magyarosodása útján kedvezőtlenül befolyásolta volna, tudtommal 3–4 év előtt az egész Délvidéken nem létezett.

Ilyképpen a magyar nemzeti eszme terjedését és a magyar nemzeti érzés terjedését s megerősödését, a német lakosságnak teljes magyarosodását minden, az ország sorsát figyelemmel kísérő hazafi örömmel és a legszebb remények között szemlélte.

Ma a helyzet általában még elég kedvező, sok helyen azonban határozottan rosszabbra fordult. És ezen utóbbi körülménynek oka nem a németség gondolkodásmódjában, nem ennek német nemzeti öntudatában – mert ez nem létezett –, nem a megmagyarosodástól való félelemben vagy aggodalomban rejlik. A változást semmi egyéb, *csak külső befolyások eszközölték, és ezért a baj a külső befolyások erélyes megakasztásával és visszaszorításával megszüntethető.*²

Ezek a külső befolyások a következők: Temesvárott „Deutsches Tagblatt für Ungarn”, Nagyikindán „Gross-Kikindaer Zeitung” címen új lapok indultak meg, amelyeknek majd minden egyes számában van oly irányú cikk, amelynek célja a németségben a német nemzeti öntudatot fölkelteni vagy fönntartani. És ezt teszik e lapok nemcsak a német büszkeség fölkelésével és a német műveltség magasztalásával, hanem erre törekszenek azzal is, hogy mindent, ami magyar a legélesebben bírálják és leszólnak, legyen az kormányintézkedés vagy közigazgatási ügy, iskolai vagy bárminő a magyar nemzeti ügyet szolgálni hivatott alkotás. *Ezen eljárásnak kedvez a német lakosság természete, mely szeret gúnyolódni és bírálgatni.*³

És ezek a lapok elküldetnek mindenüvé, hol kedvező fogadtatásra várnak, *ingyen, az előfizetés mellékes, csak legyen ki a lapot elfogadja, olvassa és róla beszél.*³

Az említett két lapnak a közelmúltban lefolyt és közismert sajtópere, amelyek a szerkesztők elítélésével végződtek, igazolják e lapok veszedelmes irányát és törekvését; pedig ezt a törekvést nemcsak az inkriminált cikkek árulják el, hanem a lap majd minden számának szelleme. Nemcsak a sajtóperek tárgyalásából tudom, de egyéb adataim is vannak arra, hogy a németség csak kevés községben járhatja e lapok néhány példányát, *oly csekély számban, hogy abból a lapokat fönntartani nem lehet.*³ Kétségtelen tehát, hogy *a lapok idegen kéztől segílyt nyernek, leginkább az erdélyi szászoktól: hogy csak a sajátjukból adják-e a segílyt, vagy az ő útjukon mások,*³ azt itt megállapítani nem lehet. Itt említem meg, hogy a temesvári lap rövid idő előtt külön házat vett és külön nyomdát. Ehhez is kellett idegen pénz.

Az én tudomásom szerint az említett lapok német nemzeti eszméi Fehértemplomon kívül csak Torontál vármegye néhány községében találtak kedvező talajra, és pedig Újpecsett, Gyertyámoson, Sz. Huberten s környékén és Kiskomlóson; az utóbbi két helyen a német lapok irányát támogatta az utolsó képviselőválasztás alkalmával fellépett egyik jelölt, *Steinacker*³ Ödön, kinek sikerült meglehetősen számban híveket toborozni.

Fehértemplomban pángermán üzelmeiről ismeretes a város polgármestere; neki segík egy *Schümichen*³ nevű lapszerkesztő. Itt többen már a gyermekek magyar egyházi éneke ellen is protestálnak.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

Újpecsről egy *Anheuer János* nevű egyén volt a temesvári lap egyik fő támogatója, ki ahhoz 20 000 Kor. óvadékot adott. Ez szövetkezett egy *Binder* nevű, *Újpeccsett letelepedett szász gyógyszerésszel és ezzel az iskola magyarosodásával kezdtek izgatni*³, annyira, hogy egyes emberek már a magyar köszöntéstől is eltiltották a gyermekeket. A legújabb időben mindkét egyén a harc sikertelenségét belátva, a községből eltávoztak.

Gyertyámoson szintén egy szász eredetű gyógyszerész karolta fel a *Deutsches Tagblatt* ügyét, és a magát fölfelé jó hazafinak valló *Röser Ádám* és rokonságával szövetkezve szintén az iskola magyarosodásával kezdett izgatni a nép között.

Sz. Huberten még 4–5 év előtt igen kedvező volt a helyzet, de az említett két újság és a „*Dresdaer Zeitung*” izgatásai folytán a magyarságnak szépen megindult ügye megakadt annyira, hogy ott a szülők megtiltják a gyermekeknek a magyar nyelv tanulását. Jelenleg Sz. Huberten a legmegbízhatatlanabb egyén a körjegyző, *Fulda károly*, *Leblanc Fülöp* nyug. tanító és *Rösmer Henrik* szász gyógyszerész. Az említett jegyző, ki a főszolgabíró előtt mindent a legjobb rendben állónak mond, a korcsmában mellét verve azt a kijelentést tette: „Én pángermán vagyok, és ebben nekem az Isten sem parancsol!” Ez a jegyző még most is háborítatlanul folytatja hivataloskodását!

A pángermán mozgalomról szólva, el nem hallgathatom, hogy engem már a múlt évben Bécsben figyelmeztettek arra, hogy a délmagyarországi németiség között megindított nemzeti-ségi mozgalomnak célja ugyanaz, mint az Ausztriában oly veszedelmessé fajult „*Los von Rom*” mozgalomé, és hogy ugyanaz a kéz izgat nálunk is, mint Ausztriában. Ez a körülmény kétszeresen tette és teszi kötelességemmé, hogy éber figyelemmel kísérjek mindent, ami e mozgalommal összefügg. És e feladatomban megnyugtató az a tudat, hogy egyházmegyéim papsága, jóllehet annak nagyobb része német származású, hazafias kötelességét mint a múltban, úgy a jövőben is példásan fogja teljesíteni. Egyik esperesi kerületnek tiltakozását a papság ellen fölhozott vádakra /. csatolom, azon megjegyzéssel, hogy nagy kiterjedésű egyházmegyéimnek nincs egyetlenegy papja sem, kinek hazafias érzülete s magatartása kifogás alá esnék, de annál több van olyan, ki áthatva a rája egyházi s nemzeti téren várakozó feladatok fontosságától, észrevétlenül és csendben, teljes odaadással él hivatásának; sok iskola megmagyarosodása és sok német község hazafias magatartása papjaim fáradozásának köszönhető.

A jelentkezett veszedelmes áramlatnak igen kedves a mostani *sajtótörvény*;³ mivel pedig ennek megváltoztatása ez idő szerint alig remélhető, legalább oda kellene hatni, hogy minden hazaellenes cikk vagy beszéd ellen a peres eljárás azonnal megindíttassék, és szigorú ítélet hozassék a bűnös ellen.

H

1902 júl. 4

Széll Kálmán miniszterelnök átiratai az érdekelt minisztériumokhoz és főispánokhoz a délmagyarországi német nemzetiségi mozgalmak tárgyában

1

Miniszterelnöki átirat a belügyminisztériumhoz a délvidéki „pángermán mozgalom” tárgyában¹

ME 1902 – XXI – 1943 (2137)
(Gépírásos fogalmazvány.)

Bizalmas

I

Belügyminisztériumnak

Több oldalról felhívták figyelmemet arra a sajnos fordulatra, mely újabban a délvidéki svábság körében tapasztalható. Athatva azon meggyőződéstől, hogy úgy a dákoromán és pánzláv, mint a pángermán mozgalom veszélyes voltát jelentékenyen növelné az, ha a külföldről szíttatnék, mint a külügyek irányítására befolyást gyakorolni hivatott miniszterelnök, el vagyok határozva, hogy különösen nemzetiségi dolgokban minden külavatkozást lehetőleg távol tartok. Ebbeli törekvéseimet jelentékenyen megkönnyíti az a kiváló előzékenység, melyet a külügyi kormányzat részéről e tekintetben is tapasztalok. A délmagyarországi mozgalom már magára is vonta Szógyény úr, berlini nagykövetünk figyelmét, s a nagykövet jelentése alapján a közös külügyminiszter úr fel is kért, hogy e mozgalom tekintetében közöljem vele a m. kir. kormány álláspontját, mely alkalomadtán az illetékes német tényezőknél kellő nyomatékkal szóvá is tétetnék. Válaszom megadhatása végett több oldalról értesüléseket szereztem be, s mivel ez alkalommal több olyan adat jutott tudomásomra, mely a nemzetiségi belpolitika szempontjából értékkel bírhat, ezeket a t. minisztériummal az alábbiakban közölni kívánom, kérve viszont a t. minisztériumot, hogy amennyiben olyan tények és adatok jönnek tudomására, melyek azt bizonyítják, hogy ausztriai vagy németországi tényezők, különösen pedig az „Alldeutscher Verband” befolyanak a magyarországi nemzetiségi törekvésekbe, méltóztassék ezeket velem külügyi felhasználás végett közölni.

Értesüléseim szerint a délvidéki svábság magyarosodása megakadásának *belső*, magának az ottani népességnek lelkiületéből fakadó oka csak egy volt. A délvidéki sváb ugyanis szorgalmas munkás és takarékos, általában véve gazdasági tekintetben sokkal előbbrehaladott a más ajkú lakosságnál. Ez által bizonyos fölényben érzi magát a többi nemzetiségekkel szemben, szereti ezt a fölényét éreztetni, és tüntet azzal, hogy rendezett anyagi viszonyainál fogva minden befolyástól független. Ezenkívül szeret gúnyolódni és bírálgatni. Ezeket az érzéseket a délvidéki svábság belevitte eddig mindig a politikába, ez volt oka annak, hogy a svábok jóformán túlnyomó részben az ellenzék mellett foglaltak állást. De lelkiületükben konzervatív érzelműek lévén, sohasem csatlakoztak a radikális szélső politikai elemekhez, hanem elsöben a balközép, később a nemzeti párt mellé állottak. A nemzeti pártnak a szabadelvű párttal történt egyesülése után nincs többé olyan mérsékelt hazafias ellenzéki párt, mely a svábság lelkiületének megfelelné. A klerikális néppártról ugyanis hallani sem akarnak.

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

Ezen, mondhatni pszichológiai momentumot használták ki az erdélyrészi szászok a legutóbbi képviselőválasztásoknál arra, hogy a svábságot részükre vonják. S míg a szászoknak a 70-es években tett az a kísérlete, hogy a svábokat a szász néppárt programjának megnyerjék, sikertelen maradt, addig most a szász propaganda, ez a *külső* ok megtette a hatását.

Ami most már a svábok között a szászok által üzött propaganda eszközeit illeti, e tekintetben kettő játszik főszerepet, ti. a sajtó és a pénzüzetek. A t. minisztérium bizonyára tájékozódva van arról, hogy a propagandát négy hazai lap fejt ki, és pedig:

1. a „Gross-Kikindaer Tagblatt”, szerkeszti Korn Artúr,
2. a „Weisskirchner Volksblatt”, szerkeszti Schümichen Jakab,
3. a „Deutsches Tagblatt für Ungarn”, szerkeszti Cramer Alvin Temesvárott,
4. a „Torontaler Zeitung”-gal egyesített „Südungarische Bürgerzeitung”, szerkeszti Pyrk Mayer Alajos Perjámoson.

E négy hazai lapon kívül a Drezdában megjelenő „Neueste Nachrichten” című lapot terjesztik a nép között.

Mivel ez az egész sajtóakció nem az ottani németiség alkotása, hanem szász import, azért nagyobb reakció felidézése nélkül el is lesz nyomható. Több oldalról nyilvánított nézet szerint tehát e lapok sajtóvétségeit a legnagyobb nyomatékkal kell üldözni, a jelzett külföldi laptól pedig talán meg lehetne vonni a postán szállítási jogot.

Az agitáció másik eszközét a pénzüzetek képezik. A német propaganda támogatására ugyanis a nagyszebeni szász pénzüzetek Nagyikikindán fiókinvézetet állítottak fel, amely az azon a vidéken létező pénzüzeteknél jelentékenyen kisebb kamat mellett nyújt a sváboknak hitelt, melyet ezek, látva a közvetlen anyagi hasznot, igénybe is vesznek. Ez úton az erdélyrészi szászok beviszik a megkezdett mozgalmat a gazdasági életbe, s ez a körülmény az, mely gondolkozóba kell, hogy ejtsen, mert itt nyilvánul kézzel fogható anyagi haszonban az ő munkájuk.

E helyütt egy itt felmerült eszmére kívánom a t. minisztérium figyelmét felhívni. Köztudomású dolog ugyanis, hogy általában a politikai törekvések propagálására s így a nemzetiségi üzemek szítására is a leghatékonyabb eszközt az egyesületek képezik. Közismeretű az is, hogy a XIX. század első felében a német egység ügyét a Turn- és Gesang-Verein-ek mozdították elő. A mai kor jegye nem az ének többé, hanem a gazdasági törekvések, a pénz s a korszellemet követve a politikai propaganda is működésének súlypontját lassankint áttette a kulturális és más efféle egyesületekből, az egyesület gazdasági válfajaiba, nevezetesen a részvénytársaságokba. És tényleg azt látjuk, hogy a pánszláv törekvéseknél a Tátra-bank, a román propagandánál az Albina, az itt szóban levő pángermán törekvéseknél pedig a nagyszebeni bank veszedelmes nemzetiségi tényezőkké lettek. Nem szenved kétséget, hogy itt a gazdasági szabadság örve alatt üzött államveszélyes propagandáról van szó. Ámde a gazdasági szabadság nem öncél, a gazdasági szabadság csak eszköz, a cél a magyar állam hatalma és biztonsága. És éppen ezért megfontolást érdemel az az eszme, hogy nem volna-e szükséges oly törvényhozási intézkedést iniciálni, mely felhatalmazza a kormányt arra, hogy amint az államveszélyes egyesületek feloszlatathatók, úgy a kormány a nemzetiségi politikát csináló részvénytársaságokat, szövetkezeteket stb. felszámoltathassa. E megoldást jogilag megkonstruálni nem volna könnyű feladat, de a nemzetiségi veszély oly imminens, hogy elkerülhetetlen a védekezés eszközeiről való gondoskodás.

Ami most már az egyes inficiált helyeket illeti: Fehértemplomban pángermán érzelmeiről ismeretes a polgármester, kinek a fent már megnevezett Schümichen lapszerkesztő segédkezik. Itt többen már a gyermekek magyar egyházi éneke ellen is izgatnak.

Újpecsről egy Anheuer János nevű egyén volt a temesvári lap egyik fő támogatója, ki ahhoz 20 000 K. óvadékot adott. Ez szövetkezett egy Binder nevű, Újpecsen letelepedett szász gyógyszerésszel, s vele az iskola magyarosodásával kezdett izgatni annyira, hogy egyes

emberek már a magyar köszöntéstől is eltiltották a gyermekeket. A legújabb időben mindkét egyén a harc sikertelenségét belátva, a községből eltávozott.

Gyertyámoson szintén egy szász eredetű gyógyszerész karolta fel a „Deutsches Tagblatt” ügyet, és a magát felfelé jó hazafinak valló Röser Ádám és rokonságával szövetkezve szintén az iskola magyarosodásával kezdett izgatni a nép között.

Szenthuberten még 4–5 év előtt igen kedvező volt a helyzet, de az említett újságok izgatásai folytán a magyarságnak szépen megindult ügye megakadt annyira, hogy ott a szülők megtiltják a gyermekeknek a magyar nyelv tanulását. Jelenleg Szenthuberten a legmegbízhatóbban állítólag a körjegyző, Fulda Károly, Leblanc Fülöp ny. tanító és Rösmer Henrik szász gyógyszerész. Az említett jegyző, aki a szolgabíró előtt mindent a legjobb rendben állónak mond, a korcsmában mellét verve állítólag azt a kijelentést tette, „Én pángermán vagyok, és ebben nekem az Isten sem parancsol!”

Az inficiált helyekről szólva, meg kell még emlékezni a komlósi kerületről, hol dr. Erling Miklós, nagyteremiai ügyvéd s a Nagyikindán létesített szász bankfiók fizetéses ügyészének támogatása mellett fellépett Steinacker Ödön, egykoron szász képviselő és hírhedt agitátor, aki az általános választásnál kapott is 147 szavazatot. Támogatói voltak a német nemzetiségi jelöltnek az intelligencia közül Eriing dr.-on kívül csupán egy-két nyugdíjazott idős tanító, akik éppen azért, mert az abszolút korszakban nyervén kiképezetésüket és alkalmaztatásukat, a magyar nyelvet nem bírják, lettek nyugdíjazva és nem tudnak, de nem is akarnak beleilleszkedni az új viszonyokba. Ezek azután az egyes községekben az uralmon levő, tisztán községi és nem politikai pártokkal ellenkezésben levő elemekből hódították a szavazatokat Steinacker részére, úgyhogy az e jelöltre esett 147 szavazatból legalább a felét le kell vonni, s legfeljebb 80–90-re tehető azoknak a szavazatoknak a száma, melyek az agitáció következtében adtak a szász nemzetiségi néppárt programjára.

Kétségbevonhatatlan bizonyítékok mutatnak arra, hogy a helyszínen működő egyének mögött a szászok vezérférfiai állanak. A délvidéki lapok magukat önerejükben nem tudnák fentartani, s tényleg nagyobb pénzküldeményeket kapnak az erdélyrészi szászoktól. A jelentékenyebb összegeket küldők között szerepelnek Korodi Lajos orsz. képviselő, a National (!) Bank (Szász nemzeti [!] bank) és valami Drottelf József nevű nagyszabeni könyvnyomdász, ki 1901-től kezdve nem kevesebb mint 4 750 K-t küldött a „Deutsches Tagblatt für Ungarn” című lapnak. Igen figyelemre érdemes, hogy Opreán Nestor ügyvéd, hírhedt oláh agitátor, Nagyszentmiklósról Pirkmayer szerkesztőnek Perjámosra 240 K-t küldött. Talán felesleges ugyanis hangsúlyoznom azon veszélyt, mely a nemzetiségek kölcsönös támogatása s a nemzetiségi törekvések egyesülése esetén a magyar állam létét fenyegetné.

Mint a t. minisztérium az iméntiekben látni fogja, a délvidéki izgatás számai az erdélyrészi szászokhoz nyúlnak vissza, s ezek lesznek a külföldi pénzeknek közvetítői, miután a délvidéki főkorifeusok címére Németországból és Ausztriából közvetlenül csak kevés pénz érkezik. Azt, hogy a szászok az allddeutsch körökkel összeköttetésben állanak, eléggé bizonyítja az a tény, hogy az „Allddeutscher Verband”-nak f.é. május hó 25-én Eisenachban tartott közgyűlésén az erdélyrészi szászok részéről Obert Ferenc brassói ág. ev. lelkész is részt vett. Ezen a közgyűlésen, mint Szögyény úr jelenti, bizonyos Samassa Pál dr. előadása alapján azt a határozatot hozták, hogy a német birodalmi kormányt felkérjük, hogy félreérthetetlen kijelentéssel lépjen fel azon visszaélések ellen, melyeket magyar politikusok a német nyelv és kultúra kiirtása s több mint 2 000 000 magyarországi német elnyomása céljából a német császár Ő Felsege állítólagos és a koholtság világos jeleit mutató szavaival üznek. Az allddeutsch-oknak ezen rezolúciójára vonatkozólag Richthofen báró német külügyi államtitkár nagykövetünk előtt f.é. május hó 29-én kijelentette, hogy az a papírkosárba fog vándorolni. Az említett Samassa dr., nagykövetünk értesülése szerint, több évvel ezelőtt monarchiánkból vándorolt be Németországba, és német honosságot szerzett, miért is sajnos nem volt kiutasítható, mi egyébként minden bizonnyal bekövetkezett volna.

Tekintettel az imént mondottakra, megtettem a szükséges intézkedéseket, hogy most már az erdélyrészi szászoknak a külfölddel való összeköttetéseit felderítsem, s van szerencsém a t. minisztériumot is felkérni, hogy amennyiben ezen viszonyra vonatkozólag valamiféle adat tudomására jutott volna, vagy tudomására fog jutni, úgy méltóztassék azt velem diplomáciai úton leendő felhasználás végett lehetőleg mielőbb közölni.

Végül tájékoztatóul megjegyzem, hogy a délvidéki pángermán mozgalom leghathatósabb ellenszerének a közigazgatás állmosítását mondják.

Fogadja stb.

2

Miniszterelnöki átirat a kereskedelemügyi miniszterhez „a délvidéki német lapok pénzküldeményei” tárgyában¹

ME 1902 – XXI – 1943 (2127)
(Gépirásos fogalmazvány.)

Bizalmas

Kereskedelemügyi miniszter úrnak

Köszönettel vettem Nagyméltóságodnak a délvidéki német lapok pénzküldeményei tárgyában f. é. június hó 7-én 3466. eln. sz. a. kelt bizalmas átiratát, mely iratból, valamint egyéb értesüléseimből azt a benyomást szereztem, hogy a délvidéki svábok között mutatkozó pángermán mozgalmat az erdélyrészi szászok szítják, s így a külfölddel való összeköttetést is valószínűleg ők tartják fenn.

Nagyméltóságod előlidézett becses átiratából kitűnik, hogy főleg Drotteff József nagy-szebeni könyvnyomdász küld tetemes összegeket egy délvidéki német lapnak. Kívüle még Korodi Lutz dr. országgyűlési képviselő és a „Szász Nemzeti Bank” szerepelnek mint nagyobb összegek feladói. Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék lehetőleg mielőbb és bizalmas úton eruáltatni, hogy a nevezettek, valamint Obert Ferenc, brassói ág. ev. pap és Anheuer János újpécsi lakos kapnak-e pénzküldeményeket Németországból és Ausztriából s ha igen kitől és mennyit.

Fogadja stb.

3

Miniszterelnöki átirat az igazságügyminiszterhez a német nemzetiségi lapok szerkesztői ellen indított sajtóperek tárgyában¹

ME 1902 – XXI – 1903 (2127)
(Gépirásos fogalmazvány.)

Bizalmas

Igazságügyminiszter úrnak

A tervezett diplomáciai démarche sikeres keresztülvihetése érdekében olyan adatokra volna szükségem, melyek azt bizonyítják, hogy a magyarországi német nemzetiségi mozgalmakban külföldi, nevezetesen német és osztrák tényezőknek is benn van a keze. Miután Krámer

¹ A fogalmazvány lapszélén a következő feljegyzést olvassuk: „Válasz 2732 és 2928–902 M. E. sz.”

¹ A fogalmazvány lapszélén a következő feljegyzést olvassuk: „Válasz 2817–902 ME. sz.”

Alvin temesvári lapszerkesztő sajtópere alkalmával a tárgyalásról a lapokban olyan tudósítások jelentek meg, hogy a temesvári lap idegen pénzekkel dolgozik; miniszterelnökségi államtitkárom Nagyméltóságodat szóbelileg már régebben felkérte, hogy a temesvári sajtóper iratait méltóztassék átnézetni, s amennyiben az aktákban külföldi pénzküldeményeknek vagy általában a külfölddel való összeköttetésnek nyoma van, úgy méltóztassék az iratokat velem diplomáciai úton leendő felhasználás végett közölni. Azóta Korn Artúr nagyikikindai lapszerkesztő ellen is folyt sajtóper, s így van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék a szegedi iratokat is tekintetbe véve, becses válaszát lehetőleg mielőbb megadni.

Fogadja stb.

4

Miniszterelnöki átirat gr. Szárhegyi Lázár István Brassó megyei főispánhoz a délvidéki német nemzetiségi mozgalmak erdélyi szász irányítása tárgyában¹

ME 1902 – XXI – 1943 (2127)

(Gépírásos fogalmazvány.)

Újabb időben több olyan körülmény merült fel, melyből arra a következtetésre jutnak, hogy a délvidéki svábság között mutatkozó nemzetiségi üzelmeket bizonyos erdélyrészi szász-körök szítják, kik ismét németországi és ausztriai társadalmi tényezőkkel állanak összeköttetésben. Így Brassóban m. é. április hó 15-én A „Deutsches Tagblatt für Ungarn” nevű temesvári lap kiadójának címére feladott Korodi Lutz dr. országgyűlési képviselő 200+230 K-t, a „National Bank” (Szász Nemzeti Bank) pedig 200 K-t, s így csupán egy napon a szászok 630 K-t küldtek a temesvári pángermán lapnak, mely önerejéből nem lenne képes magát fenntartani. Obert Ferenc dr. ág. ev. brassói lelkész pedig részt vett az „Alldeutscher Verband”-nak f. é. május hó 25-én Eisenachban tartott közgyűlésén, hol Magyarország ellen heves kifakadások történtek.

Aziránt a kereskedelemügyi miniszter úr fog intézkedni, hogy a fent nevezettek címére a külföldről netán érkező pénzküldemények mérve és eredete eruáltassék; van szerencsém azonban Méltóságodat felkérni, legyen szíves a kétes viselkedésű egyének, különösen pedig Obert lelkész szereplése, működése és az „Alldeutscher Verband”-dal való összeköttetése iránt tájékozódni, s bizonyos szász köröknek a délvidéki pángermán propagandával s a külfölddel való összeköttetéseiről értesüléseit és nézeteit velem közölni.

Végül különösen hangsúlyoznom kell jelen iratom *szigorúan bizalmas*, személyes természetű jellegét.

Fogadja stb.

¹ A fogalmazvány lapszélén a következő feljegyzést olvassuk: „Válasz 2842–902 M. E. sz. – Igen bizalmas, kizárólag saját kezébe.”

5

*Miniszterelnöki átirat Béldi László Nagyküüllő megyei főispánhoz a délvidéki német – erdélyi szász kapcsolatok tárgyában*¹

ME 1902 – XXI – 1943 (2127)
(Gépírásos fogalmazvány.)

Béldi László dr., Nagyküüllő vármegye főispánjának

Újabb időben több olyan körülmény merült fel, melyből arra a következtetésre kell jutnom, hogy a délvidéki németiség között mutatkozó nemzetiségi üzelmeket bizonyos erdélyrészi szász körök szítják, kik ismét németországi és osztrák társadalmi tényezőkkel állanak összeköttetésben. Ami bizonyos szász köröknek a délvidéki pángermán propagandával való összeköttetését illeti; e tekintetben cáfolhatatlan bizonyítékok állanak rendelkezésemre; a szászoknak a külfölddel, nevezetesen Németországgal és Ausztriával s különösen az „Alldeutscher Verband”-dal való összeköttetései az azonban eddig csak igen gyér nyomaira akadtam. Van szerencsém tehát Méltóságodat tisztelettel felkérni, legyen szíves ez összeköttetések dolgát bizalmasan megfigyelni, s tapasztalatait velem lehetőleg mielőbb közölni.

Végül különösen kell hangsúlyoznom jelen iratom *kiválóan bizalmas*, személyes természetű jellegét.

Fogadja stb.

6

*Miniszterelnöki átirat Thalman Gusztáv Szeben megyei főispánhoz a délvidéki német nemzetiségi mozgalom erdélyi szász illetve németországi és ausztriai kapcsolatai tárgyában*¹

ME 1902 – XXI – 1943(2127)
(Gépírásos másolat.)

Újabb időben több olyan körülmény merült fel, melyekből arra a következtetésre kell jutni, hogy a délvidéki németiség között mutatkozó nemzetiségi üzelmeket bizonyos erdélyrészi szász körök szítják, kik ismét németországi és ausztriai társadalmi tényezőkkel állnak összeköttetésben. Így a temesvári „Deutsches Tagblatt für Ungarn” nevű pángermán újság bizonyos Drottleff József nagyszombati könyvnyomdásztól a m. é. szeptember havától kezdve, tehát nem egészen egy esztendő alatt 4 750 K-t kapott, mi semmi szín alatt sem képezhet előfizetési összegeket.

Van szerencsém tehát Méltóságodat tisztelettel felkérni, legyen szíves velem közölni, hogy a nevezett könyvnyomdász miféle ember, van-e annyi vagyona, hogy a számjegyzett összeget a magából adhatta volna, s áll-e összeköttetésben külföldi körökkel, nevezetesen az „Alldeutscher Verband”-dal. Midőn Méltóságodat még tisztelettel kérem, hogy legyen szíves bizonyos szász köröknek a délvidéki pángermán propagandával, valamint esetleg a külfölddel való összeköttetéseiről értesüléseit és nézeteit velem közölni, egyben különösen kívánom hangsúlyozni jelen iratom *bizalmas*, személyes természetű jellegét.

Fogadja stb.

¹ A fogalmazvány lapszélén a következő feljegyzést olvassuk: „Válasz 3272–902 M. E. sz. – Igen bizalmas, kizárólag saját kezébe.”

¹ A fogalmazvány lapszélén a következő feljegyzést olvassuk: „Válasz 2842–902 M. E. sz. – Igen bizalmas, kizárólag saját kezébe.”

7

Miniszterelnöki átirat gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez a magyarországi német nemzetiségi propaganda tárgyában¹

ME 1902 – XXI – 1943 (2127)
(Gépírásos másolat.)

A Magyarországon megindult német nemzetiségi izgatások tárgyában f. é. május hó 13-án 10. sz. a. kelt bizalmas átiratáért, valamint Szögyény úr, berlini nagykövetünk f. é. május hó 7-én és 29-én 18 E. és 23 C. sz. a. tett jelentéseinek közléséért őszinte köszönetet mondva, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy azon célból, hogy megbízható és pozitív adatokat bocsáthassak Nagyméltóságod és Szögyény úr rendelkezésére, bizalmas és kimerítő nyomozásokat rendeltem el, s mihelyt az összes adatok be főgnak gyűlni, nem fogok késni azokat Nagyméltóságodnak, kellőképpen csoportosítva, a további szíves intézkedések megtétele végett, közölni.

Az elől idézett b. átirat eredeti mellékletét tisztelettel visszazárom.
Fogadja stb.

I

1902 júl. 5

Tarkovich József miniszterelnökségi államtitkár átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez Obert Ferenc brassói ev. lelkész, erdélyi szász író és politikus és az „Alldeutscher Verband” kapcsolatáról¹

VKM eln. 1904: 1573 (2542/902)²

Magyar királyi miniszterelnök
2127 I. Bizalmas
M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A közös külügyminiszter úr közölte velem Szögyény úr, berlini nagykövetünk f. é. május hó 29-én 23. C. sz. a. tett jelentését az „Alldeutscher Verband” f. é. május hó 25-én Eisenachban tartott közgyűléséről, melyen többek között felkérték a német birodalmi kormányt, hogy félreérthetetlen kijelentéssel lépjen fel azon visszaélések ellen, melyeket magyar politikusok a német nyelv és kultúra kiirtása és a 2 000 000-t meghaladó magyarországi németiség elnyomása céljából a német császár Őfelségének állítólagos és a koholtság bélyegét viselő szavaival üznek. Az alldeutsch-ok ezen rezolúciójára vonatkozólag Richthofen báró, német külügyi államtitkár f. é. május hó 29-én nagykövetünk előtt kijelentette, hogy az a papírkosárba fog vándorolni.

¹ A fogalmazvány lapszélén a következő feljegyzést olvassuk: „Választ nem kérünk. Bizalmas 1943–902, 2192–902.”

¹ Az irat felzetén Wlassics alábbi, fekete ceruzával írt megjegyzését találtuk: „L. elnökség – elintézés mindenestre elem ... W.”

² A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

Szőgyény úr jelentése szerint az allddeutsch-ok ezen közgyűlésén részt vett valami Obert Ferenc dr. brassói ág. ev. lelkész is, az erdélyi szászok vezére. Miután az Allddeutsch-körökkel való összeköttetés már önmagában véve is elégséges arra, hogy a nevezett lelkészt kedvezőtlen színben tüntesse fel, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék őt éber figyelemmel kíséreni, s ha megfelelő alkalom nyílik, ezt a papot a megérdemelt elbánásban részesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi július hó 5-én

A miniszterelnök helyett:
Tarkovich s. k.
államtitkár

J

1902 júl. 14

Thalman Gusztáv Szeben megyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek Drottletff József szebeni polgármester nemzetiségi kapcsolatai tárgyában¹

ME 1902 – XXI – 1943 (3168)

Szeben vármegye Főispánja és Szászispán

Sz. 32–1902

reserv.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

Nagyméltóságodnak folyó hó 5-én 2127–902/M. E. I. sz. alatt kelt bizalmas rendeletére bátorodom tisztelettel jelenteni, hogy nagyon nehezen konstatálhatni, mennyiben az erdélyrészi szász körök, a németországi és délvidéki németység között mutatkozó nemzetiségi üzelmeket szítják; annyi azonban nem tagadható, hogy legalább eleintén az úgynevezett *zöldszász* körök a magyarországi bánáti német tényezőkkel valami összeköttetésben voltak, s talán azok az ottan megjelent és a nemzetiségi ügyet pártoló lapok létesítésére és fenntartására befolyással voltak, de ezen összeköttetés és befolyás csak titkosan gyakoroltatott, úgyhogy erre vonatkozó tételeket vagy cselekményeket állítani és bebizonyítani alig tudnék.

Leginkább a brassói hírlap (Kronstädter Zeitung) és talán más oly személyek, kik hírlapi írással foglalkoznak a szász körökből és a nemzetiségi politikát figyelemmel kísérik, lehetnek azok közt, kik a temesvári „Deutsches Tageblatt für Ungarn” és más bánáti lapokkal érintkeznek, mivel a temesvári fent jelzett lapnak Kramer nevű szerkesztője egy erdélyrészi szász ember, akinek tehát összeköttetései itt lesznek.

De általánosságban oly körülmények nem észlelhetők, hogy nagyobb mértékben valaki az „Alldeutscher Verein”-el, vagy valamely más német „Pángermán” szövetkezettel érintkezésben legyen, mert általánosan az itteni polgárság és parasztnép távol áll minden nemzetiségi és politikai üzelmeiktől, és ezekkel nem foglalkozik.

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905 – XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

A nagyszebeni Drottleff József féle nyomdára vonatkozólag van szerencsém jelenteni, hogy ezen nyomdának tulajdonosa Nagyszeben város jelenlegi polgármestere Drottleff József², ki a nyomdát még apjától örökölte, és ezen üzlet saját neve alatt van bejelentve a „cégjegyzékbe”, de néhány év óta a polgármesternek fia Drottleff Péter, mint procura-vezető és a nyomtatásért felelős, kezeli az üzletvezetőséget, *habár a tulajdonos maga is nagyobb pénzbeli üzleti kérdésekben határoz²*, mivel az övé a vagyon, tehát ő is ily pénzbeli kérdéseknél döntő befolyást gyakorol.

Drottleff egy vagyonos embernek mondható, mert nemcsak ama nyomdája van, mely jól is jövedelmez, hanem azonkívül *több száz holdnyi birtoka is van itten²*, melyen a mezőgazdaságot és marhatenyésztést folytatja, és így Drottleff József *azon helyzetben van, hogy ő a számjeltett összeget a temesvári „Deutsches Tageblatt für Ungarn” című lapnak a saját magáéból adhatta volna.²*

De nézetem szerint kétséges, és nem is hiszem, hogy Drottleff József annyi pénzt a magáéból ily nemzetiségi és politikai célokra fordítson, mivel *ezen ember igen takarékos és haszonlesőbb²*, semhogy olyan kiadást tenne, s azért feltehető, hogy ha csak nem valami üzleti munkaösszeköttetésből azon összeg a temesvári lapnak küldetett, ama pénz máshonnan származott, és az is lehetséges, hogy *talán a temesvári lapnak itten valahol gyümölcsözőleg elhelyezett pénze van, melyet talán Drottleff által vesz fel.²*

Én ugyan nem kérdezhettem ötöt, miután Nagyméltóságod magas rendelete engem arra nem jogosított fel, s azért bátorkodom utasítást kérni arra, hogy ez irányban a bővebb felvilágosítást az illetőktől beszerezhetem-e? –

Ezen Drottleff féle nyomdában a nagyszebeni „Siebenbürgisch-deutsches Tageblatt” című lap, amióta keletkezett, nyomtattatik és kiadatik, de a lapnak saját költségén, s ugyanazon Drottleff József tulajdonát képező házában van a szerkesztősége és kiadása is elhelyezve, úgy-hogy a Drottleff nyomdája ezen üzletből elég jó eredményt húz.

Hogy ezen nyomda az „Alldeutscher Verband”-al, vagy más külföldi körökkel összeköttetésben áll, az nem állítható, *de üzleti irányban több külföldi műkereskedések és nyomdákkal bizonyára érintkezik, mert a Drottleff féle nyomda egyszersmind megrendelésekre fénymázos képeket és nyomtatványokat is készít úgy Magyarország, mint Ausztria és külföldre is, s egyszersmind ezen nyomda is hozat olyanokat, mint ahogy az a kereskedésben szokott történni.²*

Kérem tehát ezen jelentésem tudomásul venni, és esetleg a további utasítást leadni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását. –

Nagyszeben, 1902. július hó 14-én

Thalman Gusztáv
főispán és szászispán

² Piros ceruzával aláhúzva.

K

1902 júl. 27

*Gr. Lázár István Brassó megyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a magyarországi német mozgalom erdélyi szász kapcsolatai tárgyában*¹

ME 1902 – XXI – 1943 (3168)

62/1902 szám.

Brassó vármegye főispánja

Res. Kizárólag saját kezéhez

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Az erdélyrészi szászok délvidéki nemzetiségi üzelmek tárgyában 2127/1902. M.E. sz. a. kelt magas leirata alapján teljes tisztelettel jelentem, hogy amint írásban 39/1901. res. sz. a., múlt évi június 8-án és később szóbelileg bátor voltam Nagyméltóságod tudomására hozni az itteni szakkörök egyes kimagasló alakjai pénzintézeteik bevonásával is a magyarországi svábokat az erdélyrészi szászok politikai irányának megnyerni törekednek, és amint az újabb események igazolják, e téren az „Alldeutsch Verband” támogatásával mind erősebb és erősebb agitációt folytatnak.

Az itteni szász intelligencia közül igen soknak (Schmidt Lurtz, Korodi képviselők, Lassel tanár) összeköttetése van Steinacker Ödön bécsi idegenforgalmi-iroda titkárral, és ez igen figyelemre méltó, mert *Steinacker egyike az agitációt vezetőknél, ki Bécsből az „Alldeutscher Verband”-dal való összeköttetést feltűnés és ellenőrzés nélkül közvetítheti. Különben Steinacker Ödön maga különösen Sopron Pozsony vidéken sőt a délvidéken is megfordul, de bizton Kornnal is fenntartja az összeköttetést.*²

Obert Ferenc magatartását, már múlt év óta midőn 23/1901 res. sz. a. jeleztem megbízhatatlanságát figyelemmel kísértem, és eisenachi magatartása jellemének teljesen megfelel.

Korodi Lutz képviselő, hogy a temesvári „Deutsches Tagblatt für Ungarn”-al összeköttetést tart fenn az kétségtelen és igen valószínű, hogy az e laphoz innen érkező pénz vagy az „Alldeutscher Verband”-tól a „National Bank” útján, vagy Obertől a „Kronstädter Sparcassa” által évenként rendelkezésre juttatott összegből kerül ki, mert hogy Korodi sajtóját nem küldi e lap támogatására az kétségtelen.

A „National Bank” egy pár évi működése által már *bebizonyította törekvésének irányát, és a múlt évben szervezett nagykikindai fiók az ország déli részein teljesíti misszióját nem kis eredménnyel*³, amennyiben már eddig is egy millió koronán jóval felülhaladó kölcsönt nyújtott legnagyobb részét vidéki német és szerbeknek, de magyaroknak is engedélyez kölcsönt, általában szolid alapon van vezetve az üzlet.

¹ Lázár főispán jelentéséhez mellékeli a „National Bank” nagykikindai és brassói igazgatósági tagjainak névsorát. A brassói fiók igazgatósági tagjai: Beer Ödön igazgató vezetésével: Wetzel Ferencz bórkereskedő, Bogácsi Kálmán gyógyszerész, Holzinger Miklós kereskedő, Krumanacker téglagyártulajdonos, Wilhelm Kolle tanító, Anton Ferner bankintézet-tulajdonos, Krämer lakatos és Johann Martin tanító. A „National Bank” igazgatósági tagjai Brassóban: Dr. Lurtz Károly elnök, Dr. Schnell Károly helyettes elnök, Beer Hugó üzletv. igazgató, Neustädter Adolf Gusztáv; igazgatósági tagok: Schiel János, Immer Adolf, Hubbes János, Jeremias György, Scherg Frigyes, Goldschmidt Lajos, Hiemesch Henrik, Teutsch Mihály, Zintz Henrik, Neugeboren Frigyes, Kamner Károly, Alesius Oszkár, Schiel Sámuel, lakása Bustyeniben (Románia), Wetzel Ottó, Depner Róbert, Gust Alfréd, Tartler Alfréd, Teutsch Gyula, Greger György cégjegyző Petersberger Viktor cégjegyző. – Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

² Piros ceruzával aláhúzva.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

Igazgatója Beer Ödön a Brassói központi National Bank Beer Hugó vezérigazgatójának unokaöccse, és így a szoros összeköttetés az itteni főintézettel ez úton is fenn van tartva.

A „National Bank” fenntart továbbá Bukarestben „Schreiber et Comp. Comandita de la Banca Nationala” cím alatt egy fiókot, mely betéti társaságként szerepel és legkiterjedtebb üzletköre a zálogház.

Ez uton is az „Alldeutscher Verband”-dal könnyen tarthatja fenn az összeköttetést.³

A „National Bank”³ alakult 1889. április hóban 200 000 korona alaptőkével és 1901 júniusban alaptőkéjét 500 000 koronára emelte fel, alapszabályaiban ki van mondva, hogy a *névre szóló részvények csak a közgyűlés beleegyezésével ruházhatók át másra.*⁴

Úgy a brassói központ, mint a nagykikindai fiók-részvénytársaság jelenleg cégjegyzésre jogosult igazgatósági tagok névjegyzékét $\frac{1}{10}$ alá csatolva tisztelettel felterjesztem.

A „Kronstädter Allgemeine Sparcassa” működése azért érdemel figyelmet, mert évenként tiszta jövedelméből 40–45 000 koronát legnagyobb részét brassói ág. ev. egyházi célra adományoz, ebből pedig évenként 10 000 koronát ad a brassói belvárosi ág. ev. egyházközségnek az ág. ev. hitvallású egyháztanács kezébe (Obert Ferenc belvárosi lelkész vezetése alatt) szabad intézkedésre. Továbbá 5000 koronát évenként: ipari célokat elősegítő alap létesítésére.⁴ Valamint a többi adományok mikénti felhasználása minden ellenőrzést nélkülöz.

Ha figyelembe vesszük a brassói szászok nem kis áldozatot igénylő agitacionális szereplését, valamint a múlt évben indított és szintén költséget igénylő „Los von Rom” mozgalmat, önkéntelenül felmerül a kérdés: vajon nem a fenti adományok egy része használtatik ily célokra.

Ezen „Kronstädter Allgemeine Sparcassa” 1835-ben alakult 14 000 korona alaptőkével, melynek fele a városé volt, és ennek ellenében a féljövedelem a brassói polgári kórház javára volt fordítandó, azonban a 80-as években mintegy 80–100 000 koronával e kötelezettséget a bank megváltotta, és azóta *a tiszta jövedelemmel szabadon rendelkezik.*⁴

Alaptőkéje most is 14 000 korona, tartalékalapja azonban egy milliót megközelíti, betéte 12 000 000 korona.

Érvényben levő alapszabály 7. §. 4. pontja szerint *a részvény csak az igazgatótanácshoz intézett⁴ megelőző jelentés után és a rendes közgyűlés beleegyezésével, mely e fölött titkos szavazás útján véglegesen határoz, ruházható át más személyre.*

Sőt örökségnél is előleges hozzájárulás szükséges annak megtartásához.

Ezen hatalmas anyagi eszközökkel rendelkező pénzintézet ily elzárkózottságban képzelhető, hogy ellenőrzés nélkül mily módon járulhat a vezető emberek agitacionális szerepléséhez.⁴

Ezen adatokat Nagyméltóságoddal közölni szükségesnek tartottam, de kérem Nagyméltóságodat kegyeskedjék az iránt is intézkedni, hogy a postai adatok a főnök útján velem is közöltesenek, hogy azok alapján is a nyomozatot vezethessem.

Megjegyzem azonban, hogy detektívek alkalmazása nélkül, kizárólag szász tisztviselők között ily ügyekben eredményt elérnem lehetetlen.

Ezen jelentésem egy hó óta húzódó makacs szembajom miatt késett ennyire.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Brassó, 1902. évi július hó 27-én

gr. Lázár István s. k.
főispán

⁴ Zöld ceruzával aláhúzva.

L

[1902 szept. 1]

Miniszterelnöki átirat az igazságügyminiszterhez a délvidéki nemzetiségi mozgalmak gazdasági (pénzügyi) kapcsolatairól¹

ME 1902 – XXI – 1943 (3168)
(Fogalmazvány.)

Igen bizalmas.

Igazságügyminiszter úrnak

Aközben, hogy az újabban észlelhető pángermán üzelmek ellen tervbe vett diplomáciai démarche-hoz adatokat gyűjtöttem, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a nemzetiségi törekvéseknek gazdasági oldala talán a legaggályosabb. Erre vonatkozólag f.é. július hó 5-én 2127. sz. a. kelt átiratomban a belügyminisztériumnak a következőket írtam:

„Az agitáció másik eszközét (az egyik ti. a sajtó) a pénzügyi képezik. A német propaganda támogatására ugyanis a nagyszebeni szász pénzügyi intézetek Nagyikindán fiókindezetet állítottak fel, amely az azon vidéken létező pénzügyi intézeteknél jelentékenyen kisebb kamattal nyújt a sváboknak hitelt, melyet ezek, látva a közvetlen anyagi hasznot, igénybe is vesznek. Ezúton az erdélyrészi szászok beviszik a megkezdett mozgalmat a gazdasági életbe, s ez az a körülmény, mely gondolkozóba kell, hogy ejtsen, mert itt nyilvánul kézzelfogható anyagi haszonban az ő munkájuk.

E helyütt egy itt felmerült eszmére kívánom a t. minisztérium figyelmét felhívni. Köztudomású dolog ugyanis, hogy általában a politikai törekvések propagálására s így a nemzetiségi üzelmek szítására is a leghatékonyabb eszközt az egyesületek képezik. Közismeretű az is, hogy a XIX. század első felében a német egység ügyét a „Turn- és Gesangverein”-ek mozdították elő. A mai kor jegye nem az ének többé, hanem a gazdasági törekvések, a pénz s a korszellemet követve a politikai propaganda is működésének súlypontját lassankint áttette a kulturális és efféle egyesületekből az egyesületek gazdasági válfajába, nevezetesen a részvénytársaságokba. És tényleg azt látjuk, hogy a pánszláv törekvéseknel a Tátra-bank, a román propagandánál az Albina, az itt szóban levő pángermán törekvéseknel pedig a nagyszebeni bank veszedelmes nemzetiségi tényezőkké lettek. Nem szenved kétséget, hogy itt a gazdasági szabadság örve alatt üzött államveszélyes propagandáról van szó. Ámde a gazdasági szabadság nem öncél, a gazdasági szabadság csak eszköz, cél a magyar állam hatalma és biztonsága. És éppen azért megfontolást érdemel az az eszme, hogy nem volna-e szükséges oly törvényhozási intézkedést iniciálni, mely felhatalmazza a kormányt arra, hogy amint az államveszélyes egyesületek feloszthatók, úgy a kormány a nemzetiségi politikát csináló részvénytársaságokat, szövetkezeteket stb. felszámoltathassa. E megoldást jogilag megkonstruálni nem volna könnyű feladat, de a nemzetiségi veszély oly imminens, hogy elkerülhetetlen a védelem eszközeiről való gondoskodás.

Újabb értesüléseim e meggyőződésemben megerősítettek. Tömerdek ugyanis a bizonyíték arra, hogy a nemzetiségi üzelmek fő szervét ma a pénzügyi intézetek képezik. A délvidéki pángermán korifeusok közül Korn Artúr lapszerkesztő a brassói (s nem szebeni, mint arról korábban értesülve voltam) „National Bank” kikindai fiókjának igazgatója, Dr. Ehrling Károly ügyvédje, Beer Ede pedig könyvelője. A kikindai bankfiók alkalmazottjai tehát valóságos nemzetiségi vezérkart képeznek, melyhez csatlakozik Prekajszy Péter, az Eremiták féle takarékpénztár

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

helyettes igazgatója. Fehértemplomban alldeutsch előharcos Schümichen Jakab, lapszerkesztő, s egyben a kisiparosok hitel- és előlegegyletének vezetője, valamint Kurz Ede, az ottani Volksbank könyvelője. De nemcsak személyzetükkel támogatják a nemzetiségi pénzügyi intézetek a pángermán propagandát, hanem pénzzel is. Nagyméltóságod f.é. június hó 19-én 17787. sz. a. kelt becses átiratának mellékletéből, mely átirat tévedésből a belügyminisztériumnál iktattatván, ide csak legújában került, világosan kitűnik, hogy a Temesvárott megjelenő „Deutsches Tagblatt für Ungarn” évi 18 000 K deficittel dolgozik, mert nincs elég előfizetője, s mert a lapot mégis mindenhova ingyen küldik s a lap mégis fennáll. Ugyanez iratból az is kitűnik, hogy a nagyszebeni bank e lap részére alapítása óta megvett Temesvár belvárosában egy házat, s ott nyomdát állított fel, melynek berendezése igen költséges, s melyben csupán a lapot nyomják. A fehértemplomi pángermán lap mecénása, a pénzküldeményekről készített jegyzék szerint, a zichyfalvai Spar- und Creditverein; a perjámosi pángermán lap pedig az e község körüli sváb falvak pénzügyi intézeteinek támogatásában részesül. Végül /. alatt másolatban tisztelettel idezárom Brassó vármegye főispánjának f.é. július hó 27-én 62. res. sz. a. tett bizalmas jelentését, melyben Lázár gróf a szász pénzügyi intézeteknek nem érdektelen képét festi meg, s melyből kitűnik, hogy ezek a pénzügyi intézetek, a maguk elzárkózottságában, tulajdonképpen éppen olyan károsak, mint akár a titkos egyesületek.

Minderre való tekintettel van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék azt a kérdést, mely a belügyminisztériumhoz intézett átiratomnak itt szóról szóra lemásolt részében fel van vetve, jogi szempontból beható megfontolás tárgyává tenni, s becses elvi véleményét velem közölni.

Fogadja stb.

M

[1902 szept. 17]

*Miniszterelnöki átirat a belügyminisztériumhoz Drottlev József szebeni polgármester és a délvidéki német nemzetiségi mozgalom pénzügyi kapcsolatairól.*¹

ME 1902 – XXI – 1943 (3168)

Igen bizalmas.

Belügyminisztériumnak

Az újabban mutatkozó pángermán üzelmek tárgyában volt szerencsém kézhezvenni a t. minisztériumnak f.é. július hó 14-én 569. res. sz. a. kelt becses átiratát, melynek csatolmányait a kereskedelemügyi miniszter úr f. é. július hó 2-án 4091. eln. sz. a. kelt átiratának kivételével van szerencsém a t. minisztériumhoz köszönettel visszajuttatni. Ez utóbbi átirat ugyanis, mint az a rajta levő címzésből „Miniszterelnökség” is kitűnik, ide tartozik, itteni megkeresésre adott választ képez, s úgy elő-, mint utóiratai itt lévén, ha azt visszazárnám, úgy a vonatkozó aktaanyag sem a t. minisztériumnál, sem pedig itt nem volna teljes.

¹ A miniszterelnök a kereskedelemügyi miniszterhez intézett egyidejű átiratában a szász pénzügyi intézetek („különösen a brassói „National Banknak s a «Kronstaedter Allgemeine Sparkassa»-nak valamint azon nagyszebeni banknak, melynek házában a temesvári hecclap [értsd: Deutsches Tagblatt für Ungarn] főhadiszállását felütötte, nemkülönben [a] Drottlevnek címére érkező pénzküldemények...”) megfigyelését kéri. – Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274. levéltári alapszámnál találtuk.

Rátérve most már a dolog lényegére, miután a délvidéki agitáció számai az erdélyrészi száshoz futnak vissza, meghallgattam e megyék főispánjait, kiknek válaszaiból a következőket kívánom a t. minisztériummal közölni.

Szeben vármegye főispánjának jelentése szerint az a Drottloff József, aki a temesvári pángermán lapnak rendszeres szubvenciókat küld, nem más, mint Szeben város polgármestere, ki nyomdáját még atyjától örökölte. A nyomda az ő neve alatt van bejegyezve, néhány év óta azonban fia, Péter a prokuravezető, s a nyomdáért is ő a felelős, bár nagyobb pénzbeli kérdésekbe Drottloff József, mint tulajdonos, most is beleszól. Drottloff József, a főispán jelentése szerint, vagyonos ember, mert a nyomdán kívül több száz holdnyi birtoka is van, s így Drottloff van abban a helyzetben, hogy a temesvári lapnak a szubvenciót a magáéból is adhatná. Ámde a főispán ezt nem hiszi, mert a szóban levő takarékos, sőt haszonleső ember. A főispán is azon a véleményen van tehát, hogy a pénz máshonnét származik, s hogy a temesvári banknak talán Nagyszebenben pénze van gyümölcsözőleg elhelyezve, melynek kamatait azután Drottloff veszi fel, s küldi meg Temesvárra. A magam részéről ezt a feltevést egészen valószínűtlennek tartom, s inkább azt hiszem, hogy Drottloff a pénzt valamely ottani pénzügyintézetnél veszi ugyan fel, de az a pénzügyintézet az illető összegeket a külföldről kapja. Erre való tekintettel fel is kértem a kereskedelemügyi miniszter urat, hogy azon szász banknak, melynek házában a temesvári lap és nyomdája fennáll, valamint a többi szász s főleg a brassói pénzügyintézeteknek címére érkező külföldi pénzküldeményeket s azok feladóit kísérje figyelemmel; a közös külügyminiszter urat pedig arra kértem fel, hogy diplomáciánk útján bizalmasan tudja ki azon német birodalmi pénzügyintézetnek a nevét, mellyel az „Alldeutscher Verein” összeköttetésben áll, s mellyel pénzküldeményeit is valószínűleg lebonyolítja. – Arról is készíttettem kimutatást, hogy Drottloff minő összegeket kap közvetlenül a külföldről. Ezen /. alatt tisztelettel idezárt kimutatásnak általában kisebb tételei beigazolni látszanak Szeben vármegye főispánjának azt a feltevését, hogy ezek a pénzküldemények kereskedelmi összeköttetések kifolyásai. É tekintetben a főispán ugyanis a következőket mondja: „Hogy ezen nyomda az „Alldeutscher Verband”-dal, vagy más külföldi körökkel összeköttetésben áll, az nem állítható, de üzleti irányban több külföldi műkereskedéssel és nyomdával bizonyára érintkezik, mert a Drottloff féle nyomda egyszersmind megrendelésekre fénymásos képeket és nyomtatványokat is készít úgy Magyarország mint Ausztria és külföldre is, s egyszersmind ezen nyomda is hozat olyanokat, mint ahogy az a kereskedésben szokott történni.” – Midőn a t. minisztériumot a fentiekéről tájékoztatoul értesítem, egyúttal van szerencsém b. figyelmét arra a kérdésre irányítani, hogy mennyiben egyeztethető össze egy magyar város polgármesterének állásával az, ha a szóban levő tisztség viselője olyan határozottan nemzetiségi gyűlöletre izgató lapot rendszeresen szubvencionál, melynek szerkesztője ilyen delictum miatt már el is ítéltetett.

Brassó vármegye főispánja – válaszva az ottani szász pénzügyintézetek zárkózott szervezetét – kéri, hogy további nyomozásaihoz alkalmas detektívek alkalmazása nélkül kizárólag szász tisztviselők között ily ügyekben eredményt elérni szerinte lehetetlen. Van szerencsém tehát a t. minisztériumot tisztelettel felkérni, méltóztassék tudomásomra hozni, hogy állnak-e erre a célra megfelelő detektívek rendelkezésére, azon célból, hogy a főispánnak válaszat s a további instrukciókat megadhassam.

Nagyküküllő vármegye főispánjának jelentése szerint e megye területén oly egyének nincsenek, kik a délvidéki németiség között mutatkozó nemzetiségi üzemeket szítanak és németországi és osztrák társadalmi tényezőkkel összeköttetésben állanak.

Midőn a t. minisztériumot a fentiekéről tájékoztatoul van szerencsém értesíteni, egyúttal kérem, hogy amennyiben viszont olyan adatok jönnének tudomására, melyek a tervezett diplomáciai démarchenál felhasználhatók, úgy méltóztassék azokat velem közölni.

Fogadja stb.

N

1902 szept. 27

Kiss Gyula igazságügyminisztériumi tanácsos átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz a román nemzetiségi sajtó rokonszenv-nyilvánításáról a „Cramer-ügy”-ben¹

ME 1902 – XXI – 1943 (3816)

Magyar királyi Igazságügyminiszter
28769 szám
I. M. 1902. III.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Azon alkalomból hogy *Cramer Alvin*² izgató a temesvári esküdtszék által elítéltetett, s Temesvár területéről mint közveszélyes egyén a rendőrkapitány által kitiltatott, a Brassóban megjelenő „*Gazeta Transilvaniei*” című lap² folyó évi szeptember 16-án 192. számában „Expulsarea redactorului Cramer” című és szeptember hó 17-én 193. számában „Cum a fost executat redactorul Cramer” című cikkeiben oly közlemények foglaltatnak, melyek alkalmasak arra, hogy a népet a hatóságok által törvényes hatáskörében kiadott határozatok ellen és egyik nemzetiséget a másik nemzetiség ellen izgassák, s melyek egyúttal az izgatásért jogerősen elítélt Cramer Alvin tehát bűntevő feldicsérésének tekinthetők: minélfogva engedélyt adtam a marosvásárhelyi kir. főügyésznek arra, hogy a Btk. 172. §. 1. 2. pontjaiba ütköző izgatás és a Btk. 174. §-ában írt bűntevő feldicsérésének vétsége miatti bünvádi eljárás megindítása iránt intézkedjék.

Van szerencsém erről Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1902. szeptember 27-én

A miniszter rendeletéből:

Kiss Gyula s. k.
miniszteri tanácsos

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

² Kék ceruzával aláhúzva.

Ny

1902 szept. 28

*A függetlenségi sajtó a „Cramer és Korn-ügy”-ben hozott ítéletek németországi visszhangjáról:
„Az izgatók pártfogói”¹*

(Sz.) Cramer és Korn miatt a németországi sajtó erős kirohanást intéz ellenünk, magyarok ellen. Ez a két úr tudvalevően pángermán újságszerkesztő volt Dél-Magyarországon. Lapokat kreáltak és szerkesztettek, s lapjaikban féktelenül, szemtelenül izgattak a magyar állameszme ellen. Pángermán stílusban dolgoztak, s a dél-magyarországi németiség körében a legvakmerőbb módon terjesztettek olyan szellemet, mely magyar állampolgárra nézve egyenes hazaárulást foglal magában. Mindkettőt pörbe fogták. Az esküdszékek kimondták róluk, hogy a magyar állameszme ellen elkövetett lázításban bűnösök. Ennek alapján a törvényszék elítélte őket. Szerfölött enyhén, néhány hónapi államfogházra. Ezenkívül az illetékes közigazgatási hatóságok, mint olyanokat, kik honossággal nem bírnak s az állami rendre közveszélyesnek bizonyultak, tartózkodási helyükről kiutasította őket.

Világos, hogy a magyar esküdszékek is, a bíróságok is, az illető közigazgatási hatóságok is, a szigorú törvényesség szellemében jártak el. E miatt nem gáncs, hanem föltétlen elismerés illeti őket. Az is világos, hogy a független bíróságok ítéletét az államhatalomnak is tiszteletben kell tartania, és a közigazgatási hatóságoknak az állam jogrendje érdekében tett okos és erélyes intézkedését a kormány is méltányolni köteles.

Ámde a németországi sajtó Cramer és Korn megrendszabályozása miatt dühbe borul ellenünk. És mint valahányszor, mikor a magyarországi nemzetiségek vakmerő izgatásai ellen nálunk valami történik, most is a legnagyobb mértékben igazságtalan velünk szemben.

Bízást mondhatnak a németországi kollegáknak, hogy mindehhez nekik semmi közük. Sőt mondhatnak nekik azt is, hogy ha a magyar állam a Német Birodalom példáin okulva járna el a magyarországi nemzetiségekkel szemben: akkor a Cramereknek és Kornoknak nem is lenne alkalmuk arra, hogy itt ebben az országban szemtelenkedjenek, és a magyar állameszme ellen a békességet szerető s a magyar állampolgári jogok minden kedvezését élvező németiséget lázítgassák.

Magyarországon a németiségnek egyáltalán semmi néven nevezhető oka nincsen semmiféle panaszra. Élvez minden polgári jogot. Szabadon élhet a magyar alkotmány védelme alatt minden tekintetben. Fejlesztheti a német kultúrát a maga körében úgy, ahogy neki tetszik. Fejlesztheti anyagi jólétét úgy ahogy életrevalóságától, szorgalmától kitellik.

És valóban, a magyarországi németiség mindenütt, ahol letelepedett, s mindenütt, ahol otthont teremt magának, amellet, hogy megmarad németnek, gyarapodik vagyonban is. Az ország számos vidékén a magyarság anyagilag pusztul, szenved a elszegényedés mindenféle gyötrelmeit. A magyar nép az ország számos vidékén alig érzi a kultúra haladását, mert a magyar államhatalom nem gondozza szellemi életét. A németiség úgyszólván előnyben van fölötte.

Sohasem panaszkodtunk e miatt a németiség ellen. Most sem panaszkodunk. Ha eleget tesz állampolgári kötelességének, ha tiszteli törvényeinket, mik az ő törvényei is; ha megbecsüli alkotmányunkat, mely az ő alkotmánya is; ha osztozik hazánk fájdalmaiban, miket neki is éreznie kell; ha nemesen, hűségesen ragaszkodik ehhez a hazához, mely az ő hazája is és óhajtja ennek javát, dicsőségét, mert ennek üdvé reá is árad: akkor békesség és szeretet vagyon köztünk.

¹ Közli: E. 1902. 266. sz. – A függetlenségi sajtó a kérdéssel a Schulverein magyarellenes propagandájával kapcsolatban korábban is foglalkozik. (L. A *Schulverein hamisít.* E. 1902. júl. 22; 199. sz.)

Semmi egyebet nem követelünk a magyarországi németsegtől, mint csak azt, hogy tisztelje az alkotmányt, tisztelje a törvényeket, s velünk egyforma hűséggel és szeretettel legyen a haza iránt.

Aki azt mondja rólunk, hogy mi magyarok túlságosan követelők, túlságosan sovíniszták vagyunk a magyarországi németseggel szemben: az vagy hazudik, vagy a gonosz, aljas rágal-mazóktól szerzett hamis értesülések alapján igazságtalanul ítél rólunk.

Dehogy vagyunk mi sovíniszták! Ellenkezőleg: a magyar kormányok ősidők óta szinte bűnös könnyelműséggel tűrik a nemzetiségek cudarságait, s a magyar társadalom is lagymatagul nézi azt a hitvány áskálódást, melyet lelkiismeretlen izgatók folytatnak ellenünk, s amely igen termő talajra talál a nemzetiségeknél.

A magyarországi németesség körében egy idő óta újra felütötte fejét a pángermanizmus. Ezzel az éppoly oktalan, mint gaz áramlattal szemben csakugyan helyén való lenne minden erős eszköz, amit a törvény megenged, s amit az állami raison megkövetel. Mert a képzelhető legdurvább hálátlanság forrásából fakadhat csak a magyarországi németességnek a magyar állam ellen való gyűlölete. Ha a németországi sajtónak csakugyan szívében fekszik a magyarországi németesség jóléte: akkor ne fogja pártját az olyan frátereknek, mint aminők Cramer és Korn, hanem inkább szolgáljon becsületes és lovagias tanáccsal a magyarországi németességnek.

Nem a német kultúrát üldözzük mi, hanem csak a magyar állam biztonságát és a törvényes jogrendet védelmezzük a gonosz ripókségek ellen. Cramer, Korn és a hozzájuk hasonlók nem a német kultúra ügyét szolgálják itt Magyarországon, hanem jobbára alacsony, önző érdekek sugalmazásából a magyar állam érdekeire törnek. A képzelhető legnagyobb ostobaság, irtózatosságon könnyelműség és léhaság lenne bíróságainktól, ha nem alkalmaznák velök szemben a törvény igazságos szigorát. És a legnagyobb ostobaság lenne a magyar államtól, ha ezt a mérges kígyó-fajzatot el nem tiporná a maga hatalmával.

Olvasván a németországi lapoknak a Cramer és Korn megrendszabályozása ötletéből közölt cikkeit: megdöbbenünk azon a ledérségen, mellyel írnak rólunk és törvényes intézményeinkről. Ha csak fikarcnyi igazságérzet lenne bennök, legalább módját ejtenék annak, hogy közviszonyainkat megismerjék. De erre nem vesznek maguknak fáradságot. Ítélnék hazudozó, gonosz indulatú emberek gyalázatosan hamis információi alapján.

A leghatározottabban tiltakoznunk kell a német sajtó leckéztető hangja ellen. És tiltakoznunk kell az ellen a ledér felfogás ellen, mely nyilvánul támadó cikkeiben. A magyar állam nem tűrheti azt, hogy itt anarchikus állapotok támadjanak, s a német sajtó barátságos jóindulata kedvéért sem vagyunk hajlandók egykedvűen nézni, hogy Magyarország németességét haszon-talan, kóbor pángermán apostolok ellenünk uszítgassák. Úgyis túlon túl elnézők vagyunk a németekkel szemben itt az országban, a mi országunkban. Tanúságot tehetnek erről maguk az ország fővárosában lakó németek, akik esztendőök hosszú során át itt élnek, s élvezvén az ország: polgárai számára biztosított minden jogot és kedvezést, annyi tisztelettel sincsenek irántunk, hogy nyelvünket megtanulják. Bizony elférne itt egy kis magyar sovínisztaság! Hanem talált majd csak tanulunk sovínisztaságot a német birodalom nemzetiségi politikájából.

O

1902 okt. 10

Bernáth igazságügyminiszteri államtitkár átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz Korn Artúr, a „Gross-Kikindaer Zeitung” szerkesztőjének sajtópöre tárgyában¹

ME 1902 – XXI – 1943 (4060)

Magyar királyi Igazságügyminiszter
30 082/III. szám
I. M. 1902.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A „Gross-Kikindaer Zeitung” című hírlap múlt évi december hó 1-én megjelent 48. számában elkövetett izgatás vétsége miatt Korn Artúr ellen indított bűnügyben folyó évi április 28-án 12 045. szám alatt kelt átiratomra vonatkozással van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy a szegedi kir. törvényszék mint esküdtbíróóság folyó évi június hó 17-én 8787. szám alatt hozott ítéletével Korn Artúrt mint szerzőt a Btk. 172. §. 2. bekezdésébe ütköző, a magyar nemzet elleni izgatás vétsége miatt hat havi államfogházbüntetésre, és behajthatlanság esetén 10 napi államfogházzal helyettesítendő 200 korona pénzbüntetésre ítélte, s minthogy a kir. Kúria a vádlottnak és védőjének semmiségi panaszát folyó évi október hó 1-én 8499. szám alatt hozott határozatával elutasította, fentebbi ítélet jogerőssé lett.

Van szerencsém továbbá értesíteni Nagyméltóságodat, hogy Nagykikinda város rendőrkapitánya folyó évi szeptember hó 24-én kelt 799. számú határozatával Korn Artúr lapszerkesztőt, mint közveszélyes egyént Nagykikinda város területéről örökre kitiltotta, és kimondta, hogy e határozat a fellebbezésre való tekintet nélkül végrehajtható.

Miután Korn Artúr teljesen vagyontalan, és most már rendes tartózkodási hellyel nem bír: a szegedi kir. ügyész a B.P. 141. §-ának 2., illetve a 330. §. 4-ik bekezdése alapján a szegedi kir. törvényszéknél vádlott vizsgálati fogságba helyezését indítványozta, azért is, mert külföldre való menekülése esetén – politikai természetű bűncselekményekért lévén elítélve – ellene a kiadatási eljárás folyamatba nem tehető, azonban a szegedi kir. törvényszék folyó évi szeptember hó 25-én 12 349. szám alatt hozott végzésével a kir. ügyész indítványának helyt nem adott, mely végzés ellen felfolyamadás adatott be.

A sajtórendőri vétségek miatt indított bűnügy végeredményéről még nem kaptam jelentést.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1902. évi október hó 10-én

A miniszter helyett:
Bernáth s. k.
államtitkár

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

Ö

1902 nov. 23

A Bécsben tanuló magyarországi német főiskolások egyesületének felhívása a hazai német és az erdélyi szász öntudat megerősítése ügyében¹

Felhívás!

A magyar korona országai német főiskolai hallgatóinak bécsi egyesülete ma a következő felhívást küldte be hozzánk közzétételre:

Német honfitársak!

A nemzeti eszme mélyen áthatotta az európai népeket, minden szívben lobog a saját népiségéhez való szeretet és ragaszkodás lángja, néha világítva és melegítve, gyakran azonban perzselve és égetve, vad, féktelen szenvedéllyé felszítva. Magasra feltartják a nemzeti zászlót, mindenki, akinek ereiben ugyanolyan vér folyik, köréje sereglik, hatalmas sereget, áttörhetetlen bástyafalat alkotva, a nemzeti javak védelmére az ostromló ellenség ellen. Nem ritkán támadásra kerül a sor, és jaj akkor a gyengének, aki ellen a nemzeti fanatizmus éles, a nemzeti fegyvertárból előszedett fegyvereit fordítja: könnyörtelenül leverik, vagy, ami még rosszabb, az ellenség magához ragadja, amikor is legmélyebb meggyőződését, mint valami elviselt ruhát, el kell vetnie magától. Hogy ez, sajnos, nagyon is gyakran így van, bizonyítják a legújabb idők eseményei.

Lassan, de határozottan nyomul előre a népi gondolat közöttünk, a magyar korona országainak németjei között is, lassanként a jámbor sváb is felemeli fejét, és büszkén ébred annak tudatára, hogy ő, bár szíve minden rostjával ragaszkodik honi rögéhez, kulturális és szellemi vonatkozásban mégis a nagy német nép egyik tagja. Ezeknek a megmozdulásoknak a visszaszorítása, a német öntudat ébredésének a magyar svábok és szászok szívében való elfojtása tudvalevőleg egyik fő célja a magyar sovínisztáknak. A német mozgalom vezetőit a legszigorúbban üldözik, mint állítólag az államra veszélyes egyéneket fogságra vetik őket, a nép előtt viszont összezavarják a hazaszeretet és nacionalizmus fogalmait, és hízelgésekkel próbálják lelkiismeretét behálózni. És mégis, tagadhatatlan tény, hogy a „lélekben és testben erős paraszttelepes” szilárdan ragaszkodik saját népiségéhez, sőt mindinkább tudatára jut annak, hogy őt vérenek kötelékei a német néppel kapcsolják össze. Nagymértékben áll ez a német egyetemeken tanuló német–magyar ifjakra, ami leginkább abból az igen örvendetes körülményből tűnik ki, hogy ennek a tanévnek az elején az „Egyesület” tagjainak száma az előző évvel szemben egyharmadával emelkedett. Félelem nélkül áll itt a derekas és mégis kicsiny sereg, készen arra, hogy bármikor bátran sikraszálljon meggyőződéséért, sőt, hogy azért jövőjét is feláldozza. Dicső és igen nehéz a feladat, amelyet magának választott, látszólag lehetetlen végrehajtani, ha csekély erőit és eszközeit tekintjük. Ezért hozzátok fordulunk, német honfitársaink, német férfiak és asszonyok, azzal a szívetekhez szóló kérésünkkel, hogy nekünk munkánkban a lehetőség szerint szellemileg vagy anyagilag segítsetek. Gyülekezzetek zászlónk köré: nemzetiségünket a hazában nagy veszély fenyegeti! Áldozatkész, tettekre kész segítségetekkel dacolni fogunk veletek. Tartsunk össze okosan és megfontoltan, forduljunk népünk felé forró szeretettel és a győzelemnek végül is a miénknek *kell* lenni!

Hazafias német üdvözléssel

Lunz Viktor s. k.
mérnök-kandidátus, elnök,
Gerster F.X s. k.
joghallgató, első titkár

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Aufruf*. Deutsches Tagblatt für Ungarn (Temesvár) 1902. nov. 23; 267. sz.

P

1903 jan. 23

*Gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszter átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz
a gr. Szögyény-Marich László berlini osztrák–magyar nagykövet által a magyarországi német
kérdéssel kapcsolatban megküldött berlini sajtóközlemény tárgyában¹*

ME 1903 – XVa – 245 (324)

(Az eredeti német nyelvű gépelt másolat fordítása.)

Külügyminiszter hátratilag megküldi berlini nagykövetünk következő jelentését:

2/L. szám. Berlin, 1903. január 14. Szögyény. A berlini „Neueste Nachrichten” vezércikke Magyarországról.

Nagyméltóságú Gróf Úr!

Van szerencsém mellékelten Nagyméltóságod elé terjeszteni a „Berliner Neueste Nachrichten” f. hó 11-iki, 17. számából vett vezércikket, amely az állítólagos „németek elleni sovíniszta izgatást Magyarországon” Magyarország ellen irányuló, különösen barátságtalan történelmi visszapillantások kiindulópontjává teszi; e visszapillantásokkal azt akarja bizonyítani, hogy a magyar állam felvirágzását nem saját erejének, hanem tisztán és kizárólag a német kultúrának és vitézségnek köszönheti.

Megragadtam egy kínálkozó alkalmat arra, hogy az alállamtikárt figyelmeztessem, mennyire megbotránkoztat engem, hogy egy olyan lapban, amelynek a Külüggyel való közeli kapcsolatait híresztelik, egy ennyire tendenciózus cikk megjelenhetett.

Mühlberg úr azt válaszolta nekem, hogy élénken sajnálja a szóban forgó közlemény megjelenését, de a leghatározottabban kétségbe vonja, hogy a kérdéses lap és a Külügy között szoros kapcsolatok lennének.

Nem akarja tagadni, hogy az említett lapnak óhajára esetleg néha egy-egy útmutatást adtak külügyi kérdésekben; az itteni kormány valamilyen döntő, komoly befolyásáról e lapra azonban – amint arról határozottan biztosíthat – igazán szó sem lehet.

Nem akarom tagadni, hogy számomra az alállamtikárnak ezt a kijelentését más, szavahihető helyről is megerősítették, és hogy különösen Jacobi úrnak a „Neueste Nachrichten” szerkesztőségéből történt kiválása óta – amint már jó ideje volt szerencsém Nagyméltóságodnak jelenteni – úgy látszik, hogy ez a lap elvesztette kapcsolatait az itteni kormánnyal.

Szögyény s. k.

Lássa iroda, a nagyköveti jelentésnek boríték alatt a külügyminisztériumhoz visszaküldése végett, jelen ügyszeret pedig *irattárba helyezendő*.

Budapest 1903. január hó 23.

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk. – A közölt magyar szöveg először gyűjteményünkben fordul elő, az OL-ban levő kézirat kizárólag német szövegű.

R

1903 febr. 18

*Molecz Dániel beszéde a német városi polgárság magyarosításáról az 1903. évi költségvetés általános tárgyalásakor*¹

... Végezetül legyen szabad még a nemzetiségi kérdéstről nyilatkoznom. (*Halljuk! Halljuk!*) Éspedig azért, mert egy oly városnak vagyok a képviselője, amelynek lakossága túlnyomó részben német ajkú, és mert ezen kérdés szoros kapcsolatban áll a városok rendezésével. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az anyanyelv kultuszát az isteni gondviselés plántálta minden ember szívébe. Embertelenség volna is azt onnan erőszakkal kiirtani akarni. Aki tehát anyanyelvét szereti és kultiválja, azt gáncsolni és hazafiatlansággal vádolni nem szabad (*Helyeslés jobbfelől*), mert az csak törvény- és természetadta jogával él. (*Helyeslések a nemzetiségi padokon.*) Aki azonban ezzel nem elégszik meg, hanem tovább megy, és anyanyelve részére külön politikai jogokat vindikál az állami, a nemzeti nyelv rovására, az nincs jogosítva anyanyelvére és az anyanyelv szeretetére hivatkozni. Ez politikai kérdés, amely elsősorban az állami érdek szempontjából ítélendő még. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Nos hát, t. ház, én itt, az ország színe előtt kijelentem, hogy Pozsony város német ajkú lakossága nem osztja azon nézeteket, amelyeket itten Lindner Gusztáv t. képviselőtársam kifejtett. (*Általános helyeslés.*) Az a polgárság, amely a múltban évszázadokon át mindig tántoríthatatlanul ragaszkodott e hazához, ennek alkotmányához, hű akar maradni múltjához (*Zaj a néppárton.*) – tessék megvárni, hogy miképpen végzem – (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől*), felvette tehát magába a magyar államiság és a nemzeti egység eszméjét teljesen, minden fenntartás, minden utógondolat nélkül (*Helyeslés a jobb- és a baloldalon*), és ezeknek érvényt is iparkodik szerezni. (*Helyeslés.*) Áthatva azon tudattól, hogy az egységes magyar nemzet nyelvi kapocs nélkül fenn nem állhat, ez a polgárság nemcsak, mint eddig, szívében, érzéseiben és tetteiben, de nyelvében is magyarrá akar lenni, de nemcsak akar, hanem ezen akarátának érvényt is kezd szerezni. (*Általános tetszés.*)

Már 8 esztendő előtt a katolikus autonóm hitközség kezdeményezésére összes népiskoláiba tannyelvül a magyar nyelvet hozta be, éspedig már a legalsóbb osztálytól kezdve, és ezt olyan sikerrel valósította meg, hogy az a hétezer iskolás gyermek, midőn bevégezi a népiskolát, szóban és írásban bírja a magyar nyelvet. (*Tetszés.*) Ez a siker még teljesebb volna, ha a népiskola kiegészítésére polgári iskolák állanának rendelkezésére, de azok, – sajnos – pénzhiány folytán nincsenek.

Már voltam olyan bátor megjegyezni, hogy az a nemzedék, amely most éli javakorát, azon iskolákból került ki, amelyekben a magyar nyelvet elsajátítani még nem volt lehetséges. Vannak tehát sokan, akik a magyar nyelvet nem bírják, de a város ügyeiben évtizedek óta buzgólkodnak. Ezeket ott nélkülözni, a városi érdekek veszélyeztetése nélkül, nem lehet. Ha tehát azok magyar érzéssel szívükben, németül szólalnak fel a tanácskozásokban, hogy ha azok szellemi táplálékul az évnek egy részében német színházat kívánnak fenntartani, azt tőlük rossz néven venni nem lehet, nem szabad, mert nemcsak törvényes jogukkal élnek, hanem

¹ Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, III. 33–34. l. – A magyarországi német mozgalmakról a továbbiakban két figyelmet érdemlő felszólalás hangzik el a képviselőházban. – *Visontai Soma* 1903 márc. 19-i, az újonclétszám megállapításáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor elhangzott beszédében az Alldeutscher Verband két, a magyarországi nemzetiségi és ezen belül a hazai német kérdést érintő röpiratával foglalkozik. (L. *Képv. Napló*, 1901–1906, XIII. 254–256. l.) *Nosz Gyula* viszont – 1903 jún. 6-án – interpellációt intéz Széll Kálmánhoz az „alkotmányhű szepesi némettség” nevében, a „Szepesség gazdasági hanyatlása tárgyában”. (Vö. *Képv. Napló*, 1901–1906, XVI, 310–314. l.)

főleg azért, mert ez a németiség nem olyan természetű, mint Lindner Gusztáv úr németisége, ebben csak mindennapi szükségletük nyer kielégítést, és nem foglalják benne a magyar nyelv ellen való tüntetés. Ilyen derék, munkás, hazafias a polgárság a többi városokban is. Azért ezt a jó hazafias polgári elemet kicsinyléssel, meggyanúsítással visszariasztani nem volna szabad; ellenkezőleg testvéri szeretettel fel kellene karolni, támogatni ezt a polgárságot. Mert t. ház, arra a polgárságra nagy feladat vár. Sajnosan tapasztaljuk ugyanis, hogy a mi középosztályunk, a dzsentriosztály, a nemesség már nem tölti be teljesen hivatását, hanem politikai harcokban emészti fel anyagi és szellemi erejét. Maholnap szükség lesz tehát egy másik középosztályra, és ezt a polgárság fogja képezni. Szabad, független nemzeti érzésű polgárság pedig csak gazdag és virágzó városban található termő talajra.

Miután a miniszterelnök úr ígéreteiben legalább kiindulási pontját látom az erre irányuló akciónak, azért bizalommal viseltetem iránta, és a költségvetést elfogadom. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. A szónokot többen üdvözlik.)*

S

1903 febr. 19

Bernáth igazságügyi államtitkár átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz Korn Artúr müncheni német nemzetiségi röpirata tárgyában¹

ME 1903 – XVa – 245 (845)

Magyar királyi igazságügyminiszter

5375 szám.

I. M. 1903. III.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A Korn Artúrtól Münchenben L. L. Lehmann kiadásában megjelent: „Die Deutschenverfolgung in Ungarn” című könyv tárgyában a szegedi kir. főügyész által folyó év február 12-én 543. szám alatt tett jelentést van szerencsém nagybecsű tudomás végett visszakérőleg /.
alatt tiszteletteljesen csatolva Nagyméltóságodnak megküldeni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1903. évi február hó, 19-én

A miniszter helyett:
Bernáth s. k.
államtitkár

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.

Sz

1903 febr. 23

*Gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszter átirata Széll Kálmán miniszterelnöknek gr. Clary drezdai osztrák–magyar nagykövet Korn Artúr nagykikindai német nemzetiségi politikus lipcsei előadásáról beszámoló jelentése tárgyában*¹

ME 1903 – XVa – 245 (781)
(Gévelt másolat.)

Külügyminiszter megküldi drezdai követünknek következő jelentését: *Drezda. 1903. február 4. Gróf Clary. Az Össznémet Szövetség ülése Lipcsében 1903. január 27-én.*

Nagyméltóságú Gróf Úr!

F. évi január 27-én az Össznémet Szövetség Öfelsége a német császár születésnapja tiszteletére ülést tartott Lipcsében, amelynek alkalmából egy bizonyos Korn Artúr nevű úr Nagykikindáról előadást tartott „A magyarországi németiség” címmel.

Amint a lipcsei cs. és kir. konzulnak egy erről szóló jelentéséből értesültem, az ülés ugyan kevésbé volt látogatott, de a szónok részben igen éles magyarellenes kirohanásai élénk tetszéssel találkoztak.

Van szerencsém egy, a „Leipziger Tagblatt”-ban az ülés lefolyásáról közölt cikket mellékelten Nagyméltóságod elé terjeszteni.

Clary s. k.

A miniszterelnök úr által láttamozott jelentés a külügyminisztériumnak visszaküldendő, jelen iktatmány pedig „ad acta” teendő.

Budapest, 1903. február hó 25.

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk. – A közölt magyar szöveg először gyűjteményünkben jelenik meg, az OL-ban levő irat német szövegű.

T

1903 márc. 7

*Thalman Gusztáv szebeni főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a Szebenben működő erdélyi pénzüzetek tárgyában.*¹

ME 1903 – XVa – 245 (1036)

Szeben vármegye főispánja és Szászispán
15 sz. 1903.
res.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök úr!

Nagyméltóságod folyó évi február hó 28-án 245./I. M. E. sz. alatt kelt magas rendeletét folyó hó 3-án véve, bátorkodom tisztelettel jelenteni, hogy Nagyszebenben következő pénzüzetek léteznek: Nagyszebeni általános takarékpénztár, melynek alapszabályait, valamint az 1901. évről szóló zárszámadásának egy példányát A) és B) alatt ide mellékelem, megjegyezvén, hogy az 1902. évről szóló zárszámadás még nincs véglegesen megállapítva és kinyomatva, azért azt most nem mutathatom be.

A mellékelt zárszámadás 20. lapján fel vannak sorolva ezen intézet vezetői, kik közt kiemelem Dr. Wolff Károlyt, ki az intézetnek vezérigazgatója és kinek politikai magatartását kifogástalannak mondhatom, de a többi igazgatói személyzet is idevaló lakosok, kik ellen úgy szilárdságuk, mint politikai magatartásukra nézve észrevétel nem tehető.

Ezen intézetnek céljai az alapszabályokban körülírva és miképpen a közéletre való jótékony célokat elősegíti, az látható a zárszámadás 6. oldalán részletezett kimutatásból az évi tiszta jövedelem hovatfordítását illetőleg és valóban alig található még olyan pénzüzet, mely feladatához képest összes tiszta jövedelmét csakis közcélok és intézmények segélyezésére áldozná.

Megjegyeztetik, hogy a szabályok értelmében ezen takarékpénztárnál több mint 100 részvényes egyáltalában nem lehet, és hogy minden részvényesnek több mint 100 korona aktív betéte nem lehet, mely betétek után a rendes kamatozáson kívül semmiféle más osztalék vagy nyereség nem jár, amint ez az alapszabályok 4. §-ából is kiderül.

Végül megemlítendő, hogy ezen pénzüzet kezdeményezése és segítése mellett az úgynevezett „Raifeisen” félé előlegezési és takarékpénztárak keletkeztek, melyek a C) /. alatt mellékelt alapszabályok értelmében megalakulva, több községben a volt Királyföldön működnek, és melyeknek élén mint igazgató-vezető szintén Dr. Wolff áll.

2. Nagyszebeni földhitelintézet (Hermannstädter Boden-Credit-Anstalt), melynek alapszabályai egy, példányát D) /. alatt csatolom azon megjegyzéssel, hogy ezen alapszabályok néhány határozmányát a jövő közgyűlésén némileg változtatni akarják.

Az E) /. alatt mellékeltem az 1901. évi zárszámadása és német példány 2. oldalán elősorolva vannak ezen intézetnek igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjai, kik közt a vezér-

¹ Az irathoz Thalman az alább felsorolt szebeni pénzüzetek alapszabályait illetőleg kimutatásait csatolja: Hermannstädter Allgemeine Sparkassa, C) Nagyszebeni Földhitelintézet (Bodenkreditanstalt in Hermanstadt), Raiffeisen-egylet, Hermannstädter Vorschussverein, Hermannstädter Pfandleihanstalt, Siebenbürger Vereinsbank, Albina (A) nagyszebeni Albina, takaré- és hitelintézet alapszabályai, 1895. és 1903. évi jelentés), Az osztrák–magyar I. általános tisztviselő-egylet nagyszebeni takaré- és előlegező társulata (Hermannstädter Spar- und Vorschuss-Consistorium des 1. Allg. Beamten-Vereins der österr.-ungarischen Monarchie) és Transsylvania (Allgemeine wechselseitige Versicherungsbank „Transsylvania”). – Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274. levéltári alapszámnál találtuk.

igazgató Dr. Meltzl Oszkár nyugdíjazott kir. jogakadémiai tanár és később volt országgyűlési képviselő, ki ellen valamint a többi igazgatósági tagok politikai magatartása ellen semmi észrevétel nem forog fenn.

Az 1902. évi zárszámadás még nincs kiadva.

3. „Nagyszebeni előlegezési egylet” melynek alapszabályai és az 1901. évről szóló zárszámadás egy-egy példányát F és G /. alatt mellékelem azzal, hogy az 1902. évi zárszámadás még nincs kinyomtatva, mert az évi közgyűlés még nem tartott meg. Ezen pénzügyintézeteknek igazgatósági és felügyelő tagjai a zárszámadás 5. lapján fordulnak elő, és vezérigazgatója már több év óta Dr. Bruckner Vilmos itteni ügyvéd és országgyűlési képviselő, ki ellen valamint a többi tagok ellen vajmi politikai észrevétel nincs, megjegyezvén hogy ezen pénzügyintézet régebben az itteni iparosok segítségére létesült, és az itteni iparosegylettel egybekapcsolva van, s ezen pénzügyintézet az 1. pont említett nagyszebeni általános takarékpénztárral egyetemben tartják fenn a Nagyszebenben létező zálogházat, melynek az 1901. évről szóló zárszámadását H /. alatt szintén ide csatolom.

4. Fennáll Nagyszebenben az úgynevezett „Erdélyi egyleti bank részvénytársaság” cím alatt egy intézet is, melynek szervezése és célja (hatásköre) az I. /. alatt mellékelt alapszabályai-ból kivehető, és melynek 1901. évről szóló zárszámadását K alatt van szerencsém mellékelni azzal, hogy az 1902. évi zárszámadás még nincs kiadva.

Ezen intézetnek vezérigazgatója Zeibig J. F. itteni kereskedő és az igazgatótanács, valamint a felügyelő bizottság tagjai a zárszámadás 3-ik lapján felsorolva vannak. Ezen tagok ellen, akik már az előbbi jelzett intézeteknél is többnyire előfordulnak, politikai szempontból kifogás és észrevétel nincs.

5. Van még az osztrák magyar első általános tisztviselőegylet nagyszebeni takaré- és előlegezési társulata, melynek alapszabályait L /. alatt és az 1902. évi üzleteredményéről szóló zárszámadása M /. alatt csatoltatik.

A zárjelentés 2. oldalán feljegyezvük az igazgatósági és felügyelő bizottsági tagok, kik közt én magam már 26 éve vagyok ezen egyletnek elnöke, és ezen elnökséget azért fogadtam el, mert az egylet érdekében mindig felkértem arra – s kijelenthetem, hogy ezen egylet vezetése, illetőleg annak tagjai politikai magatartása ellen észrevétel nincs.

6. Következik még végre a nagyszebeni „Albina” takaré- és hitelintézet, melynek alapszabályait N /. alatt és 1902. évi zárszámadását O /. [7] alatt mellékelem, mely utóbbinak 2. lapján felsorolva vannak az intézeti igazgató tanács és felügyelő bizottság tagjai és ennek vezérigazgatója Cozma Parthén nagyszebeni ügyvéd és volt országgyűlési képviselő. Mindezen tagok román ajkú egyének, és mint olyanok politikai szempontból annyi mondható, hogy többnyire a passzivista párthoz tartoznak, egyébként azok ellen más kifogás nem tehető.

A fent elősoroltakon kívül még van itten az „Osztrák – Magyar Bank” nagyszebeni fiókja, de erről azt hiszem felesleges alapszabályt és zárszámadást felterjeszteni, mivel az már ösmeretes és állami felügyelet alatt álló intézmény, – és [8] ide mellékelem még az itteni „Transilvania” nevű általános kölcsönös biztosító banknak alapszabályait P /. alatt és az 1901. évről szóló zárszámadását Q /. alatt azon célból, hogy ezen okmányokból meggyőződhető legyen, hogy ezen intézet nem pénzkölcsönző intézmény, hanem általános kölcsönös élet- és vagyonbiztosító intézmény, mely egyéb pénzüzlettel nem foglalkozik, azonban megjegyzem, hogy ezen intézetnek vezérigazgatója Albrich Adolf helybeli lakos és az igazgatóság elnöke Dr. Bruckner Vilmos, az igazgató tanács és felügyelő bizottság tagjai pedig nagyobb részét szász (német) ajkú, egynehány kisebb része pedig román ajkú egyénekből áll, és hogy eme tagok ellen sem politikai sem társadalmilag kifogás nem tehető.

Mindezen pénzügyintézetekről jogosan nem állítható, hogy ezek közvetítő szerepet játszanak a külföldi pángermán, vagy a dél-magyarországi német ajkú lakosok vagy német lapok között, és nekem egy oly eset sem jött tudomásomra, mely arra mutatna, hogy ezen intézetek politikával és hazafiatlan magatartással foglalkoznának, és ezt nemcsak a bemutatott alapszabályok

és zárszámadások cáfolják meg, hanem üzleti könyvei és iratainak úgy a bíróság, valamint más, erre hivatott hatóságnak jogában áll betekintés és megvizsgálás útján az alapszabályok szerinti és hazafias eljárásáról meggyőződhetni.

Bátor vagyok itten Nagyméltóságod múlt évi 2127 1902./I. M. E. számú magas rendelete folytán még múlt, 1902. évi július hó 14-én 32-1902. res. szám alatt tett jelentésemre utalni, és azzal kapcsolatosan még hozzáadni, hogy az abban említett nagyszebeni nyomdatulajdonos Drottloff József, illetőleg annak fia, Temesvárt is múlt időben egy nyomdát bírt és kezelt, amelyet ottan megvásárolt volt üzlete kiterjesztése végett, és abban a nyomdában lett akkor a temesvári „Deutsches-Tageblatt für Ungarn” című lap nyomtatva, és azzal összeköttetésben történt, hogy innét Nagyszebenből akkor többször pénzüsszegek a temesvári nyomdához Drottloff tulajdonos által lettek küldve, és abból valószínűleg következtetett azon hír, mely szerint a magyar délvidéki német lapoknak bizonyos pénzsegélyek juttattattak volna.

Utóbbi időben állítólag Drottloff József nyomdája ama temesvári nyomdát már eladta, és így most nem bírja, tehát azzal összeköttetésben nem áll többé.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Nagyszeben, 1903 március 7-én

Thalmann Gusztáv s. k.
főispán és szászipán

U

1903 márc. 10

Molnár Viktor Temes megyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a délvidéki német nemzetiségi mozgalomról¹

ME 1903 – XVa – 245 (1036)

Temes vármegye és Temesvár szab. kir. város főispánja

6. biz. szám.

1903. fjk.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A délvidéki német ajkú lakosság között észlelt pángermán mozgalom jelen állására vonatkozólag folyó évi 245/M. E. számú magas rendeletére mély tisztelettel jelentem, hogy Temesvár sz. kir. város és Temes vármegye német ajkú lakosságának politikai és társadalmi magatartása, hazafiasság szempontjából, *jelenleg kevés kivétellel általában véve kielégítő, sok helyen kifogástalan.*²

Kivételt képez főképpen Fehértemplom r. t. város német ajkú lakosságának számottevő kisebbsége, mely nemzetiségi jogaira való hivatkozással, a magyar állami és társadalmi intézmények ellen foglal állást, és külső befolyások alatt mindig kész radikális német eszmék propagálására.

Ezen kisebbség működése leginkább a községi politika terére szorítkozik, szívós magatartása a volt határőrvidék alatti német uralom utóhatásának tekintendő, és germanizáló

¹ A jelentés lapszélén a következő feljegyzést olvassuk: „Kizárólag saját kezéhez.” – Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274. levéltári alapszámnál találtuk.

² Kék ceruzával aláhúzva.

ténykedései nagyrészt az erdélyrészi szászokkal fenntartott állandó összeköttetésnek tulajdonítandók, mert a szászok a pángermán mozgalom ismételten megkísérelt felelevenítésénél Fehértemplom városát, a viszonyok ismeretében, mindig kiindulási pontnak vették.

Kifogás alá esik az utolsó képviselőválasztások óta a rékasi kerület német ajkú lakosságának magatartása is. Az utolsó választások alkalmával ugyanis Lendl Adolf országgyűlési képviselő jelöltségét a sajtóban egyedül a „Deutsches Tagblatt für Ungarn” című hírlap támogatta, mely lapnak főmunkatársa Lendl Adolfnak a kerületben tett utazásainál állandó kísérője volt. Ezen körülmény, kapcsolatosan azon támadásokkal, melyeket Lendl Adolf a magyar eszmék ápolására és fejlesztésére elsősorban törekvő vármegyei hatóság ellen intézett, a német lakosokban azon vélelmet keltette, hogy német aspirációjukban képviselőjük támogatására számíthatnak. Ennek folytán itt-ott, jelesen az oktatásügy terén, német nemzetiségi kívánalmakat kezdenek hangoztatni, mindaddig azonban nem oly mérvben, mely általános mozgalomra vagy képviselőjüknek tényleges támogatására vallana.

Ezekkel szemben a német ajkú lakosság általában oly hazafias magatartást tanúsított, hogy a magas kormánynak, a német nemzetiségi hírlapok, különösen a „Deutsches Tagblatt für Ungarn” alapításával kezdeményezett pángermán mozgalom és az ennek vezetői gyanánt szerepelt izgatók ellen elrendelt és folyamatba tett intézkedései nemcsak helyeseknek és alkalmasoknak bizonyultak, hanem célra is vezettek, amennyiben a mozgalmat, – bár egészen még *el nem fojtották, – veszélyes jellegéből teljesen kivetkőztették.*²

Cramer Alvin és Korn Artúr német nemzetiségi izgatóknak elítéltetését és kitiltását a német ajkú lakosok és a német lapok (a túlzók, valamint a mozgalom szolgálatában álló hírlapok kivételével) egyaránt meglelégedéssel és helyesléssel vették tudomásul. A nagynémet érzelmű párthívek visszavonultak, izgatók nyílt szereplése jelenleg nem észlelhető.

A mozgalom szócsövei jelenleg is a Fehértemplomon megjelenő „Ung. Weisskirchner Volksblatt” és a Temesvárott megjelenő „Deutsches Tagblatt für Ungarn”. Az előbbi mint nem politikai tartalmú hetilap *most is kevesebb fontossággal bír;*² az utóbbi politikai napilap, de Cramer Alvin, *volt szerkesztőjének kitiltása óta egyre hanyatlak.*² A „Deutsches Tagblatt für Ungarn” jelenlegi szerkesztője, *Orendi-Hommenau Viktor alatt, ki erdélyi szász költő, a délvidéki németek politikai szervezkedésére vonatkozó agitációt elejtette;*² külföldi lapokban megjelent egyes magyarellenes cikkek reprodukciója képezi legerősebb kifakadásait; nemzetiségi propagandájában egyébként oly ügyefogyott és színtelen, hogy a német ajkú lakosság is a lap iránt közömbösen viselkedik, és azt most már a pángermán mozgalom előmozdítására alkalmas tényezőnek nem tekinti. A lap ennek folytán nem is terjedt, dacára annak, hogy a hírlapvállalat a lap előfizetési árát 24 koronáról 16 koronára leszállította (a lap folyó évi január 1. óta kisebb terjedelemben jelenik meg), mely intézkedésről a lapnak szélesebb körökben leendő elterjedését várta. Ezen várakozásában csalatkozott; a lap jelenleg 700 példányban jelenik meg, ebből folyó évi március hó 5-én posta útján 491 példány továbbított, mégpedig belföldre 368, külföldre 123 példány; múlt évi október hóban 492 példány küldetett szét, belföldre 357, külföldre 135 példány.

Az erdélyrészi szászoknak a „Deutsches Tagblatt für Ungarn” c. lapra és így közvetve a délvidéki németekre gyakorolt befolyására vonatkozó észrevételeimet már erre vonatkozó korábbi jelentéseimben kifejtteni bátorkodtam; arra nézve, hogy ausztriai és németországi társadalmi körök a délvidéki németiséget szintén befolyásolják, és hogy délvidéki német lapok a külföldről *szubvenciót élveznek, bizonyítékot beszerezni nem sikerült.*²

Az 1900-ban kezdeményezett pángermán mozgalom komoly jellegű volt, és méltán keltette fel a magas kormány figyelmét; az alkalmazásba vett erélyes intézkedéseknél fogva azonban ereje a Délvidéken megtört; külső nyilvánulásainak egyedüli jelensége a „Deutsches Tagblatt für Ungarn”, melynek mostani jelentőségét fentebb részleteztem. Kötelességemnek tartom

² Kék ceruzával aláhúzva.

ennek folytán felemlíteni, hogy további különleges intézkedéseket *Temesvár sz. kir. város és Temes vármegye területén és az itt mutatkozó mozgalommal szemben jelenleg szükségesnek nem tartok, és ilyenek folyamatba vételét nem is ajánlhatom, mert ez a mozgalom jelenlegi állásában, mely a közönség általános felfogása szerint veszélyt nem rejt magában, a lakosságot komoly ok nélkül nyugtalanítaná és izgatná, s a németajkú lakosság hazafias magatartására csak zavarólag hatna.*³

A mozgalmat továbbra is éber figyelemmel kísérem, és annak lényegesebb jelenségeiről Nagyméltóságodnak haladéktalanul jelentést tenni késni nem fogok.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kijelentését.

Temesvárott, 1903. évi március hó 10-én

Molnár s. k.
főispán

Ü

1903 aug. 8

*Kun igazságügyminiszteriumi osztálytanácsos átirata gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz Pop Traian, a Gazeta Transilvaniei szerkesztője ellen a Cramer-ügyről írt közleményei miatt indított sajtóper tárgyában*¹

ME 1903 – XVa – 245 (3394)

Magyar királyi Igazságügyminiszter

12094/III szám

I. M. 1903.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Vonatkozással múlt évi szeptember hó 27-én, 28769. szám alatt kelt átiratomra, van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy a „Gazeta Transilvaniei” című brassói román lap múlt évi szeptember hó 16- és 17-én megjelent számaiban a Cramer Alvinnak Temesvárról való kiutasítása tárgyában kiadott cikkek által elkövetett izgatás miatt indított sajtóperben a marosvásárhelyi kir. esküdtbíróság folyó évi április hó 6-án Pop Trajánt, a lap felelős szerkesztőjét a Btk. 172. §. második bekezdésébe ütköző izgatás vétségében bűnösnek nyilvánította, és ezért 3 napi államfogházra, valamint behajthatlanság esetén 1 napi államfogházzal helyettesítendő 20 korona pénzbüntetésre, továbbá a bűnügyi költségek viselésére és arra ítélte, hogy az ítéletet a nevezett lap feltűnő helyen, egész terjedelmében, saját költségén közölje.

A vádlott által beadott semmisségi panaszt a kir. Kúria folyó évi június hó 17-én elutasítván, az ítélet jogerőssé lett.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1903. évi augusztus hó 8-án

A miniszter rendeletéből:

Dr. Kun s. k.
miniszteri tanácsos

³ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274. levéltári alapszámnál találtuk.

V

[1903 nov.–dec]

A berlini német földműves visszatelepítő bizottság (Zentralstelle zur Beschaffung deutscher Ansiedler und Feldarbeiter) röplapjai

1

1903 nov. 26

*A Galíciából Poznanba telepített német visszavándorlók felhívása*¹

ME 1905 – XVI – 1.274
(Egykorú német nyelvű nyomtatott röplap)

A Posen-beli Jelitowba és Sulislawba áttelepült német galíciaiak felhívása

Mi, alulírott telepesek, néhány évvel ezelőtt *Galíciából*² vándoroltunk vissza Németországba. Némelyiknek közülünk dobogott a szíve a bizonytalanságtól: „Hogyan leszünk majd?” Most azonban, ha megnézzük, honnan jöttünk ide, azt kell mondanunk: „*Hála Istennek!*”² Aki végigmegy a településeken, sok boldog arcot láthat. Hiszen mi *olyan jól érezzük magunkat hazánkban, Németországban.*² Csinos házakban lakunk, és ha kilépünk a ház ajtaján, látjuk szép új templomunkat. Gyermekeinknek tiszta német, evangélikus iskolái vannak. A szántóföld jó, mélyen szánthatunk, ebben az évben kitűnő aratásunk volt. Aki szorgalmas és takarékos, annak itt kell valamire vinnie. Egyes *galíciai* rokonaink és ismerőseink, akik itt meglátogattak minket, *kedvet kaptak, hogy szintén itt telepedjenek meg.*²

Kijelentjük: boldogok vagyunk, hogy Németországban lehetünk, és *tiszta német falvakban*² egy darab német földet mondhatunk magunkénak, amelyen szabad, nyugodt életet élhetünk.

Jelitow és Sulislaw, 1903. november 26.

A Galíciából a hazába visszatért telepesek.

¹ Fordítás németből. – A közölt magyar szöveg először gyűjteményünkben jelenik meg; az OL-ban levő röplap német szövegű.

² Piros ceruzával aláhúzva.

1903 dec. 17

A német evangélikusok szövetségének felhívása az Oroszország és a Monarchia területéről visszavándorló német földművesekhez¹

ME 1905 – XVI – 1.274
(Egykorú német nyelvű nyomtatott röplap)

A német protestáns érdekeket védő Evangélikus Szövetség központi vezetőségének felhívása

Az Evangélikus Szövetség központi vezetősége hő elismerését fejezi ki a német földműves visszatelepítő bizottságnak azért, hogy tevékenysége révén az orosz és osztrák külföld² kivándorló német protestánsainak áramlatát a német keleti területekre² irányította, és a németség és a protestantizmus megerősítésére hasznosítja a lengyelségtől² és katolicizmustól fenyegetett területeken.

Halle a. S., 1903. december 17.

Gróf Wintzingerode s. k.

Witte s. k.

3

[1903 nov.–dec]

A visszatelepítő bizottság adatai az 1886–1903 közötti pozñani német földművesakcióról¹

ME 1905 – XVI – 1.274
(Egykorú német nyelvű nyomtatott röplap)

A visszatelepítő bizottság

1886-ban történt felállítása óta 1903 szeptember végéig Posen tartományban 150 061 és Nyugat-Poroszországban 60 436 hektár, összesen 210 497 hektár (kerekén 37 ¹/₂ négyzetmérföld) területet szerzett meg. Szerzeményei tehát például meghaladják a szász-kóburg-góthai hercegség területét kb. 2 négyzetmérfölddel: A megvásárolt terület 360 birtokból és 132 parasztgazdaságból állott. Eddig kerekén 7300 paraszt- és munkáshelyet adtak áttelepülőknek, 21,15 négyzetmérföld (119 000 hektár) területtel. Újabban alapítottak 186 falut, amelyeket a telepítési pénztár templomokkal vagy imaházakkal, iskolákkal, szegényházakkal, tűzoltószertárakkal és bőséges községi javadalmi földekkel látott el.

¹ Fordítás németből. – A közölt magyar szöveg először gyűjteményünkben jelenik meg; az OL-ban levő irat német szövegű.

² Piros ceruzával aláhúzva.

¹ Fordítás németből. – A közölt magyar szöveg először gyűjteményünkben jelenik meg. Az OL-ban levő irat német szövegű.

Z

1904 okt. 20

*Antal Gábor dunántúli ref. püspök jelentése gr. Tisza István miniszterelnöknek a horvát-szlavonországi illetőleg a Szerém megyei nemzetiségi mozgalmak tárgyában*¹

ME 1904 – XVII – 5.023

A dunántúli ev. ref. egyházkerület püspöki hivatalától.

10. s. szám.

1904.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Mélyen tisztelt Kegyelmes Uram!

Folyó évi márc. 12-én 901/1904 M.E. I. szám alatt kelt bizalmas felhívására tisztelettel jelentem, hogy a megbízatásom tárgyában nem tudtam elérni olyan eredményt, aminő a közügy érdekéből óhajtandó volna és Strossmayer úr viselkedésére, illetve papjainak türelmetlenségére vonatkozólag csakis az ide mellékelt két nyilatkozatot terjeszthetem fel, miután az ev. ref. lelkészeknek a római kat. egyház híveinél puhatolódzani, különösen a tényeket írásban megállapíttatni igen bajos.

Kötelességemnek tartom azt is bejelenteni, hogy legutóbbi szlavoniai utam közben a Szerém megyei némettség között nagy mozgalmat észleltem az irányban, hogy Németországba illetve Posenba visszatelepüljenek, és minden község el van árasztva „Aufruf”-okkal, amelynek mellékletét bátorkodom ide csatolni, azon megjegyzéssel, hogy aki a németek közül meg akarja tekinteni a településre szánt földet, az ingyen vasúti jegyet kap ezen célra.

Mély tisztelettel vagyok

Komáromban, 1904. okt. 20-án

Nagyméltóságodnak

kész szolgája:
Antal Gábor s. k.
dunántúli ref. püspök

¹ Az 1963. áprilisi ellenőrzéskor az iratot az ME 1905–XVI–1274 levéltári alapszámnál találtuk.